

556

Anton Melik

**Zgodovina
srednjega veka
za nižje razrede
srzanih in njim
sorodnih šol. **

**Cena K 20-.
z doklado K 24-.**

Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani

Zgodovina srednjega veka

za

nižje razrede srednjih in njim sorodnih šol.

Napisal

Anton Melik,
gimm. profesor.

Cena vezani knjigi 20 K
(z doklado 24 K).

Ljubljana 1920.

Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani.

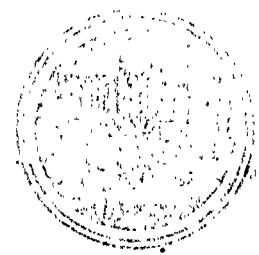
Tiskala Jugoslovanska tiskarna.

1917

1917

1917

1917

1917

1917

1917

Kazalo.

	Stran
Uvod	1
I. Germanski narodi	3
1. Germani si osvoje zapadnorimsko cesarstvo	3
2. Država Frankov za Merovingov. Klodvig	7
3. Krščanstvo v prvih stoletjih srednjega veka	8
II. Vzhodnorimsko cesarstvo	10
III. Slovani	13
1. Splošen opis starih Slovanov	13
2. Preseljevanje slovanskih narodov	15
3. Slovenci in Samo	18
IV. Arabci in islam	20
1. Mohamed	20
2. Arabske osvojitve	22
V. Frankovska država za Karolingov. Južni in se- verni Slovani. Madžari	24
1. Frankovska država za Karolingov	24
2. Južni in severni Slovani v prvih bojih s Franki in Nemci	30
3. Madžari	35
VI. Zapadnofrankovska ali francoska država	36
VII. Lotaringija, Burgundija in Italija	37
VIII. Angleška	38
IX. Nemčija	39
1. Cesarji iz saške vladarske rodovine	39
2. Cesarji iz frankovske ali salijske rodovine	41
X. Severni in vzhodni Slovani	43
1. Polabski Slovani	43
2. Čehi	46
3. Poljaki	47
4. Rusi	49
XI. Bizantinci, Južni Slovani in Madžari	53
1. Bizantinci	53
2. Bolgari	56
3. Država macedonskih Slovanov	58
4. Srbi	59
5. Hrvati	61
6. Slovenci	63
7. Madžari	64

	Stran
XII. Islamski svet	65
XIII. Doba križarskih vojsk	68
1. Križarske vojske	68
2. Razmere za križarskih vojsk	73
3. Boj med Štavfovci in papeži	75
XIV. Habsburžani v Nemčiji in vzhodnih alpskih deželah. Češka.	
Hus	79
1. Boj za Avstrijo, Štajersko, Koroško in Kranjsko	79
2. Češka od Břetislava do Otokarja II.	80
3. Rudolf Habsburški in Otokar II.	81
4. Habsburžani v Nemčiji, Avstriji in slovenskih pokrajinah	82
5. Luksemburžani na Češkem	85
6. Cerkvene razmere in husitski boji	87
XV. Tatarji, Rusija, Litva in Poljska	90
1. Naval Tatarov ali Mongolov	90
2. Litva	92
3. Poljska	92
4. Osvobojenje Rusije izpod tatarskega jarma	94
XVI. Bizantinci, južni Slovani, Ogrska in Turki	96
1. Bizantinsko cesarstvo	96
2. Srbija za Nemanjičev. Boji s Turki	97
3. Bolgari	106
4. Ogrska in Hrvatska	107
5. Bosna	110
6. Dubrovnik	113
XVII. Habsburžani, slovenske pokrajine, Češka in Ogrska v XV. stoletju	114
XVIII. Francoska in Anglija v drugi polovici srednjega veka	122
XIX. Omika ob koncu srednjega veka. Odkritja	125
Popravki	130
Časovna razpredelnica	131

Uvod.

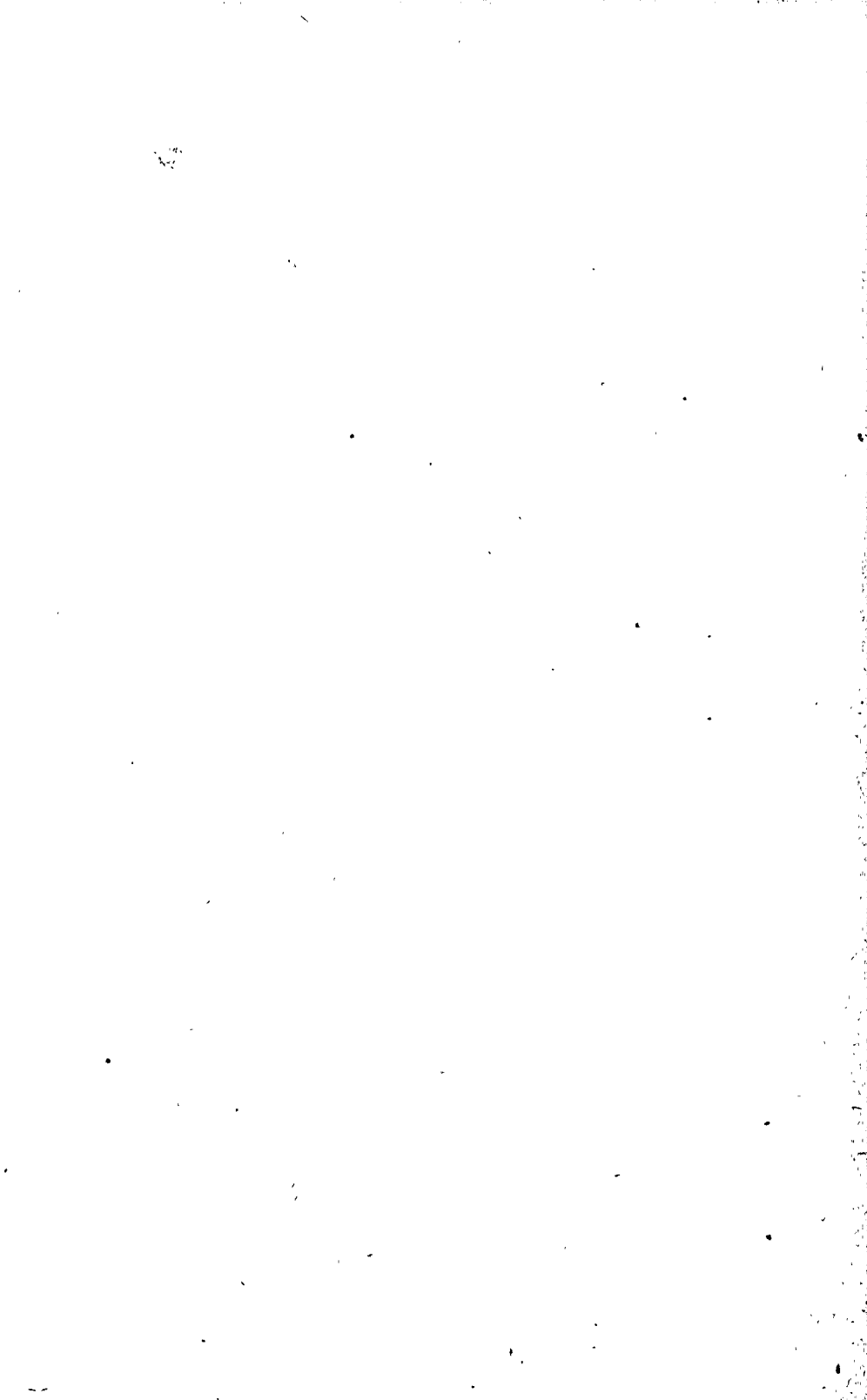
Zgodovina starega veka se zaključuje s propadom rimskega cesarstva. Ko so l. 375 divji Huni pridrli v Evropo, se je začelo tako imenovano preseljevanje narodov: neomikani Germani so udarili čez meje in si polagoma osvojili rimske pokrajine. Radi lažje obrambe se je rimska država l. 395 razdelila na dve polovici, na zapadno- in vzhodnorimsko cesarstvo. Toda zapadnorimsko cesarstvo so Germani že leta 476 razdejali ter osnovali na rimskem ozemlju svoje države. Tako so napol divji Germani zavladali nad omikanimi prebivalci rimskih pokrajin. Toda krščanstvo, ki je bilo že v 4. stoletju zmagalo pagansko vero po vsej rimski državi, je uklonilo tudi ta divja ljudstva ter jim kazalo pot do višje omike.

Malo pozneje so se začeli seliti Slovani, ki so poleg drugih dežel posedli tudi vzhodnorimski Balkanski polotok. Tudi to ljudstvo se je pokristjanilo.

Največji del vzhodnorimske države pa so zavzeli Arahci ter razširili islam po vsi prednji Aziji in severni Afriki.

Zmaga napol divjih narodov nad omikanimi Rimljani je povzročila, da je splošna omika zaostala ali ponekod celo nazadovala. To se je še poslabšalo, ko so za Huni prišla v Evropo divja mongolska ljudstva: Avari ali Obri, Madžari, Tatari, Turki i. dr. Splošna izobrazba se je šele čez 1000 let spet dvignila in dosegla nov napredek kakor n. pr.: izum tiskarstva in smodnika, odkritje novih dežel, zlasti pa Amerike l. 1492. S tem napredkom v omiki pa se je začel že novi vek v zgodovini evropskih narodov.

Zgodovino navedenih narodov od l. 476 do l. 1492 imenujemo srednji vek, v katerega tvori doba preseljevanja narodov od l. 375 dalje nekaj uvod.

I. Germanski narodi.

1. Germani si osvoje zapadnorimsko cesarstvo.

Začetek preseljevanja narodov. Razdelitev rimskega cesarstva. V primeri s sosednimi neomikanimi deželami je bilo rimsko cesarstvo dobro urejeno in bogato. Ni čuda, da je sosedne narode vedno bolj mikal sijaj rimskih mest in da so si želeli na rodovitnejši jug, v tople, solnčne dežele bogatega, sijajnega življenja. Barbarski narodi so šilili v rimsko državo tudi zato, ker se je prebivalstvo pri njih tako pomnožilo, da so si morali iskati novih bivališč.

Najbolj so silili čez rimske meje divji Germani, s katerimi so se morali bojevati Rimljani že za Marija, Cezarja in Avgusta. Še hujši so postali germanski napadi, ko so se v rimskem cesarstvu začele notranje zmede. Goti so si osvojili Dacijo in se naselili po severnem obrežju Črnega morja.

Novo gibanje se je začelo med Germani, ko so po stepnem pasu med Uralom in Kaspiškim jezerom l. 375 pridrli Huni v Evropo. Huni so bili divje, zelo krvoločno mongolsko ljudstvo. Živel so po nomadsko, seleč se na svojih brzih in lahkih konjičih iz kraja v kraj, hlepeč po plenu, išoč svoji živini boljših pašnikov. Tako so se selili iz osrednje Azije, domovine vseh Mongolov, polagoma proti zapadu. V južni Rusiji so zadeli na Gote, katerih en del, Vzhodni Goti, se jim je pokoril, drugi del, Zapadni Goti, pa so bežali proti zapadu in se z dovoljenjem vzhodnorimskega cesarja naselili v vzhodnem delu Balkanskega polotoka.

Zapadni Goti so malo nato svoje zaščitnike napadli. Cesar Teodozij (379—395) pa jih je znal pomiriti. Ta spretni vladar je pred svojo smrtjo rimsko državo razdelil med svoja dva sinova Honorija in Arkadija. Arkadij je dobil vzhodni del (vse azijske province, Egipt in Balkanski polotok razen provinc Dalmacije in Panonije), Honorij pa je dobil ves ostali zapadni del. Odslej je ostala usoda vzhodnorimskega cesarstva ločena od zapadnorimskega.

Vzhodno cesarstvo je še tisoč let kljubovalo vsem napadom in se obdržalo, dasi v zmanjšanem obsegu, do l. 1453, zapadno pa je v kratkem podleglo neprestanim napadom silovitih Germanov.

Germani posedejo rimske pokrajine. Zapadnorimski cesar Honorij je bil slaboten, nezmožen vladar; vlado je prepuščal poveljnikom germanskih najemniških čet, ki so rade služile v rimski vojski. Za njegovega vladanja so Germani v vedno večjih množicah prestopali mejo ter ropali po rimski državi. Po smrti cesarja Teodozija pa so se dvignili tudi Zapadni Goti iz svojih dotedanjih bivališč ter se napotili proti zapadu. Pod vodstvom kralja Alariha so plenili po Italiji in si osvojili tudi Rim. Nato so šli dalje preko Alp ter se slednjič naselili po južni Galiji, kjer so si ustanovili leta 419 zahodnogotsko državo z glavnim mestom Toloza (danes Toulouse). Odtod so širili polagoma svojo oblast preko Pirenejev po Hispaniji. Na Pirenejski polotok so bila že prej udrla germanska plemena Vandalov, Suebov in Alanov ter se tam naselila.

Pod vodstvom kralja Geizeriha so se Vandali prepeljali čez morje v severno Afriko, kjer so ustanovili l. 429 vandalsko kraljestvo z glavnim mestom Kartagino. Postali so spretni mornarji, si osvojili otoke Baleare, Sardinijo in del Sicilije ter s svojimi silovitimi napadi nadlegovali obalo Italije in celo Rim.

Druga germanska ljudstva so bila posedla ostale zapadnorimske pokrajine. Alemani, tudi Suebi, Švabi imenovani, so se naselili ob gorenjem Renu ter po deželi med Renom in Donavo. Burgundi so posedli vzhodno Galijo, to je pokrajino v porečju Rodana. Pleme Frankov pa se je razširilo iz Germanije preko dolnjega Rena po severni Galiji.

V rimsko Britanijo so prijadrali preko morja Angli, Sasi in Jüti, si jo l. 449 osvojili in ustanovili v njej sedem kraljestev.

Huni. Med tem so se bili Huni iz južne Rusije preselili v ogrsko nižavje, ki je postalo središče njihove države. Največjo moč so dosegli, ko jim je sredi 5. stoletja vladal silni Atila, imenovan pri Rimljanih in Grkih »šiba božja«. Njegova oblast je segala od Germanije do Volge; podložni so mu bili številni germanski narodi, med njimi Vzhodni Goti, Heruli, Rugijci in

Longobardi. Neprestano je Atila napadal sosedne pokrajine. Pridrl je tudi v Galijo s silno vojsko, v kateri so se bojevali za Hune tudi podložni Germani. Na Katalaunskem polju so se mu l. 451 postavili nasproti združeni Rimljani, Franki, Zapadni Goti in Burgundi. V strašni bitki, ki se je vnela, Huni niso mogli zmagati ter so se vrnil nazaj na Ogrsko. Kmalu nato, l. 453, je Atila umrl, njegova mogočna država pa je hitro razpadla. Večina Hunov se je vrnila zopet v južno-ruske stepe; germanski narodi, ki so morali doslej služiti Hunom, so postali svobodni.

Konec zapadnorimskega cesarstva. Germanske čete so v vedno večjem številu prihajale v Italijo ter stopale v rimsko vojaško službo. Rimljani namreč že davno niso radi opravljali napornih vojaških poslov, zato so z veseljem sprejemali germanske najemnike. Poveljniki germanskih čet pa so si lastili vedno večjo oblast v državi, tako da so kmalu slabotne rimske cesarje odstavljali in jim svojevoljno postavljali naslednike.

Tako je prišel iz Norika v Rim German Odoaker, bržkone iz plemena Rugijcev, ter postal poveljnik germanskih čet. Malo prej so bili postavili na cesarski prestol komaj štirinajstletnega Romula Avgustula (»cesarček«). Odoaker ga je odstavil ter oklical sebe za »kralja Italije« (l. 476). Po Italiji so zavladali Germani in tako je prenehalo zapadnorimsko cesarstvo.

Vzhodni Goti si osvoje Italijo. Teoderih. Odoakerjeva vlada ni trajala dolgo. Kmalu mu je začela pretiti nevarnost od Vzhodnih Gotov. Ti so se bili naselili po Panoniji ter ustanovili močno državo. Mladega, podjetnega in junaškega vzhodnogotskega kralja Teoderiha je ščuval vzhodnorimski cesar Zenon, Odoakerjev sovražnik, naj si osvoji Italijo. In res so se dvignili Vzhodni Goti s svojimi družinami in vsem svojim imetjem ter se pod kraljevim vodstvom pomikali preko današnjih slovenskih pokrajin proti Italiji. Na vzhodnem robu beneške ravnine jih je čakal Odoaker s svojimi četami. Ob Soči se je vnela bitka, v kateri pa so Goti zmagali. Odoaker se je umaknil v močno utrjeno Raveno. Tu se je za močnimi zidovi in številnimi močvirji uspešno branil cela tri leta. Slednjič mu je Teoderih obljubil, da bosta vladala znanprej skupno nad Italijo in ga tako pregovoril, da se je podal. Kljub dani obljubi

pa ga je Teoderih kmalu nato pri gostiji z lastno roko usmrtil (leta 493).

Tako je prišla Italija v oblast Vzhodnih Gotov. Teoderih Veliki (493—526) je vladal zelo modro in krepko. Svojo oblast je razširil preko mej Italije nad Provanso, jugovzhodnimi Alpami, Panonijo ter Dalmacijo. Skrbel je za mir in red v državi. Podložni Rimljani so uživali vse prejšnje pravice, živeli po starih zakonih in običajih in imeli tudi za svoje zadeve posebne uradnike. Kljub temu pa je vladalo med njimi in Goti sovražstvo, kajti razen jezika in šeg jih je ločila zlasti vera. Dočim so bili Rimljani katoličani, so bili Goti vdani krivoverskemu arianstvu. Ko so po Teoderihovi smrti nastale zmede v državi, so si Rimljani vedno bolj želeli, da bi se iznebili germanske vlade. Ta želja se jim je kmalu izpolnila.

Vzhodnorimski cesar Justinijan si osvoji vandalsko in vzhodnogotsko kraljestvo. Vzhodnorimski cesar Justinijan je hotel obnoviti nekdanjo rimsko državo.

Poslal je najprej svojega vojskovodjo Belizarja v Afriko nad Vandale. Vandali, ki so bili dolgo strah in trepet sosednim deželam, so se naposled tako pomehkužili, da jih je Belizar že v nekaj mesecih popolnoma premagal. Afriški prebivalci so z velikim veseljem pozdravljali Belizarja, zakaj Vandali so jih strašno stiskali in jim nalagali visoke davke. Vrhu tega pa je ločila oba naroda vera, ker so bili Vandali arijanci. Tako se je končalo vandalsko kraljestvo l. 534 in zgodovina odslej o Vandalih ne poroča ničesar več. Vse severno afriško obrežje je bilo zopet združeno z vzhodnorimsko državo.

Po zmagi nad Vandali je poslal Justinijan Belizarja v Italijo nad Vzhodne Gote. Ker so se Goti hrabro borili, je trajala vojska celih 20 let (535—555), preden je Belizarjev naslednik Narzes osvojil vso Italijo. Goti so bili popolnoma uničeni. Tudi v Italiji je rimsko prebivalstvo z navdušenjem pozdravljalo osvoboditelja.

Italija je postala vzhodnorimska pokrajina, kateri je načeloval zmagoviti Narzes kot eksarh (namestnik) s sedežem v Raveni.

Longobardi si osvoje Italijo. Italija ni dolgo ostala v vzhodnorimski oblasti. V Ogrskem nižavju so ostali izza hunske dobe germanski rodovi, od katerih so bili najimenitnejši

Longobardi in Gepidi. Proti slednjim so se Longobardi zvezali z Avari ali Obri, divjim, ropoželjnim mongolskim ljudstvom, ki je pridrla, kakor nekdanj Huni, iz srednje Azije v Evropo in sililo vedno bolj proti zapadu. Gepidi so bili premagani in popolnoma uničeni.

Longobardi so se nato l. 568 dvignili ter udarili pod vodstvom kralja Alboina proti Italiji. Osvojili so si hitro gorenjeitalsko nižino in nato tudi večino srednjega in južnega dela polotoka, niso pa mogli zavzeti primorskih trdnjav, med njimi Ravene. Tudi Rim jim je uspešno kljuboval. Močno utrjeno Pavijo, ki so jo morali oblegati tri leta, so napravili za prestolico svojega kraljestva.

Ko so posedli Longobardi Italijo, se je končalo preseljevanje germanskih narodov. Alboinovi nasledniki so se sicer trudili, da si osvoje vso Italijo, toda niso si mogli brez brodovja podvreči mnogih obrežnih krajev. Tako so ostala mesta, kakor Benetke, Ravena, Rim in poleg tega velik del južne Italije z otoki vred v oblasti vzhodnorimskega cesarstva. Longobardi so bili arijanci ter so močno stiskali katoliške Rimljane; zato je vladalo med obema ljudstvom veliko nasprotje. Ko pa so pristopili tudi Longobardi h katoličanstvu, se je nasprotje vedno bolj blažilo. Longobardi so sčasoma opustili svoj jezik ter se z Rimljani slednjič popolnoma spojili v en narod, italijanski.

2. Država Frankov za Merovingov. Klodvig.

Klodvig. Izmed germanskih narodov so bili Franki med najpodjetnejšimi. Iz svojih bivališč ob dolnjem Renu so se počasi širili preko severne Galije. Nekako ob istem času, ko je Teoderih gospodoval v Italiji, je vladal Frankom kralj Klodvig iz rodovine Merovingov (481—511). Prvotno so bili Franki razcepljeni na majhna kraljestva, Klodvig pa je premagal ostale kralje ter razširil svojo kraljevsko oblast nad vsemi Franki. Bil je bojevit vladar in se je uspešno bojeval s sosedi.

Najprej je napadel z vojsko rimskega namestnika Siagrija. Ta je znal spretno odbijati napade germanskih ljudstev ter je vladal v precejšnjem delu severne Galije tudi še potem, ko je Odoaker odstavil zadnjega rimskega cesarja. Klodvig je Siagrija premagal l. 486 ter njegovo deželo združil s svojim kraljestvom.

Kmalu nato je šel Klodvig nad *Alemane*. Takrat so bili Franki še pogani, Klodvigova žena pa je bila kristjana. Ko se je v bitki zmaga že nagibala na alemansko stran, je vzkliknil Klodvig: »Če mi sedaj krščanski Bog pomaga in mi nakloni zmago, se dam krstiti!« Franki so naposled res zmagali in Klodvig se je dal krstiti s svojimi velikaši v Reimsu (l. 496). S tem so Franki pridobili podložne Rimljane.

Zapadni Goti se kot arijanci niso mogli pomiriti s katoliškimi državljani. To prilikom je izrabil Klodvig, da jih je napadel in premagal (l. 507). Zapadni Goti so morali prepustiti večino svoje Galije Frankom; zato pa so v prihodnjih letih svojo oblast razširili čez ves Pirenejski polotok ter prestolico preložili v Toledo. Ko so slednjič sprejeli katoliško vero, so se kmalu z romanskimi podložniki spojili v en narod, *španski*.

Frankovska za poznejših Merovingov. Klodvig je pred svojo smrtjo državo razdelil med svoje sinove, ki so frankovsko oblast še dalje razširjali. Premagali in podvrgli so si *Alemane* in *Turinge* v današnji Nemčiji ter *Burgunde* v vzhodni Galiji. Tudi *Bavarci* so morali slednjič priznati njih gospostvo.

Tako je postalo frankovsko kraljestvo največje in najmočnejše med vsemi germanskimi državami. Pod poznejšimi Klodvigovimi nasledniki je pa začelo slabeti in propadati. Člani kraljevske rodovine so se med seboj vojskovali, preganjali in morili. Dasi so bili na zunaj vdani katoliški cerkvi, so živeli še vedno po svojih starih divjaških običajih in preinalo po naukih krščanstva. Država je kmalu razpadla na tri dele. Zapadni del se je imenoval *Nevstrija* (z Akvitanijo), južno-vzhodni del je obdržal ime *Burgundija*. V teh dveh je prevladovalo staro romansko prebivalstvo, med katerim so Germani vedno bolj pozabljali svoje običaje in svoj jezik. Vzhodni del frankovske države pa se je imenoval *Avstrazija*; tu so bivali skoro sami Germani.

3. Krščanstvo v prvih stoletjih srednjega veka.

Rimski papež. V dobi preseljevanja narodov, posebno po propadu cesarske oblasti, so bili papeži stiskanemu romanskemu prebivalstvu v Italiji, zlasti pa v Rimu, edini zaščitniki

proti divjim germanskim gospodovalcem. Njihov ugled se je vsled tega v Italiji silno dvignil, rasel pa je tudi po vsej krščanski zapadni Evropi.

Carigrajski patrijarh, ki je postal s pomočjo vzhodnorimskega cesarja najmenitnejši cerkveni glavar na vzhodu, je hotel veljati papežu za enakopravnega. Vsled tega se je že zgodaj začel pojavljati razpor med vzhodnim in zapadnim delom krščanske cerkve.

Meništvo in samostani. Že v tretjem stoletju se je v Egiptu mnogo pobožnih krščanskih mož odtegnilo v puščavo, kjer so, živeč v samoti, dostikrat v skalnih duplinah, z molitvijo in postom skušali doseči kar največjo popolnost v krščanskem življenju. Kmalu se je več takih puščavnikov naselilo na skupnem kraju v puščavi. Iz teh skupnih samotnih selišč so nastali prvi samostani. Samostani so se hitro širili po tedanjem krščanskem svetu, njih člani, imenovani menihi, so sprejeli od svojih voditeljev posebna redovna pravila, po katerih so živeli. To se je na vzhodu zgodilo že v 4. stoletju. Na zapadu je prvi samostan ustanovil še le sveti Benedikt iz Nurzije l. 529. (Monte Casino blizu Neaplja.) Pravila, ki jih je sestavil za menihe tega samostana, so postala veljavna tudi za druge samostane v zapadnih deželah. Zato so imenovali menihe in samostane po njem benediktinske. To je bil do 11. stoletja edini meniški red v zapadni katoliški cerkvi.

Benediktincem ni bilo zapovedano le sveto versko življenje, temveč tudi vsakovrstno delo. (Ora et labora!) Skrbeli so za popotnike in bolnike, bili dušni pastirji domačinom, vzgajali so moško mladino, trebili goščavo okrog samostana, obdelovali polje in tako spremenili puščavo pokrajine v rodovitno zemljo. Velike zasluge so si pridobili samostani tudi s tem, da so menihi hranili in prepisavali stare grške in latinske knjige, katere bi se bile drugače v takratnih neomikanih časih gotovo izgubile.

Pokristjanjenje nemških plemen. Germanskim plemenom v današnji Nemčiji so prišli oznanjevat krščansko vero misijonarji iz Britanije in Irske. Anglosasi in Irci so bili zelo zgodaj pridobljeni za krščanstvo. Gorečnost jih je gnala k raznim paganskim ljudstvom. Največje zasluge za pokristjanjenje Nemčije pa ima sveti Bonifacij, ki je bil anglosaškega rodu.

Ta je učil po celi Nemčiji in ustanovil mnogo cerkva in samostanov. Papež ga je zato imenoval za nadškofa. Podrejene so mu bile škofije na Bavarskem in Frankovskem. Za svojo stolico si je izbral mesto Mainz. Ustanovil je na Nemškem mnogo škofij, tako na primer na Bavarskem brižinsko (Freising), rezensko (Regensburg), pasavsko (Passau) in solnograško (Salzburg), ki so postale pozneje važne za naše slovenske pokrajine. Ob njegovi smrti (755) je bila cela Nemčija razen Sasov pridobljena za krščanstvo.

V tej dobi so na Nemškem ustanovili zelo veliko samostanov. Okrog samostanov so se kmalu naselili rokodelci, obrtniki in trgovci. Te naselbine so se polagoma večale. Tako so nastala mnoga mesta, trgi in vasi. Ko so kralji in razni velikaši videli blagodejno delovanje menihov, so jim dajali v dar obširna zemljišča. Mnogi samostani so postali sčasoma zelo bogati in opatje so večkrat po svoji veljavi presegali posvetne gospode.

II. Vzhodnorimsko cesarstvo.

Vzhodnorimsko cesarstvo po razdelitvi l. 395. Dočim je zapadnorimsko cesarstvo tako hitro podleglo germanskim napadom, je vzhodnorimsko mnogo uspešneje kljubovalo sovražnikom. Ta država, ki jo po glavnem mestu Bizancu imenujemo tudi bizantinsko, po grškem jeziku, ki je vladal v njem, pa tudi grško, je obsegala Balkanski polotok, Malo Azijo, Sirijo s Palestino in Egipt v Afriki. Povsod tod je bila ljudska omika zelo visoka. Ker so bile bizantinske dežele dobro urejene in po večini bogate, so sosedni narodi vedno hlepeli po njih. Posebno je vse mamilo razkošno, sijajno življenje v glavnem mestu Carigradu, zlasti na cesarskem dvoru. Cesarji so živeli razsipno, vsled česar so dežele morale plačevati visoke davke, kar je budilo nezadovoljnost prebivalstva.

Ko je Teodozij l. 395 razdelil državo na dva dela, ni mislil, da naj se s tem cesarstvo za vedno in popolnoma razcepi na dvoje, temveč je želel, naj ostane zapadna polovica vedno pod nekako vrhovno oblastjo vzhodne. Zato so se vzhodnorimski cesarji vedno smatrali kot višji, kot vrhovni oblastniki nad

vsem ozemljem nekdanje rimske države in vsled tega nad novimi germanskimi kraljestvi. Med njimi je najimenitnejši cesar Justinijan.

Justinijan I. (527—565) je hotel obnoviti staro rimsko cesarstvo ter podvreči Germane svoji oblasti. Bil je izvrsten vladar, ki je imel močno vojsko in odlične vojskovodje, zlasti Belizarja in Narza, ki sta osvojila Vandalsko kraljestvo v Afriki in vzhodnogotsko Italijo. Med tem so se druge bizantinske čete srečno vojskovale z Zapadnimi Goti v Španiji ter si osvojile južnovzhodni del polotoka.

Justinijan pa ni le razširil svojo državo, temveč je znal tudi na znotraj obdati svojo vlado z bleščečim sijajem. Skrbel je za dobro upravo cesarstva. Na njegovo pobudo so zbrali pravoznanci natančen popis vseh obstoječih zakonov, takoimenovani »corpus iuris civilis«, ki je še dandanes podlaga našim zakonikom. Skrbel je tudi za obrtnost in trgovino. Za njegove vlade se je zaplodila v Evropi sviloprejka. Posrečilo se je namreč dvema menihoma, ki sta oznanjala krščansko vero na Kitajskem, kjer je domovina tega metulja, prinesli na Bizantinsko njegova jajčeca, skrita v izdolbeni palici. Svi-larstvo se je kmalu razširilo tudi po ostali južni Evropi. Na Justinijanovem dvoru so živeli zelo razsipno. Cesar je skrbel tudi za to, da se je glavno mesto polepšalo z novimi krasnimi stavbami. Najznamenitejša njegova zgradba je slavna cerkev Svete modrosti v Carigradu (»Hagia Sophia«), ki stoji še danes in je spremenjena v mohamedansko mošejo. Ko je bila cerkev slovesno posvečena, je bila Justinijanu samemu tako všeč, da je ves zadivljen vzkliknil: »Salomon, prekosil sem te!« Vsa ta cesarjeva podjetja so zahtevala velikanske davke, ki jih je ljudstvo le s težavo plačevalo. Prišlo je v glavnem mestu celo do velikega upora, ki ga je Belizar le s težavo zatrl.

Toda dočim je Justinijan proti zapadu razširil svojo oblast in ji na znotraj dal novega sijaja, je ves čas njegove vlade severne državne meje nadlegoval nov sovražnik, s katerim Bizantinci dotlej še niso imeli opraviti, ki pa je ostal zanaprej vedno hujša nevarnost Carigradu. To so bili Slovani, naši predniki, ki so se za Justinijanove vlade prvič pojavili ob dolnji Donavi, se naselili ob njej ter odslej neprestano silovito napadali bizantinske pokrajine.

Bizantinci za Justinijanovih naslednikov. Že Justinijan je težko premagoval vedno hujše sovražne napade. Občutne izgube pa so zadele državo za vlade njegovih manj sposobnih naslednikov.

Že l. 568 so si Longobardi osvojili Italijo, ki je ostala za vedno ločena od vzhodnorimskega cesarstva. Bizantinci niso mogli misliti na osvojitve izgubljene Italije, ker so imeli na vseh mejah opraviti z močnimi sovražniki. V Ogrsko nižavje so se bili koj po odhodu Longobardov naselili divji Avari ali Obri ter postali velika nadloga vsem sosednim ljudstvom, zlasti pa vzhodnorimski državi. Odslej so severne meje ne-prestano napadali Avari in Slovani, plenili po balkanskih pokrajinah ter večkrat pridrli celo pred Carigrad. Tretji sovražnik Bizantincev so bili tudi Perzijci, ki so pod vlado Sasanidov dosegli veliko moč ter so hoteli cesarjem iztrgati vzhodne dežele. Neštetokrat so morali pošiljati iz Carigrada vojske na vzhod, da so branile mejo pred ljutimi Perzijci.

Cesar Mavricij (582—602) je sklenil l. 590 mir s Perzijo, da bi ukrotil Slované in Avare na severu. Poslal je nadnje velike vojske, ki so res prodrle čez Donavo v slovansko ter avarsko ozenlje. Dosegle so spočetka nekaj uspehov. Ko je pa cesar Mavricij zaukazal, naj ostanejo čete tudi čez zimo v sovražni slovanski deželi, se je temu ukazu vsa vojska uprla in šla proti Carigradu, kjer je vrgla Mavricija s prestola. V vzhodnorimskem cesarstvu so se nato začele težke notranje zmede, ki so jih porabili Slovani, da so jeli še v večjih trumah prihajati čez Donavo.

Novi cesar **Heraklij** (610—641) je bil eden najzmožnejših bizantinskih vladarjev. V začetku njegove vlade se je nahajalo cesarstvo v obupnem položaju. Po vsem Balkanskem polotoku so gospodovali Slovani, ki so prihajali v vedno številnejših trumah ter se za stalno naseljevali na bizantinskem ozenlju. Na vzhodu pa so bili Perzijci začeli novo vojsko. V kratkem so si osvojili Sirijo, Palestino in Egipt ter prodirali preko Armenije vedno globlje v Malo Azijo. Bilo je, kakor da se bliža konec bizantinskemu cesarstvu.

Heraklij je imel premalo vojske, da bi se branil na obe strani; zbiral je svoje čete ter se pripravljaj za odločilni boj

s Perzijci. Ti pa so ga hoteli prehiteti; sklenili so zvezo s Slovani in Avari, da bi napadli od vseh strani Carigrad.

Poleti l. 626 se je zgrinjala silna vojska pred obzidjem glavnega mesta. Na maloazijski strani so stali Perzijci, Slovani s svojimi malimi čolni, ki so jih pripeljali seboj z dolenje Donave, so zaprli Zlati rog, dočim so ostali Slovani in Avari stali pod obzidjem na evropski strani. Sam kan avarski se je postavil na čelo svojim četam. Toda prve napade na suhem so Bizantinci odbili; posrečilo se jim je tudi razbiti slovansko ladjevje, ravno ko so hoteli Slovani prepeljati Perzijce na evropsko stran. Vsled teh neuspehov se je začel v taboru razpor, nakar so Slovani prvi zapustili bojišče ter odšli domov. Kmalu nato so tudi Avari opustili obleganje ter se vrnili; Carigrad je bil rešen.

Heraklij je sedaj obrnil vso svojo moč zoper Perzijce. Posrečilo se mu je, da jih je popolnoma premagal v odločilni bitki pri razvalinah starih Niniy l. 627. Pri tej priliki so Bizantinci zopet rešili sveti križ, ki so ga bili Perzijci že leta 614 odnesli iz Palestine. Slovesno so ga kristjani pripeljali nazaj. Ta poraz je za dolgo časa ugonobil perzijsko moč in rešil Bizanc težke nevarnosti.

Dolgotrajne vojske med Perzijci in Bizantinci so oslabile obe državi, tako da nista mogli biti kos novemu sovražniku — Arabcem, ki so proti koncu Heraklijeve vlade pod vplivom nove Mohamedove vere silovito napadli sosede. Heraklij je moral celo doživeti, da so mu Arabci vzeli Sirijo in Palestino, perzijska država pa je popolnoma podleгла Arabcem.

III. Slovani.

1. Splošen opis starih Slovanov.

Prvotna domovina Slovanov so prostrane gozdnate ravnine severno od Karpatov med Vislo, Dneprom, Desno in zapadno Dvino. Tu so bivali že v starem veku. Rimljani so jih imenovali Venedae. Prostrana zemlja jim je nudila sprva dovolj bivališč, ko pa so se sčasoma močno pomnožili, jim je postala domovina pretesna in začeli so siliti na vse strani, da bi si poiskali novega domovja.

Življenje starih Slovanov. Stari Slovani so se bavili s poljedelstvom in živinorejo. Živelii so v zadrukah. Vsaka

zadruga je obsegala po več krvnih sorodnikov, potomcev istega pradedu. Nastala je na ta način, da so ostali sinovi, tudi ko so se poženili, s svojimi ženami ter otroki pri očetu v skupni hiši. Ko so teh otroci dorastli, so sinovi zopet ostali z otroki pri starših. Kmalu je postala ena hiša pretesna za narastlo družino. Treba je bilo postaviti poleg nje drugo, vedno nove, tako da je nastala slednjič iz ene koče cela vas. Vsi prebivalci ene vasi so bili na ta način med seboj sorodniki, člani enega bratstva. Zadrugarji so imeli skupno premoženje, skupna zemljišča, živino, hišno in gospodarsko orodje. Predstojnik, glavar zadruge, je bil navadno najstarejši mož v nji, zato starešina ali starosta imenovan. Ta je vodil gospodarstvo, sodil prepire in daroval bogovom. Starešine zadrug so si izvolili skupnega čelnika, ki je bil predstojnik vsemu bratstvu. Po njem so se imenovali dostikrat prebivalci vse vasi, vsega bratstva, n. pr. Vidovci, Ivanci. Še danes se imenujejo tako vasi na Slovenskem, n. pr. Juršinci, Ivanjkovci itd. v Slovenskih goricah, pa tudi po Istri in drugod.

Ko je postala vas premajhna za naraslo bratstvo, so se nekateri ločili od nje in osnovali nove zadruge, iz katerih je nastala nova vas, in potem druga, tretja itd. Tako je iz ene zadruge nastalo celo pleme, katerega člani so bili potomci enega pradedu. Ozemlje enega plemena se je običajno imenovalo župa. Načeloval ji je ponavadi najstarejši ali najimenitnejši mož; imenovali so ga župana, pa tudi vojvodo. Bil je obenem v vojni poveljnik svojega plemena.

Verstvo in običaji. Stari Slovani so oboževali prirodne moči. Razlikovali so dobra božanstva, ki so jih imenovali bogove, in sovražna, ki so jih imenovali bese. Prvi so vladali v letni, drugi v zimski polovici leta. Najvišji bog, stvarnik neba in zemlje, jim je bil Svarog, imenovan tudi Perun, kot bog groma. Njegov sin je bil Daždbog, tudi Svarožič imenovan, bog solnca, izvor vsega dobrega na zemlji. Bog jasnega neba in čistega zraka je bil Svetovid. Kot boga čred so častili Velesa. Vesna je bila boginja pomladi in lepote. Častili so tudi Triglava, ki je veljal pri nekaterih plemenih kot solnčni bog.

Med besi je znamenita morana, boginja smrti. Razen teh pa so častili Slovani tudi božanstva nižje vrste, kakor vile

ali rusalka, ki prebivajo ob rekah, po gorah ter gozdih, ali sojenice ter rojenice, boginje usode.

Bogove so častili večinoma po gajih ali na gorah. Nalašč za to zgrajenih svetišč izprva niso imeli, tudi ne posebnih svečnikov. Žrtve bogovom so opravljali staroste ali župani.

Stari Slovani so verovali v posmrtno življenje duš v raji. Volkodlak, to je človek, ki se je po smrti spremenil v volka, blodi brez prestopka po svetu ter ima nadčloveško moč in oblast. Prganja in prevaža oblake po nebu, zleze včasih na mesec ali solnce ter ga gloda. Tako so si razlagali nastanek mrka.

Slovani so mrliča pokopavali, v nekaterih krajih pa so jih sežigali. Umrlemu na čast so priréjali bojne igre na grobu in pa slovesne gostije, imenovana strava. Posebne praznike so praznovali zlasti o kresu, ko je dan najdaljši, in o božiču, ko je dan najkrajši.

Stari Slovani so bili izredno gostoljubni. Posebno radi so imeli petje, pa tudi godbo in ples. Bili so tudi zelo bojevití. Na vojsko so hodili navadno peš, s ščitom in sulico; oklepa navadno niso nosili. Kadar jih je napadel premočni sovražnik, so se umaknili v gozdnate, močvirne, težko pristopne predele, odkoder so znali spretno napadati nasprotnika. Vsaka župa pa je imela utrjeno središče, grad, obdan z jarki in nasipi.

2. Preseljevanje slovanskih narodov.

Sloveni. Slovani so se začeli pozneje seliti kakor Germani. Silili so iz svoje prvotne domovine na vse strani, proti zapadu, proti vzhodu in proti jugu.

Velik del Slovanov se je po razpadu Atilove države pomikal vedno bolj proti jugu in v začetku 6. stoletja posedel ozemlje do dolnje Donave, to je nekako pokrajine današnje Rumunije. Za vlade cesarja Justinijana so začeli silovito napadati bizantinsko mejo, ki je potekala ob Donavi, ter udarjati čez njo, iskat si plena in sužnikov. Imenovali so se Sloveni, Bizantinci so jih nazivali »Sklavenof«.

V ozkem stiku s Slovenci so bili mongolski **Avari** ali **Obri**, ki so bili prišli iz srednje Azije ter posedli po l. 568 ravne ogrske puste. V družbi z njimi, pa tudi pred ali za njimi se

je selil tudi en del Slovenov proti zapadu ter posedel predele južno in južnozapadno od avarskih selišč, pokrajine izven ogrske puste. Takrat so dobile prve slovanske prebivalce kraje južne in jugozapadne Ogrske, deli današnje Hrvatske in Slavonije ter slovenske pokrajine, to je tisto ozemlje, ki je ležalo izven takratnih bizantinskih meja. Ti Sloveni so ostali pod vrhovno oblastjo kanov, avarskih vladarjev. Vendar pa njih zavisnost ni bila velika in so se dostikrat vojskovali tudi na svojo roko s sosednimi narodi.

Drugi Sloveni pa so ostali še vedno onstran dolenje Donave, popolnoma nezavisni od Avarov. Napadali so skoro vsako leto bizantinske pokrajine ter prihajali pri teh pohodih do Egejskega, Jadranskega in Jonskega morja. Bizantinci so včasih poskušali Avare naščuvati nadnje.

Nekoč je res prišla velika avarska vojska v deželo Slovenov ter jih pozvala, naj se pokore. Ali Sloveni so odgovorili kanovim poslancem kaj možato. Dejali so jim: »Kdo izmed ljudi, katere obsevajo solnčni žarki, je tako močan, da bi nas premagal? Navajeni smo, da si lastimo tuje zemlje, ne pa da bi si drugi svojili našo. Taka bode naša navada, dokler bode kaj boja in kaj mečev.« Sovražniki niso mogli ukloniti Slovenov, ki so tudi zanaprej brez prestanka vznemirjali vzhodnorimsko cesarstvo.

Po Mavricijevi smrti so se jeli avarski in svobodni Sloveni seliti čez Donavo in Savo na bizantinsko zemljo. Naselili so se po vsem polotoku do obale Egejskega in Jadranskega morja, celo v Tesaliji in v daljnem Peloponezu. Stari prebivalci so deloma bežali v obrežna mesta, deloma pa so ostali med Sloveni. Tako so se ohranili Albanci, ki so ostanek nekdanjih Ilircev. Ob Heraklijevi smrti je že imel Balkanski polotok slovansko prebivalstvo.

Južni Slovani ali Sloveni se sprva po jeziku niso mnogo razlikovali med seboj. Takrat se torej še niso delili na današnje skupine Slovencev, Hrvatov, Srbov in Bolgarov. Neugodno je bilo zanje, da si niso takoj ustanovili velike skupne države, ki bi tudi zanaprej varovala njihovo svobodo. Ko so si namreč Bizantinci malo opomogli, so stremili za tem, da bi obnovili svojo oblast po deželah, po katerih so se bili Sloveni naselili. To se jim je posrečilo najprej tam, kjer so se Sloveni najbolj oddaljili od svojega središča, tako n. pr. na Peloponezu, v Tesaliji, v Traciji in ob obali Egejskega morja. Tu so morali

Sloveni zgodaj priznati bizantinsko nadoblast; v Peloponezu in v Tesaliji so se polagoma celo pogrčili. Odslej so imeli Bizantinci večji pogum in so prodirali dalje proti notranjosti polotoka, tako da se je tudi tu velik del Slovenov pokoril vzhodnorimskim cesarjem.

V zgodovini južnih Slovanov igrajo važno vlogo **Bolgari**. To so bili divje mongolsko ljudstvo, ki je bivalo v začetku ob Volgi, nato se pa podalo na svojih urnih konjičih proti zapadu. L. 679 so osvojili deželo med gorovjem Balkanom in Donavo, od reke Isker do Črnega morja. Bolgari so ostali v osvojeni deželi, vladajoč nad podvrženimi Slovenci. Ker pa jih je bilo malo po številu, so polagoma pozabili svoj jezik in svoje mongolske običaje ter se poslovanili; le svoje ime so ohranili.

Severni Slovani. Drugi del Slovanov se je iz prvotne domovine selil proti zapadu. Severni Slovani so posedli Češko, Moravsko in severno Ogrsko, zapadno Poljsko in pa vse ozemlje današnje severovzhodne Nemčije do rek Saale in Labe in Baltskega morja. Razlikujemo pri njih tri velike skupine: Poljake, Polabske Slované in Čehoslovake.

Poljaki so bivali v glavnem ob porečju Visle in Odre. Kakor vsi ostali Slovani, so tudi ti razpadali na veliko manjših plemen, za katere je šele polagoma obveljalo skupno ime Poljaki.

Polabski Slovani so prodrli najdlje proti zapadu, tako da so postali neposredni sosedje Germanov, s katerimi so se začeli kmalu ljuto bojevati. Delili so se v tri velike dele, v Bodrice na severu v današnjem Meklenburškem in Holsteinskem, Ljutice v današnjem Brandenburškem in Polabske Srbe po današnjem Saškem in Lužiškem. Polabski Slovani so se skoro pol tisočletja srdito vojskovali z Nemci, ki so jih hoteli podjarmiti. Ker se niso hoteli ukloniti, so jih Nemci povečini ugonobili, toda še le po strašnih bojih. Njih zemlja je danes ponemčena, le Lužiški Srbi so se ohranili v majhnem številu do današnjih časov.

Čehoslovaki so se delili v Čehe po današnji Češki in Moravce po Moravski in severni Ogrski ali Slovaški. Na jugu je nekako reka Donava ločila Čehoslovake od Slovencev.

Vzhodni Slovani. Iz svoje prvotne domovine so se stari Slovani polagoma selili tudi proti vzhodu in severovzhodu, kjer

so dotlej bivala razna finska ljudstva. Ti Slovani, ki so se na jugu v sosedstvu Slovenov imenovali *Antti*, so do 9. stoletja posedli vso široko ravan do Ilmenjskega jezera in do izvirkov Volge in Oke. Delili so se na več posameznih plemen, za katere se je pozneje uveljavilo skupno ime *Rusi*.

3. Slovenci in Samo.

Stari Slovenci v novi domovini. Ko so se po l. 568 predniki Slovencev naselili po novih domovališčih, so zasedli več ozemlja, kakor ga obsega današnja Slovenija. Po velikem delu zemlje, kjer so bivali nekdanji Slovenci, domuje danes nemško ljudstvo.

Stari Slovenci so se naselili na zapadu po vsem Krasu do Furlanske ravnine ob dolnji Soči in Taljamentu. V alpskem svetu so prodirali ob rekah Savi, Dravi in Muri navzgor ter posedli vse širše ravnine in doline do izvirka Drave in Mure. Naselili so se tudi ob južnih dotokih Donave, kjer so se stikali s Čehoslovaki. Severnozapadna meja slovenskega prebivalstva je šla torej v začetku od izvirka Drave na Toblaškem polju preko gore *Dreiherrenspitz* na glavni greben *Visokih Tur*, od izvirka Mure preko gore *Dachstein* na *Mrtvo gorovje* in dalje med rekama *Travno* in *Anižo* na *Donavo*. Severna polovica ozemlja je zelo gorata in stari Slovenci so se tod le prav na redko naselili; zato ni čuda, da so se pozneje med nemškimi priseljenci ponemčili. Razen tega pa so se naselili naši predniki tudi po večjem delu zapadne Ogrske, kjer bivajo dandanes *Madžari* in *Nemci*. Ohranil se je od ogrskih Slovencev le zapadni del, takoimenovani *Prekmurci*.

Večino slovenskega ozemlja je obsegala *Karantanija*, katere središče je bilo v današnji *Koroški*. Tu so vladali Slovincem domači vojvode, izmed katerih nam zgodovina poroča o *Valuku*, ki se je pridružil mogočnemu slovanskemu kralju *Samu*.

Samo (623—658). Avari so vedno huje nadlegovali sosedne Slovane. Ne le južni Slovani, tudi Čehoslovaki so morali veliko pretrpeti pod njihovo nasilnostjo. Tedaj so se dvignili najprej Čehi ter se pod vodstvom junaškega *Sama* okrog l. 623 otresli

avarske vlade. Ko pa so Avari dosegli poraz pri obleganju Carigrada l. 626, so dobili tudi ostali Slovani več poguma; pridružili so se Samu ter ga priznali za svojega kralja. Med temi so bili tudi Slovenci pod vojvodo Valukom, pa tudi Moravci in Polabski Srbi. Samova država se je sedaj razprostirala od srednje Labe in gorenje Visle pa na jug do Save in Kolpe. Zmagovito so se bojevali združeni Slovani z Avari na vzhodu in s Franki na zapadu. Tedaj je poklical frankovski kralj Dagobert, ki se je bal mogočne slovanske države, celo Longobarde na pomoč zoper Sama. Toda zaman; Franki so bili pri Wogatisburgu na zapadni češki meji popolnoma premagani (l. 630). Odslej je vladal Samo do svoje smrti združenim Slovanom in jih čuval vseh sovražnikov.

Po Samovi smrti pa je njegova država razpadla. Posameznim plemenom so zavladali zopet posebni vojvode, ki so ostali brez skupnih zvez, brez enotnega poveljstva. Tudi Slovenci so obdržali v Karantaniji svoje vojvode in ostali nezávisni od avarske oblasti. Pogostem so napadali z vojskami sosedno longobardsko Furlanijo, bizantinsko Istro ter nemško Bavarsko, včasih pa so morali tudi na domačih tleh zavriniti napade sosedov. Samostojnost Slovencev je trajala še okrog sto let.

Slovenci postanejo závisni od Bavarcev in se pokristjanijo.

Ko so jeli Avari vnovič huje nadlegovati Karantanijo, se je vojvoda Borut okr. l. 748 čutil preslabega, da bi se jih ubranil; zato je prosil Bavarcev pomoči. Bavarci so res prišli in pomagali premagati Avare, Slovenci pa so morali odslej priznavati bavarsko gospostvo. V poroštvo za svojo zvestobo je moral Borut poslati na bavarski dvor svojega sina Gorazda in nečaka Hotimira kot talca.

Ker so bili Bavarci takrat že kristjani, Slovenci pa še pagani, sta se Hotimir in Gorazd na bavarskem dvoru seznanila s krščanstvom. Vrnila sta se domov kot goreča kristjana. Ko je po Borutovi smrti (l. 750) zavladal Gorazd kot vojvoda v Karantaniji, se je na vso moč trudil, da bi vse Slovence pridobil za krščansko vero. Toda že čez tri leta je umrl. Hotimir, ki je zavladal za njim, je še bolj goreče razširjal krščanstvo po Karantaniji. Ker pa je poklical veliko tujcev z Bavarskega,

zlasti duhovnikov, v deželo, so se paganski Slovenci dvakrat uprli. Toda bili so obakrat premagani. Ko je Hotimir umrl (leta 769), je izbruhnil nov upor. Paganska stranka je to pot zmagala in pregnala vse tujce, pa tudi krščanske domačine iz dežele. Naposled je novi vojvoda Volkun s pomočjo bavarskega vojvode Tasila II. premagal upornike l. 772. Odslej se pagani niso več upirali in vsi Slovenci so se polagoma pokristjanili. Toda obenem s pokristjanjenjem se je utrdilo tudi bavarsko gospostvo nad Karantanijo.

IV. Arabci in islam.

1. Mohamed.

Arabci pred Mohamedom. Južnovzhodno od Sirije in Palestine se razprostira ogromen polotok Arabija, domovina semitskih Arabcev. V njej razlikujemo dva predela. Ob Rdečem morju se razprostira dolg pas rodovitnega ozemlja; ker dobiva dežela dovolj dežja, uspevajo tu raznoliki južni sadeži. Prebivalci so se tod bavili s poljedelstvom, razen tega pa tudi s trgovino; na svojih trgovskih potih so prihajali v Indijo, pa tudi v Sirijo, Egipt in Mezopotamijo. Notranjost polotoka je deloma puščava, deloma pustinja. Po njej so bivala nomadska arabska plemena, tako imečovani beduini. Med njimi so trajali skoro neprestano hudi boji.

Verstvo Arabcev je bilo preprosto. Častili so posebljene naravne sile, solnce, mesec in zvezde, pa tudi drevesa, kamne ali druge mrtve stvari, o katerih so mislili, da imajo nadzemsko moč. Posebno pa so oboževali Kaabo, to je četverovoglato svetišče v Meki, v katerem je bil znameniti črni kamen, ki je bil padel z neba. Vsa arabska plemena so častila Kaabo, ki je bila potemtakem vsem Arabcem skupno svetišče. Vsako leto je prihajalo semkaj na tisoče romarjev iz vseh delov Arabije. Ob času, ki je bil določen za romanje, so morali mirovati vsi boji, vsi plemenski ter osebni razpori, da so se lahko vsi složno udeležili splošne verske slovesnosti.

Svečeniške posle v Kaabi je opravljalo pleme Korejševičev, iz katerega je izhajal Mohamed, znameniti prerok in ustanovitelj nove vere, po njem mohamedanske imenovane.

Mohamed je bil sin ubožnih staršev; zgodaj je osirotel in se je moral v mladosti trdo boriti za obstanek. Pozneje je kot trgovec prepotoval daljne pokrajine, pred vsem Egipt, Palestino, Sirijo in Mezopotamijo. Tu je spoznal, kako druge vere, zlasti

krščanska in židovska, dobro vplivajo na napredek narodov ter je želel tudi svojemu ljudstvu pomoči do višje omike. Ko se je oženil z bogato vdovo, se mu ni bilo treba več boriti za vsakdanji kruh. Šel je večkrat v samoto ter se posvetil premišljevanju o verskih stvareh. Zdelo se mu je naposled, da je pogodil resnico, kako naj človeštvo živi. Uverjen, da ga je izbral Bog, da pokaže ljudstvu pravo pot, je začel razlagati svoj nauk, novo vero v enega edinega nevidnega Boga. Nastopil je najprej v Meki. Toda spočetka ga je razen njegovih prijateljev poslušalo le malo ljudi. Nekateri pa so mu celo vneto nasprotovali, posebno Korejševiči, ki so se bali, da bi izgubili svojo svečeniško oblast, ako zavlada njegov nauk. Slednjič je moral Mohamed pred njimi celo pobegniti iz Meke v Medino. Ta Mohamedov beg se imenuje arabsko *hedžra* (16. julij 622) ter je zelo važen dogodek, ker imajo še dandanes mohamedanci po njem urejeno svoje štetje. Prebivalci Medine, ki so bili z Meko v večnem sovraštvu, so proroka radi sprejeli v svoje mesto. Mohamed pa jih je kmalu pridobil za svoj nauk, ki ga je začel širiti tudi med drugimi plemeni, sprva le z besedo, kmalu pa tudi z mečem. S pomočjo vdanih vernikov si je v kratkem času podvrigel mnogo-tera plemena. Slednjič je premagal tudi rodno mesto Meko ter vkorakal vanjo slovesno kot zmagalet l. 630. Ko je dve leti nato umrl, je bila že cela Arabija pridobljena za njegov nauk in podvržena njegovi oblasti.

Mohamedov nauk je v mnogih točkah sestavljen po krščanski in židovski veri. Uči vero v enega edinega Boga, ki se je po Mohamedu razodel ljudstvu. Usodo (kismet) je Bog za vsakogar že naprej natanko določil; človek je ne more nič spremeniti in se mora vdati v božjo voljo. Zato se Mohamedova vera imenuje *išlam* (to je »vdanost«, njen vernik pa *muslem* (to je »vdani«) ali po perzijsko *musliman*. Vsak muslim je dolžan opraviti vsak dan petkrat molitev, pri kateri se mora klanjati z obrazom obrnjen proti Meki (in sicer zjutraj pred solničnim vzhodom, opoldne, popoldne, po solničnem zahodu in pozno zvečer); vselej pred molitvijo pa se mora umiti. Dalje je dolžan postiti se meseca ramazana, dajati miloščine ter se popolnoma zdržati opojnih pijač in mesa nečistih živali. Meka in Medina, kjer je deloval Mohamed, voljata za sveti mesti. Vsak vernik je dolžan vsaj enkrat v življenju potovati v Meko ter počastiti Boga v svetišču Kaabi. Dalje je Mohamed učil, da je človeška duša neumrjoča in da čaka vernike po smrti neskončno prijetno življenje v paradížu, najlepše pa tiste, ki so padli v boju za razširjanje islama. Da ne bi Arabci

zašli v malikovalstvo, je Mohamed prepovedal upodabljati Boga in človeka, bodisi v kipu ali v sliki. Učil je tudi, da je treba pagane z vsemi sredstvi, tudi z orožjem, prisiliti, da sprejmo islam. Kristjanom in židom pa naj se pustí verska svoboda, ker imajo sveto pismo, ki ga je tudi Mohamed smatral za božjo besedo, kakor je tudi Kristusa in Mozesa priznal za božja proroka.

Mohamedovi nauki so bili napisani dve leti po prorokovi smrti v knjigo, k o r a n imenovano. Muslimanom velja za sveto pismo. Pozneje pa so napisali še razne izreke in dopolnila, ki so jih izrekli bodisi Mohamed sam ali njegovi najožji prijatelji, v posebno knjigo, imenovano s u n n a («izročilo»). Ko so se pozneje med mohamedanci vneli verski prepiri, so nekateri suno zametavali, trdeč, da ni prava božja knjiga. Pristaši te verske ločine se imenujejo š i j i t i ; k njim spadajo danes samo še Perzijci. Drugi mohamedanci pa smatrajo tudi suno kot božjo knjigo, zato se imenujejo s u n i t i .

2. Arabske osvojitve.

Arabci osvoje Prednjo Azijo. Mohamedovi nasledniki so se imenovali kalifi. Bili so verski, hkrati pa tudi posvetni poglavarji muslimanov, tako da je bila njihova moč izredno velika. Ali, mož Mohamedove hčere F a t i m e , je mislil, da bo on sledil svojemu znamenitemu tastu, toda verniki so izvolili prorokovega najboljšega prijatelja A b u B e k r a (632—634) za kalifa. Temu je sledil junaški O m a r (634—644). Za njegovega vladanja so dosegli Arabci silne uspehe. V nekaj letih so si junaške, vsled napornega življenja po puščavi utrjene, po novi veri navdušene arabske čete osvojile celo Sirijo s Palestino; leta 636 je padel Jeruzalem v njih roke. Takoj nato pa so se Arabci obrnili proti severovzhodu, premagali v več bitkah Perzijce, ki so bili oslabljeni vsled vojske z Bizantinci, in jim vzeli Mezopotamijo, nato pa podjarmili vse Iransko višavje s staro Baktrijo vred. Kakor nekdanj Darius pred Aleksandrom, tako je bežal zadnji perzijski kralj pred sovražniki proti severovzhodu v gorovje, kjer je slednjič našel smrt. Vse osvojene dežele so v kratki dobi sprejele islam.

Arabci si osvoje severno Afriko in Pirenejski polotok. Druge arabske čete so se obrnile proti zapadu. Že l. 641 so si Arabci osvojili Egipt, kjer so ustanovili blizu razvalin mesta

Memfis novo egiptovsko prestolico Kairo. Nato so prodirali dalje proti zapadu ter Bizantincem polagoma iztrgali severno Afriko do Atlantiškega oceana. Kmalu je tudi Španijo zadela težka usoda. Tamkaj so še vedno gospodovali Zapadni Goti, toda v njihovi državi so vladale velike homatije in domači boji. Baje je ena izmed nasprotujočih si strank celo sama poklicala Arabce na pomoč zoper domače nasprotnike. Ti so prišli preko morske ožine na evropska tla; strma skala, katero si je njih poveljnik T a r i k najprej osvojil, oznanja s svojim imenom še danes njegovo slavo (Džebel-al-Tarik = skala Tarikova, to je današnji Gibraltar). Pač je prihítela vojska Zapadnih Gotov, da brani domovino pred silovitimi sovražniki; ali v težki bitki pri X e r e s d e l a F r o n t e r a l. 711 so Arabci popolnoma zmagali ter si nato v kratkem času osvojili ves Pirenejski polotok. Kmalu pa so pridrli celo preko Pirenejev v Galijo. Frankom pa se je vendarle posrečilo, da so jih l. 732 premagali v bitki pri P o i t t i e r s ter jih pognali nazaj čez Pireneje, ki so ostali za dolgo dobo severna meja muslimanske oblasti.

Boji z Bizantinci. Arabske čete so začele siliti tudi v Malo Azijo, ki je bila edina še preostala Bizantincem. Vzhodnorimsko cesarstvo se je nahajalo v veliki stiski, zlasti odkar so se Arabci priučili tudi mornarstvu, si zgradili brodovje ter tudi na morju ogražali Bizantince. Prišli so večkrat celo pred Carigrad ter ga oklenili s suhega in z morja. Bizantinci pa so se junaško branili, zlasti s pomočjo tako imenovanega »grškega ognja«, to je neke vrste smodnika, ki so ga metali na sovražne ladje ter jih zažigali. Z največjim naporom so se Grki vendarle ubranili in tudi Mala Azija je naposled ostala v bizantinski oblasti.

Borba za kalfat. Omajeviči in Abasoviči. Kalifi so sprva stolovali v Medini. Bojevitemu osvojitelju Omarju je sledil O t m a n (644—656). Po njegovi smrti še le je bil A l i izvoljen za kalifa, toda vladal ni dolgo. Zoper njega se je uprl M o a v i j a iz rodovine O m a j e v i č e v, ki je bila vedno sovražna Mohamedu. Vnela se je krvava državljanska vojska. Slednjič je bil A l i umorjen in kot kalif je zavladal Moavija (661). Preložil je prestolico iz Medine v D a m a s k, iz katerega so on in njegovi nasledniki Omajeviči vladali mogočni arabski državi. Dočim so kalife doslej volili mohamedanski prvaki, je od Moavije dalje kalifska oblast ostala d e d n a v rodovini Omajevičev,

ki so si jo znali obdržati skoro sto let. Leta 750 pa se jim je v Perziji uprl Abul Abbas, potomec Alijev. S pomočjo Perzijcev je premagal Omajeviče in dal z zvijačo pomoriti vse člane njih rodovine. Rešil se je le eden, Abduraman, ki je po dolgotrajnih težavah srečno utekel v Španijo, kjer se je ubranil preganjalcev ter zavladal na Pirenejskem polotoku. Vsa ostala arabska država pa je ostala v oblasti Abul Abbasa, ki so ga morali povsod priznati za kalifa. Svojo prestolico je novi vladar preložil iz Damaska v Bagdad v Mezopotamiji, ki je v kratkem silno narastel ter postal kmalu poleg Carigrada najbogatejše in najsijajnejše mesto tedanjega sveta.

Arabci in grška omika. Z neverjetno vztrajnostjo in s pomočjo silnega verskega navdušenja so si Arabci v kratki dobi ustanovili ogromno državo, kakor jih pozna zgodovina le malo. Oblast kalifov je segala od Indije do Atlantiškega morja, od Pirenejev, Kavkaza in Aralskega jezera pa do Indijskega morja in globoko v severno Afriko. Ves ta svet, ki je bil dotlej po večini krščanski, so Arabci kmalu pomohamedanili; kjer je vladal dotlej predvsem grški in latinski jezik, je zavladala arabščina. Skoro vse te pokrajine so ostale še do danes vdane Mohamedovemu nauku.

V pokrajinah severne Afrike in Prednje Azije so našli Arabci visoko razvito rimsko in grško-bizantinsko kulturo, katere niso morda uničili, temveč so se učili od nje ter jo razvili dalje. Začeli so se kmalu baviti z znanostjo, zvezdoslovjem, zdravilstvom in prirodoznanstvom, na podlagi naukov starih grških učenjakov, katerih knjige so večinoma prevedli na arabski jezik. Bavili pa so se tudi s trgovino in obrtnostjo, ki je bila v novoosvojenih deželah že na zelo visoki stopnji in katero so sedaj sami razvijali dalje do še večje popolnosti.

V. Frankovska država za Karolingov. Južni in severni Slovani. Madžari.

1. Frankovska država za Karolingov.

Karolngi kot majordomi. Frankovska država je za poznejših Merovingov vedno bolj propadala in bila bi popolnoma razpadla, da je niso rešili Karolngi.

Karolngi so bili prvotno le državni upravitelji. Merovingi so bili namreč slabi vladarji, ki so živeli lahkoživo in razuzdano, vladarske posle pa prepuščali svojim dvornikom. Tem

je prednjačil majordom (maior domus), ki je postal glavni kraljevski namestnik ter opravljal vse vladarske posle. V začetku je bil majordom le glavni upravitelj vse kraljevske hiše, vsega gospodarstva na kraljevskih posestvih. Najprej so imele Avstrazija, Nevstrija in Burgundija vsaka svojega posebnega majordoma; l. 687 pa je postal Pipin, ustanovitelj rodovine Karolingov, skupni majordom za vse tri frankovske države.

Začetek fevdalnega sistema. Za Pipinom je podedoval majordomsko čast njegov sin Karel s pridevkom Martel, t. j. kládivo. On je dosegel velik ugled med Franki, ker se mu je posrečilo v bitki pri Poitiers premagati Arabce, ki so bili pridrli čez Pireneje. Vendar pa so se morali Franki tudi po tej zmagi še boriti z Arabci, ki so si hoteli osvojiti Galijo. Vojskovanje je bilo za Franke težavno, ker so prihajali Arabci na konjih, dočim so se Franki dotlej bojevali le peš. Da bi frankovske čete mogle biti kos arabskim konjikom, je Karel zapovedal svojim velikašem uriti se za boj na konjih. Kmalu je tudi frankovska vojska obstojala iz konjenikov. Ker pa so si le najbogatejši velikaši mogli omisliti koñje in za ježo potrebno opremo, je Karlu primanjkovalo vojakov. Zato je razdelil velika kraljevska in cerkvena veleposestva, ki jih je bilo mnogo v Frankovski, in jih podelil manj premožnim Frankom. Ti so podeljena zemljišča obdelovali in uživali njih dohodke do smrti, a jih niso smeli prodati. Zato pa so bili dolžni priti v vojaško službo v popolni konjeniški bojni opremi, kadarkoli jih je vladar pozval. Tako v dosmrtni užitek odkazano posestvo se je imenovalo fevd (feudum), tisti, kateremu je bil fevd podeljen, pa se je imenoval vazal. Razen fevda je imel vazal ponavadi že od prej nekaj lastnega posestva, ki ga je obdržal tudi zanaprej; imenovalo se je alod (allodium). Veliki vazali so tudi sami oddajali manjše dele svojih posestev nižjim vazalom, ki so se napram njim ravnotako s prisego zavezali v vojaško službo.

Ta nova uredba se je hitro razširila po vsej frankovski državi. Imenujemo jo »fevdalni sistem«. Frankovska vojska je postala na ta način kos spretnim arabskim konjeniškim trumam. Fevdalni sistem pa je ostal v veljavi tudi po odstranjeni arabski nevarnosti in je tvoril ves srednji vek

podlago notranji uredbi frankovske države. Še več — razširil se je celo v vse sosedne države tedanje Evrope.

Pipin Mali (741—768). Po smrti Karla Martela je postal majordom njegov sin Pipin, vsled neznatne postave Mali imenovan; kralj pa je bil še vedno Meroving Hilderih III. Ta pa se ni prav nič brigal za vladarske dolžnosti; vso kraljevsko oblast je izvrševal Pipin. Rad pa bi bil postal tudi po imenu kralj, zato je poslal k papežu poslanca, naj ga vprašajo: »Komu gre ime kralj in prestol, ali tistemu, ki nič ne dela, ali tistemu, ki skrbi za državo in opravlja v resnici kraljevske posle?« Papež je odgovoril, naj se tisti imenuje kralj, ki v resnici izvršuje dolžnosti vladarja. Nato je Pipin sklical vse frankovske velikaše, ki so na slovesni skupščini odstavili Hilderiha in ga poslali v samostan, Pipina pa proglasili za kralja (l. 751).

Pipin se je papežu kmalu izkazal hvaležnega za ugodno izjavo. Ker se Bizantinci za one dele srednje in severne Italije, ki so ostali v njihovi oblasti, niso mnogo brigali, je imel v njih papež največ vpliva. Najimenoitnejši v tem ozemlju sta bili mesti Rim in Ravena. Ko pa so Longobardi začeli Rim vedno huje napadati, hoteč si ga osvojiti, se je papež obrnil do Pipina po pomoč. Ta je res prišel s frankovsko vojsko v Italijo, premagal Longobarde ter jim vzel imenovano ozemlje, ki so si ga bili med tem osvojili. Podaril ga je papežu (l. 756), da si so Bizantinci zahtevali, da se vrne njim. Odslej je imel papež nad podarjeno pokrajino tudi posvetno oblast. To je začetek Cerkevne države.

Karel Veliki (768—814). Njegove osvojitve. Po Pipinovi smrti je zavladal njegov sin Karel, ki mu je zgodovina dala pridevek Veliki. Ta vladar je silno povečal frankovsko državo.

Najprej je šel Karel nad Sase, ki so bili edini izmed germanskih plemen današnje Nemčije še samostojni in še vedno vdani paganstvu. Bivali so med dolenjim Renom in dolenjo Labo. Skupne države niso imeli, temveč so bili razdeljeni na posamezna plemena. Karel jih je l. 772 premagal, a že naslednje leto so se Sasi zopet uprli. Karel je moral zopet poslati vojsko, ki jih je vnovič pokorila, toda komaj so bili Franki iz dežele, že so se Sasi zopet dvignili, pregnali ali potolkli frankovske posadke in krščanske duhovnike, ki so širili krščanstvo v deželi. Vsled tega se je vojska nadaljevala leto

za letom, slednjič pa so Sasi vendarle omagali. Ostali so pod frankovskim gospostvom in vsa saška dežela je bila kmalu pokristjanjena.

Longobardi so bili med tem zopet nadlegovali papeža. Karel je šel v Italijo, jih premagal, zavzel njih prestolico Pavijo, odstavil kralja in ga poslal v samostan, sam pa se oklical za kralja Frankov in Longobardov. Vsa longobardska država je bila združena s frankovsko (l. 774).

Bavarski vojvoda Tasilo se je hotel otresti frankovskega gospostva. Karel pa ga je premagal, ga odstavil in poslal v samostan, bavarsko deželo pa združil s svojo državo (788). — Karantanski Slovenci, ki se Tasilovega upora niso udeležili, so poslali h Karlu odposlanca ter mu izjavili svojo pokornost, vsled česar so ostale njih stare domače uredbe in domači vojvode.

Po zmagi nad Bavarci je sklenil Karel, pokoriti si tudi Avare. Z veliko vojsko je prodiral l. 791 ob Donavi proti vzhodu, premagal Avare, a se ob Rabi ustavil ter vrnil na Nemško, V naslednjih letih so se med Avari vneli hudi domači razpori, vsled česar je njih moč zelo oslabela. L. 796—797 so Franki znova udarili nanje. Prodrli so globoko v notranjost avarske države ob Donavi in Tisi ter si osvojili glavno, močno utrjeno središče Avarov. Tako je bila avarska država popolnoma razrušena; kar je ostalo Avarov, so morali priznavati frankovsko nadoblast. — Vojne zoper Avare se je na frankovski strani udeležil tudi slovenski vojvoda Vojnomir.

V naslednjih letih so si Franki podvrgli tudi prednike sedanjih severozapadnih Hrvatov in Srbov, tako da so morali južni Slovani do dolenje Save in do Cetine priznavati frankovsko oblast.

Že prej se je bila vnela vojska tudi med Franki in Bizantinci. Ker pa Franki niso imeli brodovja, nasprotnikom niso mogli do živega, zato so se morali zadovoljiti s tem, da so jim Bizantinci prepustili Istro, ki so jo imeli dotlej še v oblasti. — Vrh tega je Karel v bojih z Arabci razširil frankovsko oblast do reke Ebro onstran Pirenejev.

Češki in Polabski Slovani so večkrat napadali frankovske obmejne dežele. Zato je Karel poslal nadnje več vojsk, ki so jih prisilile, da so priznali Karlovo nadoblast.

Karel Veliki postane rimski cesar. Notranja uredba njegove države. Karel je razširil svojo državo, kakor dotlej še nobeden frankovski vladar. Da bi dal svoji oblasti še večji sijaj in imenitnejšo veljavo, se je napotil v Rim, kjer ga je papež Leon III. l. 800 venčal za rimskega cesarja. S tem je hotel Karel označiti, naj bo frankovska država naslednica rimskega cesarstva in on naslednik mogočnih rimskih cesarjev. Papež pa je upal, da bo Karel kot cesar ostal zvest zaščitnik krščanske cerkve in papeževe oblasti.

Karlova država je bila tudi na znotraj dobro urejena. Delila se je v grofije (nekako slovanske župe), katere so upravljali grofje (nekako slovanski župani), ki so bili v njih upravitelji, sodniki in vojaški poveljniki obenem. Ob državnih mejah, kjer je neprestano obstojala nevarnost pred sovražnimi napadi, je Karel Veliki ustanovil vojaške mejne kraje ali marke, kjer so gospodovali mejni grofje. Ti so imeli večjo oblast kakor navadni grofje, ker so morali čuvati mejo; zato je bila njihova dežela večja od navadne grofije. — Za nas najvažnejši sta bili marki na osvojenem avarsko-slovanskem ozemlju: na severu med Donavo in Dravo Avarska ali Vzhodna marka, južno od Drave pa Furlanska marka, ki ji je načeloval furlanski mejni grof.

Karel Veliki ni imel stalne prestolice, temveč le velike gradove na svojih posestvih (palatium, pfalca), na katerih se je mudil, kadar je potoval po državi. Skrbel je tudi za omiko svojih podložnikov, katerim je zgradil mnogo šol. Za krščanstvo je skrbel s tem, da je zidal nove cerkve in samostane ter višje šole za vzgojo duhovnikov. Na svojem dvoru je zbiral znamenite učenjake, pesnike, pisatelje in stavbenike. Na dvoru kakor sploh pri vseh izobražencih je vladal latinski jezik, v katerem so se pisale vse knjige ter sploh vse listine.

Slava Karla Velikega se je razširila daleč po svetu. Kakor po Cezarju (cesar, car, Kaiser), tako so imenovali nekateri sosedni narodi, zlasti Slovani, vladarje po Karlu — kralje, kajti beseda kralj je nastala iz Karel. — Pri Francozih, ki štejejo Karla Velikega (Charlemagne, Šarlmanj = Carolus Magnus) med svoje najslavnejše vladarje, pa se je ohranilo o njem nešteto ljudskih pripovedek.

Frankovska država razpade. Po smrti Karla Velikega je zavladal v frankovski državi njegov sin **Ludovik Pobožni** (814—840), ki pa je bil slaboten vladar. Uprli so se mu združeni Hrvatje, Slovenci in Srbi pod vodstvom junaškega **Ljudevita Posavskega**. Poleg tega se je moral vse življenje bojevati z lastnimi sinovi, ki so ga hoteli vreči s prestola in so se vrhtega tudi med seboj vojskovali. Po očetovi smrti pa so si sinovi razdelili državo v pogodbi v mestu Verdunu l. 843. Najstarejši sin **Lotar** je dobil cesarsko dostojanstvo, Italijo in srednji pas frankovske države od Genovskega zaliva do Severnega morja, tako da mu je pripadla vzhodna Francoska in zapadna Nemčija. **Karel Plešasti** je dobil zapadni del države, torej nekako današnjo Francosko, **Ludovik Nemški** pa vzhodne dežele, to je poznejšo Nemčijo.

Z verdunsko delitvijo je frankovska država za vedno razpadla. Ko je Lotar umrl, sta si severni del njegove države («**Lotaringija**») razdelila **Ludovik** in **Karel**. Odslej sta na severu vzhodno- in zapadno-frankovska država neposredno mejili druga na drugo. Zapadna država, v kateri se je nahajalo središče Frankov, je obdržala ime Frankovska ali Francija. Bila je skoro popolnoma romanska dežela; Franki in drugi Germani, ki so se bili naselili med romanskim prebivalstvom, so polagoma pozabili svoj jezik, sprejeli latinskega ter se z Romani spojili v eno ljudstvo, francosko. — Vzhodnofrankovska država je bila povsem drugačna. V nji so bivala le germanska plemena, iz katerih je nastal nemški narod; v javnosti, v cerkvi, na dvorih in med izobraženci pa je še dolgo vladal le latinski jezik. Nemški jezik je rabilo le preprosto ljudstvo. — Iz italijanskega dela Lotarjeve države se je polagoma razvijal italijanski narod; iz jezika romanskega prebivalstva, med katero so se pomešali ostanki Longobardov, je nastala sedanja italijanščina.

Vzhodnofrankovski ali nemški državi so dali največ opravi boji s podložnimi in sosednimi slovanskimi narodi. Na znotraj je Nemčija po smrti Ludovika Nemškega vedno bolj propadala. Proti koncu IX. stoletja so imeli kralji vedno manj veljave. Namesto kraljevske oblasti pa so se povzdignili vojvode nemških plemen: **Bavarcev**, **Švabov** ali **Alemanov**, **Frankov**, **Sasov** in **Lotarinžanov**. Vojvode so sled-

njič neomejeno zagospodovali v svojih vojvodinah in se za skupnega kralja skoro niso več brigali. Zadnji potomec Karolingov na Nemškem je umrl l. 911; bilo je videti, da bo Nemčija razpadla v celo vrsto majhnih držav.

2. Južni in severni Slovani v prvih bojih s Franki in Nemci.

Ljudevit Posavski. Na dolgi obmejni črti od Baltiškega morja do severne Adrije so Slovani za vlade Karla Velikega postali zavisni od Frankov. Del Polabskih Slovanov, Čehi in Moravci so morali Karlu plačevati letni davek v znamenje, da ga priznavajo za vrhovnega poglavarja. Tudi na jugu so se morali predniki Slovencev, Hrvatov in malega dela Srbov podvreči močnim frankovskim vojskam. Vendar pa so naši predniki ohranili svoje stare državne uredbe in svoje vojvode. Slovincem so še nadalje vladali karantanski vojvode. Hrvati pa so imeli takrat dve državi: primorsko ali dalmatinsko Hrvatsko na zapadu in panonsko ali posavsko Hrvatsko ob Dravi in Savi. V primorski Hrvatski je vladal vojvoda Borna (810—821), v panonski Hrvatski pa vojvoda Ljudevit. Glavno mesto njegove države je bil Sisek.

Ljudevit Posavski (810—823) je bil najjimenitnejši izmed posavsko-hrvatskih vojvod. Le nerad je prenašal frankovsko nadvlado in težko čakal prilike, da se je iznebi. Ko je za Karlom Velikim zavladal njegov malo zmožni sin Ludovik Pobožni, je Ljudevit sodil, da je napočil primeren trenutek, in se je uprl Frankom. Še isto leto (819) so poslali Franki nadenj močno vojsko pod poveljstvom furlanskega mejnega grofa, ki je imel nadzirati vse novo osvojene dežele južno od Drave. Toda Ljudevit je frankovsko vojsko popolnoma potolkel. Ko se je raznesla slava o njegovi zmagi med ostale južne Slovence, so se mu pridružili tudi Srbi v Podonavju, med njimi pleme Timočanov ob reki Timoku. Obenem pa so se uprli tudi Slovenci po današnji Kranjski, spodnji Štajerski in Primorski ter se pridružili hrabremu Ljudevitu. Njegova država je tedaj obsegala Slovence, Hrvate in Srbe ter se razprostirala od Triglava in Soče pa do Timoka.

Da bi ugonobili nevarnega nasprotnika, so poslali Franki nadenj še več vojska. Toda Slovenci, Hrvati in Srbi so se tako krepko branili, da Franki niso mogli prodreti daleč v Ljude-

vitovo državo. Morali so se zadovoljiti s tem, da so pustošili slovensko ozemlje ter po novih bojih Slovence zopet pokorili. Da bi si Franki podvrgli močno utrjeni Sisek, središče Ljudevitove oblasti, in njega samega uklonili, so pošiljali nadenj vedno nove trume. Ko se je l. 822 pomikala že deseta vojska iz Italije proti Sisku, je Ljudevit uvidel, da njegove hrabre čete, ki so kljubovale že tolikokrat številnim sovražnim trumam, toliki premoči niso kos. Umaknil se je iz Siska in zbežal na jug k Srbom, hoteč počakati ugodnejše prilike za boj. V primorski Hrvatski pa ga je nenadoma dohitela prezgodnja smrt. Njegove dežele so se morale vnovič pokoriti Frankom.

Slovinci so bili trdo kaznovani, ker so se pridružili Ljudevitu. Veliko upornih slovenskih velikašev in uglednih mož je izgubilo svoja posestva, na katera so Franki poslali nemške grofe. Tudi v Karantaniji Slovenci niso smeli več imeti svojih domačih vojvod, temveč so jim Franki za vladarje postavljali svoje mogočnike. Tako je prenehala doba slovenske samostojnosti.

Vsled teh sprememb je nemški vpliv v slovenskih deželah vedno bolj rasel. Nemški velikaši, ki so dobili v last velike kose slovenske zemlje, so začeli po nji naseljevati nemške naselnike. Tako se je začelo ponemčevanje naše domovine.

Država panonskih Slovencev. Le en del slovenskih dežel je po ponesrečenem uporu Ljudevita Posavskega še doživel lepše čase, namreč panonski Slovenci, ki so bivali po današnji zapadni Ogrski do okolice Blatnega jezera. To pokrajino, ki se je imenovala dolinja Panonija, je dal kralj Ludovik Nemški v fevd Pribini, ki je bil pribežal semkaj s Slovaškega. Pribina (840—861) je v svojo novo, le malo obljudeno deželo poklical mnogo naselnikov ter skrbel zlasti za razširjenje krščanstva med Slovenci. Zgradil je močno utrjeno prestolico ob Blatnem jezeru, imenovano Blatograd.

Po Pribinovi smrti je zavladal v Panoniji njegov sin Kocelj (861—876), ki je istotako skrbel za širjenje krščanske vere med Slovenci. Ker pa nemški duhovniki, ki so oznanjali evangelij po Panoniji, slovenskega jezika niso bili dovolj zmožni, je bil Kocelj silno vesel, ko so prišli iz sosedne Moravske države slovanski blagovestniki, učenci svetega Cirila in Metoda, in ljudstvu v domačem jeziku razlagali Kristusov nauk.

Po Koceljevi smrti je slovenska Panonija nekaj časa pripadala Svetopolkovi Velikomoravski državi, potem pa so si jo osvojili Madžari.

Velikomoravska država. V istem času, ko so se južni Slovani pod Ljudevitovim vodstvom dvignili zoper frankovsko oblast, se je tudi pri severnih Slovanih začel odpor proti Frankom. Na sedanjih češkoslovaških tleh so bili takrat najpodjetnejši Moravci, ki jim je vladal vojvoda Mojmir. Ta knez je sicer priznaval frankovsko gospostvo, zraven pa je na znotraj utrjeval svojo moč ter se pripravljaj, da se ob ugodni priliki popolnoma osvobodi. Toda Ludovik Nemški je pridrl z veliko vojsko v deželo, še preden je Mojmir mogel zbrati svoje čete, ga odstavil in posadil na prestol njegovega nečaka Rastislava.

Sv. brata Ciril in Metod. Rastislav (846—870) je bil eden najimenitnejših slovenskih vladarjev. Dasiravno so ga Franki postavili na prestol, vendar ves čas svojega vladanja ni mislil na nič drugega, kakor le na to, kako bi svojo državo rešil frankovskega gospostva. Da bi to laže dosegel, se je trudil, da bi postala njegova država tudi v cerkvenem oziru neodvisna od Nemčije. Bil je sicer že kristjan, toda po njegovi državi je bil še velik del prebivalcev vdan malikovalstvu. Zakaj krščansko vero so po Moravskem oznanjali le nemški duhovniki, ki niso razumeli slovanskega jezika in ljudstvu niso mogli razložiti evangelija, kakor bi bilo treba. Zato je Rastislav premišljeval, kako bi preskrbel duhovnikov, ki bi bili zmožni domačega jezika. Obrnil se je naposled do bizantinskega cesarja Mihaela III., ki mu je res poslal dva brata, Konstantina in Metoda po imenu. Bila sta doma iz Soluna. Pri Slovanih, ki so bivali v okolici tega mesta, sta se bila naučila slovanskega jezika tako, da sta ga popolnoma obvladala. Bila sta sinova imenitnega bizantinskega vojaškega dostojanstvenika ter sta preživela veliko let na carigrajskem dvoru, kjer so ju vzgajali najboljši učitelji.

Konstantin, ki je bil posebno učen, je začel že v Carigradu prevajati sveto pismo v slovanski jezik. Za pisavo je sestavil posebne črke, podobne grškim. Iz njih se je razvila današnja cirilica, imenovana po Konstantinu - Cirilu.

Ko sta prišla solunska blagovestnika l. 863 na Moravsko ter pričela ljudstvu razlagati besedo božjo v domačem jeziku,

ju je vse poslušalo z največjim veseljem. Hitro se je širila krščanska vera med Moravci. Nemški duhovniki pa so gledali z veliko zavistjo delo bizantinskih bratov, zakaj ljudestvo se je odvracalo od njih, ker jih ni razumelo. Začeli so ju črniti pri nemških škofih in pri papežu, češ da učita krivo vero, ker sta prišla iz Carigrada in opravljala cerkvene obrede v slovanskem jeziku. Da bi se opravičila in pokazala, kako krivične so te obdolžitve, sta se napotila slednjič v Rim, kamor ju je bil med tem papež Nikolaj I. pozval.

V Rim sta potovala z Morave preko Panonije. Tu sta se ustavila pri panonsko-slovenskem knezu Kocelju, ki ju je gostoljubno sprejel in se srčno razveselil, ko sta mu pokazala slovansko pisane cerkvene knjige. Koj je dal več mladeničem povelje, naj spremljajo brata na potu, da se izobrazijo za duhovnike. V Rimu sta papežu razložila, kako delujeta po Moravski. Papež Hadrijan II. je uvidel, da postopata pravilno in ju je posvetil v škofa. V Rimu je Konstantin vstopil v samostan ter si nadel meniško ime Ciril. Kmalu nato je začel bolehati ter je l. 869 umrl. Metod se je sam vrnil. Ostal je nekaj časa v Panoniji pri Kocelju, kjer je vpeljal slovansko bogoslužje. Toda salzburški nadškof, pod čigar oblast je v cerkvenem oziru spadala Panonija in Moravska, mu je delal težave, ker ni maral slovanskega obrednega jezika. Papež pa je imenoval Metoda za nadškofa v Panoniji in Moravski. Ti dve deželi naj bi tvorili samostojno, od nemških škofov popolnoma nezavisno nadškofijo. Toda nemški škofje so se še vedno trudili, da bi spravili Metoda s poti; zvalili so ga zvijačno na Bavarsko, tam pa so ga zaprli in ga imeli v ječi cela tri leta. Še le ko se je papež odločno potegnil zanj, so ga zopet izpustili.

Svetopolk. Med tem pa so se zgodile na Nemškem velike spremembe. Nemci so se z vsemi silami trudili, da bi si pokorili Moravce. Rastislav je zmagovito odbijal njihove napade, tako da mu niso mogli do živega. Naposled se je proti njim zvezal še s Čehi v današnji Češki in s Polabskimi Srbi. Ludovik Nemški je oborožil tri velike vojske l. 869 zoper združene Slovane, ali Rastislava le ni mogel užugati.

Toda česar ni zmoglo orožje, to je doseglo izdajstvo. Svetopolk, Rastislavov nečak, je sam stremel po vladi. Da bi strmo glavil svojega strica s prestola, se je zvezal z Nemci. Z zvijačo

se mu je posrečilo ujeti Rastislava; izročil ga je Nemcem. Kralj Ludovik mu je dal iztakniti oči in ga zapreti v samostan (l. 870).

Toda **Svetopolk** se je bridko pokoril za grdo izdajstvo. Mislil je, da bodo Nemci njemu izročili vladno nad Moravsko. Ali Nemci so poslali v deželo svoje posadke in svoje poveljnike. V Moravski je zavladal Ludovikov sin Karlman, Svetopolka pa so obdolžili veleizdajstva in ga vrgli v ječo. Ko pa so Moravci videli, kaj počno Nemci, so se vzdignili, napadli nemške posadke ter jih pregnali iz dežele. Nemci niso mogli ukrotiti upornikov; zato so izpustili Svetopolka iz ječe in mu izročili poveljstvo nad nemško vojsko. Upali so namreč, da bo on, poznavajoč dobro domačo deželo, vendarle užugal razljučene rojake. Svetopolk pa je sklenil, izmodren po toliki nesreči, da se bo maščeval nad sovražniki. Obnašal se je izpočetka, kakor da se hoče res bojevati zoper Moravce. Na čelu nemške vojske je pridrl do močno utrjenega Velehrada, kamor so se umaknili uporni Moravci, in se utaboril pred mestom. Nato se je podal v oblegano mesto, kakor da se hoče pogajati v imenu nemškega kralja. Ko pa je bil sam med rojaki, se je z njimi sporazumil in domenil, kako napadejo sovražnika. Nemcem je sporočil, da so se Moravci podali brez boja. Ko pa je vsled tega zavladalo po nemškem taboru brezskrbno veselje, je Svetopolk z Moravci nenadoma z vso silo napadel njihovo taborišče. Po kratkem boju je bila vsa nemška vojska uničena, le malo sovražnikov je ostalo pri življenju, še manj se jih je rešilo na begu.

Svetopolk je po tej zmagi zavladal na Moravi (870—894). Vedel je, da ga čakajo še težki boji z Nemci. Da bi si pridobil zaveznikov, se je oženil s hčerjo češkega vojvode **Bořivoja**, kateri ga je priznal za svojega zaščitnika. Čehi so se odslej zvesto bojevali na Svetopolkovi strani. In res so Nemci kmalu napadli združene Moravce in Čeha, ali zaman; vsi napadi so bili zmagovito odbiti. Svetopolk je celo sam udrl v sovražno deželo. Slednjič je moral Ludovik Nemški l. 874 priznati samostojnost Svetopolkove države.

Med tem se je Metod po večletnih mukah vrnil na Moravsko. **Velehrad** je postal sedež moravsko-panonske nadškofije, kjer je deloval do svoje smrti l. 885. Zadnja leta življenja pa mu je zagrenil Svetopolk, ki je bil drugače hud nasprotnik Nemcev, a ni dovolj cenil pomena slovanskega

bogoslužja in zato tudi Metoda ni dovolj podpiral v njegovem prizadevanju. Nemški duhovniki, ki so ostali v deželi, so znali pridobiti Svetopolkovo naklonjenost ter so ruvali zoper Metoda. Njih vodja, nitranski škof Vihing, je postal po Metodovi smrti celo nadškof v Velehradu. Dosegel je, da je bilo slovansko bogoslužje v Svetopolkovi državi kratkomalo prepovedano in zatrto; Metodovi učenci pa so morali zapustiti Veliko Moravsko. Odšli so med južne Slovane in tam nadaljevali svoje blagovestno delo.

Svetopolk je še nadalje širil svojo državo. Tudi Polabski Srbi so priznali njegovo nadoblast, zapadna Galicija s Krakovim mu je bila pokorna. Njegova oblast se je razširila po Koceljevi smrti tudi na južno stran Donave preko Panonije do Drave. Tudi panonski Slovenci so torej pripadali mogočni Svetopolkovi državi. Z Nemci pa se je moral vojskovati ves čas svojega vladanja, toda niso mu mogli do živega. Ker Nemci sami niso mogli zmagati Moravcev, so poklicali na pomoč divje Madžare. Moravci so sicer prvi madžarski naval zmagovito odbili in vojska se je nadaljevala, v tem pa je Svetopolk l. 894 umrl. Sinovi, ki so zavladali za njim, so bili med seboj nesložni; ko niso znali Čehov pridobiti še za nadaljnjo zvezo, Moravska sama ni mogla dolgo odbijati napadov Nemcev in Madžarov ter je podlegla. Leta 906 so jo razrušili Madžari in si podvrgli večino moravskega ozemlja. — V poznejši dobi so Čehi rešili velik del stare Moravske države izpod madžarske oblasti, južni del, takoimenovana Slovaška, pa je ostal pod vlado Madžarov celih tisoč let.

3. Madžari.

Eno največjih nesreč za južne in severne Slovane znači prihod mongolskih Madžarov. To nomadsko ljudstvo se je polagoma pomikalo z vsem svojim imetjem iz srednje Azije proti zapadu. Po stepnem pasu južne Rusije se preseljujoč se je naselilo naposled med ustjem Donave in Dneprom. Odtod so Madžari pogostem napadali sosedne dežele. Toda ko so se njihove trume bojevale zoper Moravce in Bolgare, so napadli njih domovje Pečenegi, njihovi stari sovražniki, ki so bili tudi nomadsko mongolsko ljudstvo. Navalili so na šotorišča Madžarov

ter jim družine povečini potolkli. Ta nesreča je prisilila Madžare, da so se znova preselili. Z ostankom svojih ljudi so se napotili pod vodstvom Arpada proti zapadu, iskat si novih, varnejših domovališč. Preko severnovzhodnih Karpatov so udarili v šiirne puste ob Donavi in Tisi, ki so si jih bili ogledali že za časa vojske z Moravci. Naselili so se po njih (896); v kratki dobi pa so osvojili tudi vse dežele, ki obdajajo pravo stepno pusto. Udarili so v slovensko Panonijo ter potolkli mnogo prebivalstva; le ob zapadni meji so se še ohranili Slovenci. Ob Donavi so šli proti zapadu ter uničili Vzhodno krajino, ki jo je bil ustanovil Karel Veliki. Po hudih bojih jim je naposled podlegla tudi Moravska država (906). Madžari pa so začeli napadati tudi bolj oddaljene dežele, zlasti Italijo in Nemčijo, hlepeč po plenu. Vsem na nje meječim deželam so postali neprijeten sosed.

VI. Zapadnofrankovska ali francoska država.

Tudi v zapadnofrankovski državi so bili Karolingi po večini slabi vladarji. Zato so gospodovali vazali v svojih pokrajinah po svoji volji; postajali so vedno mogočnejši, ne da bi se mnogo brigali za kraljevsko oblast. Kmalu pa jih je potreba silila, brigati se zares le zase, zakaj takrat so začeli napadati državo novi sovražniki, zoper katere nezmožni kralji svojim podložnikom niso nudili potrebne pomoči. Ti sovražniki so bili Normani.

Normani so bili paganski Germani, ki so prišli od severa iz Skandinavije, odtod njihovo ime (Northman = severni človek, severnjak). Ker so bili od mladih nog vajeni morja, so postali glasoviti mornarji in pomorski roparji. Na svojih urnih ladjicah so se nenadoma prikazali na frankovski obali, hitro oplenili bližnje kraje in ravno tako urno zopet odjadrali. Posebno radi so se pripeljali po rekah navzgor ter oropali kraje ob obrežju, nato pa zopet odbežali na morje.

Da bi bili varni pred neprestanimi, nenadnimi napadi divjih Normanov, so si francoski velikaši okrog svojih bivališč zgradili močnejše obzidje ter ga vrh tega na zunanji strani zavarovali s širokimi jarki. Da bi pravočasno opazili bližajoče

se normanske čete, so si postavili tudi močne, visoke stolpe, raz katere so neprestano pregledovali okolico. Take močno utrjene gradove so odslej gradili po celi Franciji, kmalu pa tudi po sosednih državah. Ker so se velikaši odslej čutili dovolj zavarovane proti vsakomur, so kazali še večjo samozavest napram kraljem in postali škoro nezavisni gospodarji na svojih gradovih. Tako je zapadnofrankovska država razpadla na veliko število majhnih grofij in vojvodin.

Da bi ustavil neprestane roparske pohode Normanov, jim je zapadnofrankovski kralj l. 912 izročil v fevd lepo obmorsko deželo ob dolnji Seini, da so se naselili v nji. Tu je odslej vladal normanski poglavar, ki se je imenoval vojvoda Normandije. Normani so nehali ropati; v kratkem so se vsi pokristjanili. Naseljeni sredi Francozov so polagoma sprejeli francoski jezik in običaje, ostali pa so še vedno zelo podjetni, bojeviti in hrabri.

L. 987 so izumrli zapadnofrankovski Karolingi. Velikaši so nato izvolili enega iz svoje srede, **Hugona Capeta**, grofa Pariškega, za kralja. Z njim je zavladata na Francoskem nova kraljevska rodovina, ki jo imenujemo po njem Kapetinge ali Kapetoviče. Toda kralji iz nove rodovine si še dolgo niso mogli pridobiti prave moči in ugleda v državi.

VII. Lotaringija, Burgundija in Italija.

V srednjem pasu frankovske države, ki ga je dobil Lotar, so Karolingi izumrli že l. 875. Njih država je razpadla na Lotaringijo ob Renu, Burgundijo ob Rodanu in Italijo.

Lotaringijo so si razdelili med seboj francoski in nemški Karolingi. Ta dežela pa je pozneje še večkrat premenila svoje gospodarje. Pripadala je nekaj časa zapadnofrankovski, nato pa zopet vzhodnofrankovski državi. Francija in Nemčija pa sta se večkrat celo vojskovali zanj in ti boji so se ponavljali prav do najnovejših časov.

Burgundija, dežela v rožanskem porečju, se je delila spočetka v dolnjo in gorenjo Burgundijo. Obe kraljestvi pa sta se pozneje združili v eno državo, ki se je imenovala po

glavnem mestu Arles tudi Arelat. Tudi tu so se germanski Burgundi spojili z romanskim prebivalstvom ter sprejeli njegov jezik.

Italija. Po smrti zadnjega Karolinga je zavladal v Italiji velik nered. Tudi tu so postali knezi in vojvode posameznih pokrajin nezavisni gospodarji na svojem ozemlju. Vrh tega pa so se pogostem vojskovali med seboj za vrhovno oblast in za cesarsko dostojanstvo.

Tudi papeži v svoji Cerkveni državi niso imeli prave oblasti, zakaj mogočne plemenitaške rodovine v Rimu so si lastile oblast nad mestom in nad papežem.

Ob jadranski obali pa se je začelo vedno bolj krepiti malo obmorsko mesto Benetke (Venezia, srbskohrvatsko: Mletci), ki je trgovalo zlasti po Bizantinski državi. Benečani so si pridobivali vedno večjo oblast na obalah Jadranskega morja, v začetku pa so se bojevali s Srbi in Hrvati, katerim so morali celo davek plačevati.

Južna Italija z otoki je ostala v bizantinskih rokah. Toda na Siciliji so se vgnezdili mohamedanski Arabci ali Saraceni, ki so svojo oblast širili tudi po Apuliji in Kalabriji, s svojimi ladjami pa plenili po grških in jadranskih pristaniščih. Sredi 11. stoletja pa so prišli semkaj pofrancoženi Normani iz Francije in si osvojili nekatera mesta in grofije. V bojih z Bizantinci in Arabci so razširili normanski vojvode svojo oblast nad velikim delom južne Italije ter se začeli imenovati vojvode Kalabrije in Apulije. Priznavali so papeža za svojega vrhovnega gospoda ter so mu bili vedno zvesti zavezniki. Koncem 11. stoletja so normanski vojvode Arabcem iztrgali Sicilijo, Bizantincem pa njih zadnja oporišča ter se oklicali za kralje.

VIII. Angleška.

Anglosasi so vsled napadov germanskih Dancov vseh sedmero kraljestev združili v eno državo, ki se je imenovala Anglija. Toda Danci so še vedno napadali britanski otok ter plenili in pustošili po njem; naposled pa so osvojili že skoro celo Anglijo. Tedaj je rešil svobodo domovine kralj **Alfred Veliki** (871—901).

Toda ko je Alfred Veliki umrl, so prišli Danci znova in si zopet osvojili vso Anglijo. Moč Dancev je bila največja, ko jim je vladal kralj **Knut Veliki** (1016—1035). Ta vladar je bil obenem kralj Danske in Norveške; ker je njegova oblast obsegala tudi Anglijo, je bila njegova država najmogočnejša v severni Evropi.

Nasledniki velikega Knuta pa si niso mogli obdržati vlade na Angleškem, kjer je zopet zavladal kralj iz domače rodovine, potomec Alfreda Velikega. Leta 1066 pa so nastali v kraljevski rodbini veliki prepiri in celo boji zaradi nasledstva. To priliko so porabili francoski **Normani**. Njih vojvoda **Viljem »Osvojitelj«** je prijadral z močno vojsko na Angleško, premagal Angleže v bitki pri **Hastingsu** l. **1066** ter si v kratkem času osvojil vso deželo. Uporne anglosaške velikaše je pregnal ali pa dal usmrtiti, njihova zemljišča pa je podaril normanskim vitezom. S tem so zavladali Normani tudi na Angleškem. Ko so prišli tjakaj, so govorili že francoski jezik. Polagoma pa so se Normani z Angleži spojili v en narod.

IX. Nemčija.

1. Cesarji iz saške vladarske rodovine (919—1024).

Strah pred Madžari je prisilil nemške plemenske vojvode, da so l. 911 izvolili najprej Konrada I., vojvodo frankovskega, za kralja, po njegovi smrti pa Henrika, vojvodo saškega, ki je bil takrat najmočnejši. Nemčija je postala volilna država, kjer so novega kralja volili velikaši.

Henrik I. (919—936) je obnovil nemško državo. Sprva je imel velike težave vsled navalov divjih Madžarov, ki so leto za letom napadali nemške dežele. Kakor Francozi proti Normanom tako so sedaj Nemci gradili proti Madžarom močne gradove, v katere so se zatekali pred njihovimi roparskimi napadi. Henrik je skrbel tudi za močno konjenico, da bi bil kos urnim madžarskim trumam. Ko je imel oboroženo dovolj močno vojsko konjenikov, se je z njo postavil v bran Madžarom ter jih l. 933 ob reki Unstruti premagal. Na Henrikovo priporočilo je bil izvoljen za kralja njegov sin

Oton I. Veliki (936—973). Zoper njega se je uprl rodni brat, pozneje pa celo lastni sin ter zet; te upore je udušil le z največjo težavo. Madžare, ki so še vedno nadlegovali Nemčijo, je Oton premagal l. 955 v hudi bitki pri Augsburgu (na Leškem polju). Odslej so morali Madžari prenehati s svojimi napadi. Po tej zmagi je Oton zopet utrdil nemško oblast v vzhodnih alpskih deželah. Ob Donavi, med rekama Anižo in Traisno, je obnovil Vzhodno marko (Ostmark) (okr. 960), katero je njegov naslednik Oton II. l. 976 podelil Babenberžanom. Iz te deželice se je pozneje razvila Avstrija. Poveljniki Vzhodne krajine ali mejni grofje so imeli nalogo, ščititi Nemčijo pred madžarskimi napadi.

Ker so se Otonu celo najožji sorodniki izneverili, je zaprejš svojo kraljevsko oblast opiral v glavnem na nemške škofe in opate. Tem je dajal obširna zemljišča in celo vojvodine, zato pa so mu bili zelo vdani in mu opravljali tudi vojaške posle. Oton je sam izbiral može za škofovske in opatijske sedeže, zato pa so bili vsi cerkveni dostojanstveniki odvisni od njega.

Na čelu močne vojske se je napolil v Italijo, da bi obnovil tam nekdanjo frankovsko oblast. V Italiji so bile takrat velike zmede. Razni knezi, ki so si lastili rimsko cesarsko krono, so se neprestano bojevali med seboj. Oton I. je postal (951) kralj italijanski, drugič je pa prišel v Rim, kjer se je dal l. 962 kronati za cesarja. S tem se je začela »sveta rimska država nemške narodnosti«. Odslej so bili do l. 1806 nemški kralji obenem rimski cesarji. Imeli so pa cesarski naslov v srednjem veku samo nemški kralji, ki so bili v Rimu za cesarja kronani. Zveza s papeži je dala cesarjem pravico vplivati na izvolitev novega papeža.

Oton I. si je poskušal osvojiti tudi južno Italijo, ki je bila takrat še v oblasti Bizantincev. To pa se mu ni posrečilo.

Otonu I. Velikemu so sledili še trije vladarji iz saške kraljevske rodovine. Bojevati so se morali, da obdrže oblast nad Italijo, pa tudi na vzhodu so bili uničeni Otonovi uspehi. Otonov prvi naslednik Oton II., ki je l. 976 Babenberžanom podelil Vzhodno krajino, je istega leta Karantanijo ločil od Bavarske kot posebno vojvodino.

2. Cesarji iz frankovske ali salijske rodovine (1024—1125).

Ko je izumrla saška kraljevska rodovina, je bil izvoljen za nemškega kralja frankovski vojvoda Konrad II., ustanovitelj frankovske ali salijske kraljevske rodovine. Ta je združil kraljestvo Burgundijo z nemško državo. Njegov naslednik Henrik III. je bil dober vladar. Nemčija pa je začela kljub temu proti koncu njegove vlade zopet slabeti.

Henriku III. je sledil Henrik IV. (1056—1106). Za njegove vlade se je začel velik boj med papeži in nemškimi cesarji, ki je trajal celih petdeset let; imenuje se boj za investituro.

Zahteva po cerkveni reformi. Boj za investituro. V krščanski cerkvi so bile takrat razne nepravilnosti. Nemški kralji so samovoljno nameščali škofe in opate. Konrad II. je celo podeljeval višje cerkvene službe tistim, ki so mu za to plačali velike denarne vsote. Takšno kupovanje cerkvenih služb imenujemo simonijo (po Simonu, ki je hotel od apostolov kupiti darove Sv. Duha). Vsled tega so dostikrat cerkveno dostojanstvo dosegli možje, ki ga niso bili vredni, tudi taki, ki sploh niso imeli za to potrebne izobrazbe ter predpisane cerkvene usposobljenosti. Zato se tudi po nameščenju niso mnogo brigali za svoje dolžnosti. Zanemarjali so službo božjo in skrb za vernike, ter se raje pečali z državnimi posli, pa tudi z vojskovanjem. Živeli torej niso nič drugače kakor posvetni velikaši, zato pa je krščansko življenje pri vernikih propadalo. Pa tudi nižja duhovščina se je močno poslabšala. Mnogo duhovnikov je bilo oženjenih ter so imeli družine prav tako kakor posvetni možje. — V Rimu so bili papeži pod vplivom posvetnih oblastnikov. Prvotno je bilo običajno, da so papeža volili rimski duhovniki in rimsko prebivalstvo. Odkar pa so Oton Veliki in njegovi nasledniki izvrševali vrhovno oblast v Rimu, so večkrat sami določali, kdo naj bo papež. Vedno pa so si lastili pravico, potrditi novoizvoljenega cerkvenega poglavarja.

Proti tem nezdravim razmeram se je začelo slednjič veliko gibanje, zlasti na Francoskem. Goreči kristjani so zahtevali, da se nepravilnosti odpravijo ter da zavlada spet čisto krščanstvo, posebno med duhovščino. Središče tega novega gibanja je bil samostan Cluny (blizu Lyona) na Francoskem, kjer

so se redovniki strogo držali samostanskega reda ter živeli pobožno in spokorno. Zgled »klinijevcev« so začeli posnemati tudi drugi samostani in vedno bolj splošna je postajala zahteva po zboljšanju ali reformi v katoliški cerkvi. Klinijevci so zahtevali, da se odpravi svetna investitura, t. j. vmeščanje škofov in opatov po posvetnih vladarjih, ter sinonija, da se zopet vpelje celibat (caelebs = neoženjen) pri duhovščini ter se cerkev osvobodi vsakega posvetnega vpliva.

Eden najbolj vnetih zagovornikov zahteve po zboljšanju krščanskega življenja je bil Hildebrand, menih v Cluny, doma iz Toskane v Italiji. Ko so tega silno junaškega moža slednjič izvolili za papeža, je bil njegov glavni smoter, da pripomore svojim vzorom do zmage.

Gregor VII. — tako se je imenoval Hildebrand kot papež — (1073—1085) je najprej strogo zapovedal, da morajo živeti duhovniki v celibatu, da se ne smejo prodajati in kupovati cerkvene službe, zlasti pa da posvetni vladarji ne smejo vmeščati cerkvenih dostojanstvenikov. Da bi bil znanprej odstranjen vsakršen vpliv posvetnih oblasti na volitev papeža, je sklenil že za časa prejšnjega papeža Nikolaja II. cerkveni zbor v Rimu (1059) — na Hildebrandovo pobudo —, da volijo papeža znanprej samo škofje iz rimske okolice in duhovniki glavnih cerkva v Rimu (imenovani kardinali).

Zadnji dve določbi nista bili všeč nemškemu cesarju Henriku IV. Ne da bi se brigal za Gregorjevo prepoved, je po svoji volji še nadalje imenoval in vmeščal opate in škofe. Gregor VII. mu je zapretil, da ga izobči, ako se ne bi ravnal po njegovih naredbah. Ker pa Henrik IV. ni hotel odnehati, ga je papež res izobčil iz krščanske cerkve, njegove podanike na Nemškem pa odvezal zvestobe do cesarja in jih obenem pozval, naj si izvolijo novega vladarja. In res, večina nemških knezov je potegnila s papežem. Dali so Henriku IV. léto dni odloga, da se spravi s papežem, izjavljajoč, da si drugače izbero drugega vladarja. V tej stiski se je Henrik uklonil. Sredi trde zime se je napotil čez Alpe v Italijo in prispel pred grad Kanoso (Canossa) v Modeni, kjer se je ravno mudil Gregor VII. Tu je moral stati po tedanjem običaju tri dni od zore do mraka v spokorniški halji, gologlav in bosonog, v mrazu na dvorišču, preden se je papež spravil z njim ter ga odvezal prokletstva.

Toda sprava med papežem in cesarjem ni trajala dolgo. Henrik IV. je kmalu začel zopet delovati proti papežu. Tedaj so nemški knezi, pri katerih Henrik ni bil priljubljen, izvolili novega kralja. Tako se je v Nemčiji vnela huda notranja vojna med Henrikovimi pristaši in sovražniki. Ko pa je protikralj v boju padel, se je napotil Henrik v Italijo, zavzel Rim in dal izvoliti drugega papeža. Gregor VII. se je umaknil v utrjeni Angelski grad. Med tem pa so mu prihiteli na pomoč zvesti Normani iz južne Italije, zavzeli Rim in pognali Nemce iz njega. Ker pa so začeli Normani po mestu pleniti, so se jim Rimljani sami uprli, tako da so se morali umakniti iz Rima. Ž njimi pa je bežal tudi Gregor VII., ki je malo nato umrl v Salerno (1085).

Kljub Gregorjevi smrti se je boj za investituro nadaljeval, zakaj Gregorjevi nasledniki so bili enako goreči bojovníki za osvoboditev cerkve. Papeževi pristaši na Nemškem so slednjič pridobili zase celo cesarjevega sina Henrika, ki se je uprl, premagal očeta in ga ujel (1105). Ko pa je po očetovi smrti sam zavladal na Nemškem kot Henrik V. (1106—1125), se je sam postavil zoper papeža. Zakaj tudi on se ni hotel odreči pravici do investiture. Slednjič pa se je zbal, da bi ga mogla doleteti ista usoda kakor očeta. Zato je sklenil s papežem v Wormsu mir in dogovor, ki ga imenujemo wormski konkordat (1122). V njem so določili, da bodo znanprej popolnoma svobodno volili novega škofa kanoniki, redovniki pa opata. V Nemčiji naj se vrši volitev v navzočnosti cesarja ali njegovega zastopnika. Ta naj novoizvoljencu z žezlom podeli posvetne fevde, dočim sme vršiti investituro s škofovsko palico in prstanom (t. j. cerkveno investituro) edinole papež. Tako je v boju za investituro v bistvu zmagala cerkev.

X. Severni in vzhodni Slovani.

1. Polabski Slovani.

Boji z Nemci. Prva doba. Karel Veliki je mogel Polabske Slovane le toliko ukloniti, da so mu plačevali letni davek. Po njegovi smrti pa so še zopet otrsli vrhovne frankovske oblasti. Slovani so odslej celo prav pogostem prihajali čez mejo in

plenili ter pustošili po nemškem ozemlju. Ostali so pagani. Polagoma pa so začeli napredovati tudi v omiki. Zlasti je začela pri njih cveteti trgovina. Posebno velika tržišča so se nahajala ob Baltiškem morju, tako mesto *V i n e t a* ob izlivu Odre in otok *R u j a n a*. V pogubo pa jim je bilo, da si niso osnovali večje skupne države ter da so se posamezna plemena pogostem vojskovala med seboj.

Druga doba. Ko so zavladali na Nemškem kralji iz saške vojvodine, ki je bila soseda Slovanom ob Labi, so se začeli nanovo boji med njimi in Nemci. Henrik I. je začel vojsko z velikim napadom na *H e v e l c e*, ki si jih je podvrigel ter si osvojil njih glavno mesto *B r e n a b o r* (Brandenburg). Osvojil pa si je tudi dežele Polabskih Srbov. Še huje je pritiskal na Slovane Oton I. Njegova podpoveljnika mejna grofa *H e r m a n B i l u n g* in *G e r o* sta si v neprestanih bojih, v katerih so se Slovani junaško in trdovratno upirali, osvojila vso deželjo med Labo in Odro. Toda vedno na novo so se hrabri Polabci uprli ter napadali uspešno nemške čete. Nemci so se bojevali zelo kruto. Večkrat so dali vse ujetnike pomoriti. Slovani pa so jim ob drugi priliki povračevali z enakim. Mejni grof Gero je nekoč z zvijačo izvabil trideset slovanskih starešin na gostijo in posvetovanje; nato pa jih je, nič hudega sluteče, dal vse pomoriti. Prevaro je omogočil braniborski knez *T u g o m i r* s svojo pogubno zaupljivostjo.

Ko so si Nemci podvrigli deželo, so pustili Slovanom domače kneze, toda obenem so se nemški velikaši naselili med Slovani ter nadzirali, vedno pripravljene za boj, navidezno ukročeno deželo. Z njimi so prišli nemški duhovniki, ki so razširjali krščanstvo. Slovanov pa niso za Kristusov nauk pridobivali le z besedo, ampak le prevečkrat tudi z mečem. Slovanski podložniki so morali nemškim mejnim grofom in velikašem, škofom, cerkvam in samostanom dajati davek in delati na njihovih zemljiščih. Razumljivo je torej, da so gojili gnev ne le do nemških grofov, temveč tudi do nemške duhovščine. Nemci so ustanovili na Polabskem več škofij, nad vse pa so postavili novo ustanovljeno nadškofijo v *Devinu* (Magdeburg).

Kakor hitro pa so za Otonom I. zavladali slabejši cesarji, so se Polabci zopet uprli in osvobodili (983). Dolgo zadrževani srd na nemške tlačitelje si je poiskal duška: s strašnim gnevom

so se vrgli Slovani na nemške oblastnike in njihov četeh, pobili vse, ki niso pravočasno utekli čez mejo. Razdejali so nemške gradove, cerkve in samostane. Nemški duhovniki so izginili iz dežele, škofije so prenehale, krščanstvo je bilo zopet popolnoma zatrto. Toda razljučeni Slovani so pridrli tudi daleč čez mejo, osvojili celo Hamburg in ga požgali. Celih pol drug sto let so imeli sedaj Slovani mir pred Nemci. Živeli so zopet svobodno. Toda ravno tako vneto kakor so se upirali nemški nadvladi, so se borili tudi proti zvezi s Poljaki. Tudi krščanstva niso hoteli sprejeti in naj so prišli duhovniki iz katerekoli dežele. Le Polabski Srbi so ostali pod nemško oblastjo in so se tudi kmalu pokristjanili.

Tretja doba. V prvi polovici 12. stoletja se je zopet začel srdit boj med Nemci in Polabci. Lotar, vojvoda saški, je obnovil nemško oblast nad Slovani ter pridrl do Rujane, do koder doslej še ni prišla nemška vojska. Ko pa je Lotar postal nemški kralj (1125—1137), je postavil ob polabski meji več novih mejnih grofov, kateri niso imeli druge naloge, kakor bojevati se z Ljutici in Bodrici ter jih z ognjem in mečem prisiliti, da se podvržejo nemški vladi in sprejmo krščanstvo. Najznamenitejši med temi grofi je bil Albrecht s pridevkom Medved iz rodovine Askanijcev. Ta se je neutrudno bojeval s Slovani in dosegel dokaj uspehov. Ko se je polastil Branibora, se je proglasil za mejnega grofa braniborskega (Markgraf von Brandenburg). Albrehtovi potomci so vladali zanaprej na Braniborskem.

Pa tudi drugi knezi so se goreče bojevali s Slovani, ki so se uporno in hrabro branili. Da bi jih prisilila sprejeti krščanstvo, se je zbrala po zapadnih deželah na poziv znamenitega pridigarja Bernarda Clairvaux, (izg.: Klervo) celo križarska vojska, ki se je v več močnih oddelkih v letih 1147—1150 bojevala zoper Ljutice in Bodrice. Vendar Nemci Slovanov niso mogli ukrotiti. Toda vsled dolgotrajnih bojov se je število slovanskega prebivalstva strašno skrčilo, preostale Slovane pa so neprestano nadlegovali nemški naselniki.

Tako je bila proti koncu 12. stoletja zlomljena odporna moč Polabskih Slovanov. Vedno večje množice nemških naselnicov so prihajale v ozemlje ob Labi in Odri. Nastajale so nemške vasi, nemška mesta, nemške grofije in kneževine. Slovanski prebivalci med temi doseljenimi Nemci so slednjič pozabili svoj

slovanski jezik ter sprejeli nemškega. Tako so Ljutici, Bodrici in Pomorjani popolnoma izginili, le Polabski Srbi so se ohranili v Lužici do danes, dasi le v majhnem številu.

Ko bi bili Polabski Slovani pravočasno sprejeli krščanstvo, bi se bili ohranili, tako kakor so se ohranili Čehi in Slovenci. Ker pa niso marali sprejeti krsta od nasilnih Nemcev, so imeli nemški knezi vedno pretvezo, da so jih napadali ter jih naposled uničili.

2. Čehi.

Tudi Čehi so morali Karlu Velikemu plačevati letni davek, sicer pa so ostali samostojni. Vladali so jim vojvode iz rodu **Přemislovičev**. Bořivoj, ki je bil zvest zaveznik velikomoravskega kneza Svetopolka, se je dal krstiti, toda velika večina ljudstva je ostala še vedno paganska.

Bořivojev vnuk Vaclav I. s pridevkom Sveti, se je silno trudil, da bi po vsej deželi razširil krščanstvo. To se mu je tudi posrečilo. Bil je zelo pobožen in plemenit vladar. Podpiral je ubožne ljudi in sirote, dal zidati več cerkva in poklical v dežele krščanskih duhovnikov od vseh strani. V začetku njegove vlade so češke čete pomagale Polabskim Slovanom, zato je nemški kralj Henrik I. pridrl v deželo. Vaclav se mu je pokoril. Priznal je nemško vrhovno oblast nad Češko ter obljubil Henriku plačevati letni davek.

Vaclavova vlada ni bila vseč mnogim češkim velikašem, ki so bili bolj bojeviti kakor njih knez. Na čelo nezadovoljnežev se je postavil Vaclavov brat Boleslav. Vaclava so napadli in ga usmrtili (935), na kar je zavladal **Boleslav I.** (935—967). Ta je dal izgnati vse Nemce iz dežele, pa tudi one Čehi, ki so bili Nemcem prijazni. Ker tudi nemškega gospostva ni maral več priznavati, je poslal cesar Oton I. na Češko več vojska. Boleslav se je hrabro branil in junaško odbijal vse nemške napade.

Boji so trajali štirinajst let. Ko pa je Oton z veliko vojsko pridrl do Prage, se je Boleslav vdal, priznal Otona za vrhovnega poglavarja ter obljubil plačevati zopet letni davek. Odslej je skrbel za to, da je utrdil Češko na znotraj in jo razširil proti vzhodu.

Njegov sin **Boleslav II.** (967—999) je nadaljeval započeto delo; češka oblast je bila razširjena nad Moravsko in današnjo Slovaško, Poljakom vzeto Šlezijo in zapadno Galicijo s Krakovim. V tem času (973) je bila ustanovljena v Pragi škofija, ki je bila podrejena nadškofiji v Mainzu.

Ko pa je Boleslavu II. sledil l. 999 **Boleslav III.**, je začela Češka propadati. Ta vojvoda je vladal tako kruto, samopašno in krivično, da so bili vsi nezadovoljni z njim. Junaški poljski knez Boleslav Hrabri si je za njegove vlade osvojil zapadno Galicijo, nato pa tudi Moravsko in slednjič celo Češko. Prebivalci so ga navdušeno pozdravljali kot osvoboditelja izpod samopašne vlade lastnega kneza in Pražani so mu slovesno odprli mestna vrata.

Pregnana češka knežja rodbina si je iskala pomoči in zaslombe pri Nemcih. Z nemško pomočjo je naposled pregnala Poljake s Češkega, dočim je ostala Moravska v poljski oblasti.

Ko pa so na Poljskem po smrti Boleslava Hrabrega nastali notranji prepiri, si je Češka zopet opomogla. Zavladal ji je znameniti vojvoda **Břetislav** (1034—1055), zaradi izredne hrabrosti **češki Ahil** imenovan. Ta hrabri vojvoda je Češki zopet pridružil Moravsko in Šlezijo. Želel pa je češke dežele združiti s poljskimi v eno mogočno državo. V ta namen je udaril z močno vojsko proti Krakovu, ga zavzel, nato pa osvojil še Poznanj in Gnezno.

Že je bila vsa Poljska v njegovi oblasti, ko se je vzdignil zoper njega tedanji nemški cesar Henrik III., ki se je bal, da nastane na vzhodni meji Nemčije mogočna slovanska država. Břetislav se veliki premoči ni mogel upirati: moral se je odpovedati osvojenim poljskim deželam, priznati zopet nemško vrhovno oblast in obljubiti, da bo cesarju plačeval letni davek.

Izmed njegovih naslednikov je znamenitejši **Vratislav II.**, ki je pomagal nemškemu cesarju Henriku IV. v boju za investituro in zato l. 1086 dobil kraljevski naslov.

3. Poljaki.

O Poljakih ve zgodovina iz najstarejših časov le malo poročati. Sprva so bili tudi Poljaki razdeljeni na mnoga plemena, ki so jih še le knezi iz rodovine Piastovičev združili v močno

državo. Med najimenitnejšimi iz tega rodu je bil **Mječislav I.** Ta je bil še pagan. Ko se je oženil s češko kraljično **Dubravko**, hčerjo junaškega vojvode Boleslava I., se je pokristjanil (966) in z njim velik del ljudstva.

Za pokristjanjenje Poljakov ima razen Dubravke največ zaslug praški škof sv. Vojteh. Ta je razširil krščanstvo po Poljskem. Od tam je šel k paganskim Porusom v današnjo Prusijo, kjer pa so ga ubili. Še za vlade Mječislava je bilo vse poljsko ljudstvo pokristjanjeno. V Gneznju, kjer je bilo pokopano truplo sv. Vojteha, je bila ustanovljena l. **1000** nova nadškofija za poljske dežele. Tako je postala Poljska v cerkvenem oziru samostojna.

Mječislavov sin in naslednik **Boleslav Hrabri (992—1025)** spada med najimenitnejše poljske vladarje. Razširil je meje svoje države na vse strani. Imel je namen ustanoviti veliko in močno slovansko državo, v kateri bi bili združeni Poljaki, Čehi ter tudi Polabski Slovani. Združeni naj bi Nemcem onemogočili prodiranje proti vzhodu. V ta namen si je osvojil zapadno Galicijo in vzel Rusom vzhodno Galicijo (**»Rdečo Rusijo«**). Za nezmožnega Boleslava III. pa si je osvojil tudi češke dežele in Slovaško. Cesar Henrik II. je hotel na vsak način uničiti veliko poljsko državo. Šel je večkrat z velikimi vojskami nad Boleslava, toda ni ga mogel premagati. Dosegel je sicer, da je na Češkem zmagala Poljakom sovražna stranka in da je ta dežela odpadla od Poljske, moral pa je Boleslavu prepustiti nekatere nanovo osvojene polabske pokrajine, tako na primer Lužico.

Da bi dal svoji moči tudi na zunaj primeren sijaj, se je Boleslav slednjič oklical za kralja.

Po smrti Boleslava Hrabrega so se na Poljskem vneli notranji boji, ki so silno oslabili državo. Polagoma si je Poljska zopet opomogla, zlasti za vlade **Boleslava III. Krivoustega** (1107 do 1138), ki je znova uredil državo, ji izbral Krakov za glavno mesto in razširil državne meje proti severu, kjer si je podvrigel Pomorjance.

Proti koncu XI. stoletja se je naselilo na Poljskem mnogo židov, katere so v začetku križarskih vojsk izgnali iz Nemčije in ostale zapadne Evrope.

4. Rusi.

Rusko nižavje. Ogromna ravan, ki se razprostira od Črnega do Belega morja, od Karpatov do Urala, tvoreč več kakor polovico evropske površine, je bila za zgodovino Evrope vedno velike važnosti. Po kakovosti tal, po podnebjju in rastlinstvu razlikujemo v nji dva pasova: gozdnati in stepni pas. Gozdnati pas obsega severno-zapadni del nižavja. Tu ločimo dva predela; manj rodovitni del na severu je pokrit povečini le z gozdi, južni del pa obsega širok predel črne zemlje (černozjóm). Tu tvori zemeljsko površino debela plast črne prsti, ki je tako rodovitna, da bogato rodi brez gnojenja. Ta predel spada med najrodovitnejše vse zemlje. Odtod so že stari Atenci dobivali žito.

Nekako na črti Kijev—Kazanj se začne stepni pas, v katerem razlikujemo na severu rodoviten, na jugu pa nerodoviten predel. Mnogo večji je predel rodovite stepe. Tu se razprostira velikanska planjava brez drevja, pokrita čez in čez z gosto travo, ki je poleti tako visoka, da se skriva v nji konjenica kakor v gozdu. Predel nerodovite stepe obsega le ozek pas obrežja ob Črnem morju in širši pas nad Kaspiškim jezerom. Poleti, ko nastopi deževna doba, ozeieni tod trava, vendar pa žito ne more uspevati.

V stepnem pasu je bila prava domovina nomadov, ki so v vsem starem in srednjem veku bivali tod s svojimi čredami, še raje pa pohajali odtod na roparske pohode v omikane dežele južne, srednje in zapadne Evrope.

V srednjem veku so po stepnem pasu prihajala v Evropo številna nomadska ljudstva: za Huni Avari ali Obri, za temi Bolgari, Madžari in naposled Mongoli ali Tatarji. Druga nomadska mongolska ljudstva, ki so bila v zapadni Evropi manj znana, pa so ostala v teh stepah. Med njimi so najvažnejši Pečenegi, Kazari ter Polovci ali Kumani.

Zadaj za stepnim pasom pa so domovala razna poljedeljska ljudstva. Na zapadu Dnepra Slovani, ob Baltiškem morju litavska plemena, na severovzhodu pa razni finski razrodi, ki so bili nizke omike in le redko naseljeni. Najmogočnejši od vseh so postali Slovani, katerih vzhodni del si je osvojil ozemlje do izvira Volge in Oke ter se naseil v njem.

O najstarejši ruski zgodovini smo le slabo poučeni, ker se niso ohranila zanesljiva poročila. Šele znameniti kijevski menih Nestor je v svojem »Letopisu« popisal rusko zgodovino od 9. stoletja dalje.

Vzhodni Slovani so bivali v 9. stoletju na severu do Litavcev in do Ilmenjskega jezera, na vzhodu do izvira Volge in Oke. Na zapadu so segali do Karpatov, severno od tod pa so mejili na Poljake, od katerih so se takrat po jeziku le malo razlikovali.

Proti vzhodu je bila vsa ravan, ki je danes poseljena z Rusi, še v oblasti drugih ljudstev. Kjer stoje danes Petrograd, Moskva in mnoga druga velika ruska mesta, so bivala takrat še finska plemena.

Vzhodni Slovani so bili razdeljeni v več plemen, katerim so načelovali plemenski poglavarji. Polagoma sta postali največji dve kneževini: novgorodska na severu in kijevska na jugu.

V tej dobi se vzhodni Slovani še niso imenovali Ruse. To ime so dobili še le po nekem normanskem plemenu **Rusov** iz rodu **Varjagov**, ki si je l. **862** pod vodstvom **Rurika** osvojilo Novgorod. Rurik je zavladal vsej novgorodski kneževini. Njegov naslednik je postal mogočni **Oleg** (879—912), ki si je podvrigel vsa slovanska plemena na jugu ter preložil svojo prestolico v Kijev. Tako so bili vsi vzhodni Slovani združeni v eno državo, ki so jo po plemenu Rusov imenovali Rusijo. Odslej so se vzhodni Slovani začeli nazivati Ruse.

Za Olegom je zavladal **Igor** (912—945), ki je prišel s silnim brodom pred Carigrad, hoteč ga zavzeti. Bizantinci pa so ga pregnali z znamenitim »grškim ognjem«.

Svjatoslav (957—972) je bil eden najimenitnejših ruskih knezov. Najprej je premagal in si podvrigel mongolske **Kazare**, ki so imeli veliko državo med dolinjo Volgo in dolinjem Dneprom. Nato je kot zaveznik Bizantincev premagal Bolgare. Ker pa si je hotel Bolgarijo obdržati in ustanoviti državo, ki bi segala od Ilmenjskega jezera do Carigrada, je udaril Ivan Tzimiskes nadenj, ter ga prisilil, da se je vrnil preko Donave domov. Na povratku so ga nenadoma napadli **Pečenegi**, ki so bili pridrli od vzhoda, ter ga premagali. Svjatoslav je v bitki padel.

Vladimir I. (972—1015) je razširil Rusijo. Poljakom je vzel Rdečo Rusijo ter prisilil litavska, letska in finska plemena ob Baltiškem morju, da so mu plačevala davek. Nato je udaril na polotok Krim in si osvojil tu poslednje grško-bizantinsko mesto Kerson. Želel je dobiti bizantinsko cesarično Ano za ženo. V Carigradu so bili s tem zadovoljni, ali le pod pogojem, da se Vladimir pokristjani.

Grški duhovniki so spremljali Ano na ruski dvor v Kijev. Vladimir se je dal krstiti in z njimi njegovi velikaši. Na to je

dal porušiti in razbiti vse podobe in kipe starih bogov ter jih pometati v Dnepr. Vsi prebivalci so morali brez odlaganja sprejeti novo vero. Da pa ne bi krščevanje šlo prepočasi, je zapovedal krst na sledeči način: Kijevljani, moški in ženske, starčki in otroci so stopili v reko, dočim so grški svečeniki opravljali krstne molitve. V kratki dobi je bila cela Rusija krščanska.

Vladimir je ustanovil tudi šole, v katerih so se mladeniči učili iz svetih knjig, prevedenih na slovanski jezik. Vsled pokristjanjenja se je odslej v Rusiji uveljavljal vpliv bizantinske omike.

Vladimir se je mnogo bojeval z divjimi Pečenegi, ki so iz vzhodnih step neprestano napadali Rusijo. Neštetokrat je premagal njihove trume.

Po Vladimirovi smrti so se vneli med njegovimi sinovi hudi boji za prestol v Kijevu. V njih je slednjič zmagal **Jaroslav (1015—1054)** s pridevkom **Veliki** ali **Modri**. On je najimenitnejši vladar stare ruske države.

Za časa bojev za prestol si je Boleslav Hrabri osvojil Rdečo Rusijo. Jaroslav Veliki je šel najprej nad Poljake ter jim zopet vzela vzhodno Galicijo. Med tem so bili pridrli Pečenegi v Rusijo, ali Jaroslav jih je pod kijevskim obzidjem popolnoma porazil, tako da je bila njihova moč za dolgo uničena. Toda poraz Pečenegov je omogočil divjim Polovcem, bivajočim za njihovim hrbtom, da so s tem večjo silo silili proti zapadu. Jaroslav se je bojeval tudi z Litavci in Finci.

Osvojil si je prostrane finske zemlje južno od Finskega zaliva in ob gorenji Volgi ter Oki, kjer je med drugim ustanovil mesto Jaroslavl. V novo osvojene pokrajine so se naseljevali Rusi v vedno večjem številu. Trgovski prepiri so povzročili, da se je Jaroslav zapletel v vojsko z Bizantinci. Poslal je svojega sina Vladimirja z velikim brodom pred Carigrad; toda Bizantinci so s pomočjo »grškega ognja« srečno odbili ruske napade.

Jaroslav Veliki je skrbel tudi za notranjo okrepitev svoje države. Dal je napisati zbirko ruskih zakonov, ki se imenuje **ruskaja pravda** (rusko pravo). Ta zakonik nam kaže, da je bila Rusija takrat na enako visoki stopnji omike kakor sodobna zapadna Evropa. Svojo prestolico Kijev je hotel tako

povzdigniti, da bi nadkrilila sam Carigrad. Mesto je krasilo 400 cerkva, najlepša med njimi je bila cerkev sv. Sofije. Z Grškega je poklical umetnikov, da bi mu zidali in okrasili nove stavbe. Ustanavljal je samostane, ki so postali tudi v Rusiji središče duševnega življenja. S pokristjanjenjem so dobili Rusi od južnih Slovanov bogoslužne knjige, pisane v slovanskem jeziku, ki je postal cerkveni obredni jezik. V samostanih so marljivo prepisavali slovanske cerkvene knjige in prevajali nove iz grškega. Kijev, ki ga je Jaroslav obdal z novim obzidjem, se je hitro večal in bogatel. Nešteto trgovcev iz vseh sosednih dežel se je zbiralo na kijevskem trgu; po Dnepru so prihajale in odhajale neprestano bogato obložene trgovske ladje.

Rusija je bila že v tej dobi največja evropska država. Jaroslav je imel velik ugled po Evropi in bil je v rodbinskih zvezah z raznimi evropskimi dvori: s poljskim, nemškim, norveškim, francoskim, ogrskim in carigrajskim.

Kakor pri vseh Slovanih, tako je bilo tudi v Rusiji običajno, da je vladar razdelil državo med svoje sinove. Tudi Jaroslav je napravil tako. Določil je, da se najstarejši sin, ki naj stoluje v Kijevu, imenuje **veliki knez**, ostali pa naj ga priznavajo za vrhovnega gospodarja. Toda po Jaroslavovi smrti so se začeli sinovi bojevati med seboj, vsak je hotel biti veliki knez. Ti boji so Rusijo zelo slabili. Pogubno za državo je bilo tudi to, da je vsak izmed sinov ob svoji smrti kneževino delil med svoje sinove. Tako se je Rusija razcepila na veliko število kneževin. Med njimi so bile razen Kijevske, ki je imela vrhovno oblast, najimenitnejše *Suzdalska* ob gorenji Volgi, *Novgorodska* ob Ilmenju, na zapadu pa *Rdeča Rusija* ali *Halič* ob Sanu, Dnestru in Pripjatu.

Na jugu so morali Rusi odbijati napade divjih Polovcev, ki so bivali v stepnem pasu, na severovzhodu pa so si Rusi osvajali vedno nova finska ozemlja ter se naseljevali v njih.

Izmed velikih knezov te dobe je bil najznamenitejši **Vladimir Monomah (1113—1125)**, ki se je zmagovito bojeval s Polovci ali Kumani, Pečenegi in drugimi mongolskimi nomadi. Zopet je utrdil Rusijo na znotraj, ustanovil ob Kljazmi mesto *Vladimir* ter naselil tu mnogo ruskega prebivalstva.

V sredi 12. stoletja pa so med ruskimi knezi znova izbruhnil hudi boji. Knez Suzdalski se je zvezal zoper velikega kneza

kijevskega z 11 knezi. Dvignili so se zoper Kijev s silno vojsko, ga zavzeli l. 1169 in strašno opleni. Odslej si Kijev ni več opomogel in vladarji v Suzdaliji so postali najmogočnejši knezi ruske zemlje.

XI. Bizantinci, Južni Slovani in Madžari.

1. Bizantinci.

Bizantinsko cesarstvo po Heraklijevi smrti. Po Heraklijevi smrti je bilo bizantinsko cesarstvo v težkem položaju. Balkanski polotok se je nahajal v rokah Slovanov, Egipt in večino prednjeazijskih pokrajin so si osvojili Arabci. Kljub tem nesrečam so v državi pogostem divjali notranji boji, ki so še bolj slabili cesarstvo. Tem zmedam je napravil konec energični Leon III. Sirski ali Izavrijski (717—741), ustanovitelj sirske ali izavrijske dinastije.

Sirska ali izavrijska dinastija (717—867). Leon III. se je koj ob začetku svoje vlade proslavil s sijajno zmago nad Arabci, ki so oblegali Carigrad. Odgnal jih je izpred mestnega obzidja, šel za njimi ter jim po hudih bojih vzel vso Malo Azijo. Gorovje Taurus je postalo meja med Bizantinci in Arabci. Po zmagah nad muslimani je državo tudi na znotraj okrepil z mnogimi koristnimi uredbami.

Svojo slavo si je Leon III. otemnil z nespametnim postopanjem zoper češčenje svetih podob. Prepovedal je namreč častiti podobe in kipe, predstavljajoče Boga ali svetnike, ter jih dal odstraniti iz cerkvâ ali pa prebarvati. Njegov ukaz je naletel na hud odpor pri tistih, ki v češčenju podob niso videli nič hudega.

V Carigradu in sploh v vsej državi je bilo prebivalstvo razdeljeno na dve stranki, na prijatelje (ikonoduli) in sovražnike podob (ikonoklasti). Obe stranki sta se med seboj silovito prepirali in tudi krvačo bojevali. Ker so se tudi papeži izrekli za češčenje podob, je postajal razdor med rimskimi katoličani in Bizantinci vedno večji.

Pogubni boj za podobe tudi po Leonovi smrti ni nehal, marveč se je nadaljeval za Leonovih naslednikov še celih sto

let. Ta šrdita notranja borba je državo iznova silno oslabilo, vsled česar so jo začeli sosedje zopet napadati in ji vzeli marsikatero obmejno pokrajino.

Še le leta 843 se je končal ta verski boj z zmago častilcev podob, dočim je že prej cerkveni zbor določil, da verniki podobe le časte, ne pa molijo.

Macedonska ali armenska dinastija (867—1028). Bizantinsko cesarstvo si je opomoglo šele, ko je zavladal cesar **Vasilij I.** (867—886) iz vojaške armenske rodovine, ki se je naselila v južni Macedoniji.

Ko je zavladal Vasilij, je še trajal razpor med papežem in carigrajskim patrijarhom. Vasilijev prednik cesar Mihael III. je namreč leta 857 kratkoma odstavil pobožnega patrijarha **Ignacija**, ki se je bil zameril nekemu visokemu dvornemu dostojanstveniku. Namestu njega je postavil za patrijarha **Fotija**, zelo učenega Grka. Papež Nikolaj I. se je temu uprl, zahtevajoč, da se Fotij odstavi in Ignaciju zopet vrne vrhovno cerkveno dostojanstvo. Toda zbor škofov, podrejenih carigrajskemu patrijarhu, je potrdil cesarjevo odredbo. Papež Nikolaj I. pa je razveljavil ta sklep, trdeč, da ima le on pravico odstavljati patrijarhe in imenovati nove. Toda Grki se niso hoteli ukloniti, češ da papež nima nadoblasti nad carigrajskim patrijarhatom.

Vasilij I. se je v začetku sicer potegnil za Ignacija, prepil pa se je naposled vendarle končal s tem, da je zmagal Fotij. Ves ta razpor je le še bolj povečal razdor med vzhodnim in zapadnim delom cerkve.

Vasilij I. se je zmagovito bojeval z Arabci, ki so se bili med tem ugnezдили na Siciliji in v južni Italiji ter s svojimi močnim brodovjem vznemirjali bizantinske obmorske pokrajine. Prisilil je tudi Srbe in Hrvate, da so priznali bizantinsko gospostvo.

Vasiliju I. so sledili nezmožni cesarji, katerim je mogočni bolgarski car Simeon vzel vse balkanske pokrajine razen primorja, prave Grčije in Carigrada.

V drugi polovici X. stoletja pa so energični cesarji **Nikefor II. Fokas**, **Ivan Tzimiskes** in zlasti **Vasilij II.** (976—1025) zopet silno povzdignili moč bizantinskega cesarstva. Arabcem so vzeli Armenijo, severno Sirijo z Antijohijo in otok Ciper, osvojili si bolgarsko državo ter obnovili vrhovno oblast nad

vsemi Srbi in Hrvati. Bizantinska država se je za Vasilija II. zopet raztezala od Evfrata do Donave, od armenskih gorâ pa do Istre.

Povzdigo zunanje bizantinske moči je podkrepil Vasilij II. tudi z modrimi notranjimi preuredbami. S strogimi zakoni je ščitil kmeta pred veleposestniki in samovoljnimi uradniki. Davke je razdelil tako, da so glavno breme nosili le bogataši. Nastopal je ostro zoper razkošje in potratnost. S svojim varčnim gospodarstvom je dosegel, da so bile državne blagajne polne, dasiravno je bojeviti cesar vodil dolgotrajne vojske.

Toda dobrih sadov preporeda, ki ga je doživelo cesarstvo za Vasilija II., Bizantinci niso uživali dolgo. Za slabih vladarjev, ki so prišli za njim na prestol, je prišla država zopet v velike stiske. Bizantinsko ozemlje v južni Italiji so si prisvojili francoski Normani, ki so kmalu začeli napadati tudi balkansko obalo. Zaradi cerkvene vrhovne oblasti nad južno Italijo je izbruhnil nanovo razpor med papežem in patrijarhom, ki je postal tako oster, da sta oba prekinila zveze med seboj (1054).

Odslej je ostala vzhodna ali pravoslavna cerkev ločena od zapadne ali katoliške.

Poleg teh zmed so divji Pečenegi nadlegovali državo z roparskimi pohodi, v Malo Azijo pa so pridrli muslimanski Seldžuki ter pripravili Bizantince v strašno stisko, iz katere jih je rešil šele cesar Aleksij I. Komnen (1081—1118).

Bizantinska omika se je razvila iz krščanstva in starorimske ter grške omike, ki so jo Bizantinci rešili pred neomikanci. Dočim je v zapadni Evropi vladal fevdalni sistem, so dobro urejeno bizantinsko cesarstvo upravljali uradniki. Na nje in na vojsko se je opirala cesarska oblast. Bizantinci so se veliko bavili s književnostjo; pisali so knjige vsakovrstne (zgodovinske, naravoslovske in cerkvene) vsebine. Bili so tudi dobri stavbeniki, ki so gradili prekrasne stavbe v slogu, ki ga imenujemo bizantinskega. Najvišji izobrazbi je služilo vseučilišče v Carigradu. Tudi obrtnost je bila na zelo visoki stopnji, mnogo višje kakor kjerkoli v Evropi. Izdelovali so različno blago, zlasti svileni; in izdelovali mnogovrstne dragocene predmete iz dragih kovin, slonove kosti itd. Vsled tega je cvetela tudi trgovina.

Bizantinska omika predstavlja poleg arabske najvišje razvito kulturo tedanjega sveta. Zasluga Bizantincev je v tem, da so ohranili mnoge stare grške in latinske kulturne pridobitve, ki bi se bile drugače izgubile, in da so jih tudi razširjali med sosednimi, manj omika-

nimi narodi. S krščanstvom vred se je širila iz Carigrada med Srbe, Bolgare in Ruse tudi bizantinska kultura. Zato opazujemo pri vseh teh narodih bizantinski vpliv v mnogoterem oziru, v cerkvi, književnosti, umetnosti itd.

2. Bolgari.

Bolgari so pogostem napadali vzhodnorimske pokrajine ter po njih plenili in pustošili. Da bi dosegli mir, so jim morali Bizantinci plačevati letni davek. Spočetka so se vladajoči mongolski Bolgari bojevali kot konjiki, dočim so morali podložni Slovani služiti kot pešci.

Ko je Bolgarom zavladal kan **Krum** (803—814), so začeli širiti svojo državo na vse strani. Ta silni, drzni in grozoviti vladar si je podvrigel Vlaško, južno ter vzhodno Ogrsko in vzhodni pas današnje Srbije. Bolgarska država je ob Donavi, Savi in Dravi mejila s frankovsko državo Karla Velikega. Krum se je vojskoval tudi z Bizantinci, jim vzel trdnjavo Serdiko (Sofija) ter dvakrat oblegal Carigrad. Bizantinski cesar Niki-for I. je oborožil veliko vojsko ter z ujo pridrl v Bolgarijo, kjer je zavzel in požgal Krumovo prestolico **Preslavo**. Toda na povratku so mu Bolgari zaprli prelaze preko Balkana, ga zvalili v gorsko sotesko ter ga popolnoma potolkli (811). Nikifor je bil ujet. Krum mu je dal odsekati glavo ter iz njegove lobanje napraviti čašo.

Krumovi nasledniki so razširili bolgarsko oblast čez večji del Macedonije. Med njimi je najvažnejši kan **Boris**.

Boris (Mihael) (852—888) se je mnogo vojskoval s Hrvati in Srbi, toda v bojih ni dosegel uspehov. Srbi so mu ujeli celo lastnega sina.

Važnejše pa je njegovo delo v notranjosti države. Njegova zasluga je namreč, da so se Bolgari pokristjanili. Leta **864** se je dal sam krstiti. Po bizantinskem cesarju, ki mu je bil boter, je dobil pri krstu ime **Mihael**. Zapovedal je svojim podložnikom, da se pokristjanijo; paganske velikaše, ki so se upirali krščanstvu, je dal pomoriti. Ker so prejeli Bolgari krst in duhovnike iz Carigrada, so bili v cerkvenem oziru podrejeni carigrajskemu patrijarhu; tvorili pa so posebno nadškofijo. Sprva je Boris še omahoval in hotel priznati papeževo vrhovno oblast.

Ravno takrat so pribežali med južne Slovane Metodovi učenci iz Velike Moravske; prinesli so tudi med Bolgare slovanske cerkvene knjige ter pri njih vpeljali slovansko službo božjo.

Po šestintridesetletni vladi se je Boris-Mihael odpovedal prestolu in šel v samostan.

Njegov drugi sin **Simeon (893—927)** je najslavnejši bolgarski vladar. Svojo mladost je preživel na carigrajskem dvoru, kjer je bil vzgojen po bizantinsko, tako da so ga sodobniki imenovali napol Grka. Kljub temu se je koj v prvih letih svojega vladanja zapletel v hudo vojsko z Bizantinci, v kateri je bila vojna sreča na njegovi strani. Bizantinci so si pomagali iz zadrege na ta način, da so zoper njega naščuvali divje Madžare, ki so takrat ravno prišli na Ogrsko. V urnem navalu so Madžari pridrli preko Vlaške in preko Donave ter zavzeli celó Simeonovo prestolico Preslavo. Simeon je hitro sklenil mir z Bizantinci, se zvezal proti Madžarom s Pečenegi ter jih pognal preko Donave; prepustil pa jim je Vlaško.

Boj z Bizantinci pa se je kmalu vnel iznova. Kajti Simeon si je postavil velik smoter; hotel si je namreč osvojiti vso bizantinsko državo, zavzeti Carigrad ter sam postati vzhodno-rimski cesar. V ta namen si je osvojil vse bizantinske zemlje na polotoku razen primorja, prave Grčije in Carigrada; tudi Srbija je bila v njegovi oblasti. Bizantinci so bili v strašni stiski; štirikrat so se pojavile Simeonove čete pred carigrajskim obzidjem, a zavzeti ga niso mogle. Leta 917 se je Simeon proglasil za **»carja Bolgarov in Grkov«**.

Skrbel je tudi za notranji procvit svoje države. Bolgarskega nadškofa je povzdignil v samostojnega patrijarha; bolgarska cerkev je tako postala popolnoma nezavisna od Carigrada. Svojo prestolico je okrasil z mnogimi sijajnimi stavbami. Skrbel je za domače slovstvo; podpiral je može, ki so prevajali knjige na slovanski jezik, ter se tudi sam bavil s književnostjo. Po pravici se Simeonova vlada imenuje »zlata doba« bolgarske književnosti. Glavna opora Simeonovi vladi so bili mogočni boljari, ki so imeli velika posestva ter upravno in sodno oblast. Imeli so nalogo zbirati vojsko, kmetje pa so jim morali biti podložni.

Slavnemu Simeonu je sledil slabotni sin Peter (927 do 969), pobožen mož, a slab vladar. Za njegove vlade je začela

Bolgarska hitro propadati. Na severu so jo napadli Pečenegi in Madžari, dočim so se Slovani v Macedoniji, ki so bili sorodnejši Srbom, uprli ter si osnovali leta 969 pod Šišmanom posebno državo, kateri je pripadala Macedonija z Albanijo. Bizantinci so izrabili priliko ter v zvezi z ruskim knezom Svjatoslavom, ki je pridrl čez Donavo, napadli oslABLJENO Bolgarsko. Leta 971 je cesar Tzimiskes vso Bolgarijo do Donave spremenil v bizantinsko pokrajino.

V tem času so se mongolski Bolgari že spojili s slovanskim prěbivalstvom, tako da je iz obeh ljudstev nastal en narod, ki je sicer obdržal bolgarsko ime, ohranil pa stari slovanski jezik.

3. Država macedonskih Slovanov.

Slovane, ki so se bili naselili po Macedoniji, so si polagoma podvrgli Bizantinci. Ko so Bolgari razširili svojo državo, so si osvojili tudi Macedonijo in mnogi bolgarski velikaši so se naselili med macedonskimi Slovani. V času, ko je Bolgarska oslabela, pa so se Macedonci dvignili ter leta 969 pod vodstvom kneza Šišmana odpadli od Bolgarov. Morali so sicer v začetku priznati bizantinsko oblast; ko pa je po Šišmanovi smrti zavladal njegov sin Samuel, so se zopet osamosvojili.

Samuel (976—1014) je bil izredno krepek vladar. Ko je utrdil svojo moč v Macedoniji, je začel širiti svojo oblast na vse strani. V kratkem času si je podvrigel Albanijo, pokrajine na sever do Donave in na jug preko Tesalije do Beotije.

Ko je pridrl nadenj Vasilij II., ga je Samuel v bližini Sofije popolnoma premagal; cesar šam se je komaj rešil iz bitke (986). Sedaj je imel dolgo mir pred Bizantinci. Prisilil je tudi srbske kneze, da so se mu pokorili. Samuel je bil vladar najmočnejše države na polotoku. Oklical se je za *c a r j a*. Nadškofa v Ohridu je proglasil za patrijarha. Njegova prestolica je bila na otoku *P r e s p a n s k e g a* jezera, nekaj časa pa močno utrjeni *O h r i d* ob Ohridskem jezeru.

Med tem pa si je Vasilij II. opomogel in začel iznova napadati Samuela. Vojska se je vlekla več let, vojna sreča se je pogostem menjavala. Naposled pa je bil Samuel popolnoma premagan v strašni bitki pod planino *B e l a s i c o* (1014), kjer

je dal Vasilij 15.000 macedonskih ujetnikov oslepiti in nato oslepljene poslal Samuelu. Iz žalosti nad tem strašnim činom je Samuel kmalu nato umrl.

Po njegovi smrti je v vladarski rodovini nastal razpor, ki so ga izrabili Bizantinci ter si do leta 1018 podvrgli vso državo.

Ker so se glavne Samuelove pokrajine nahajale med Bolgari in Srbi, se imenuje ta država tudi zapadnobolgarska, lahko pa jo nazivamo tudi južnosrbsko državo.

4. Srbi.

Južni Slovani, za katere se je polagoma uveljavilo ime Srbi, so živeli v prvi dobi, odkar so se naselili po balkanskem polotoku, razcepljeni na več plemen. Polagoma pa so močnejša plemena razširila svojo oblast nad sosednimi slabejšimi in tako je nastalo več srbskih držav, ki so bile včasih bolj, včasih manj podložne Bizantincem. Med njimi sta postali najimenitnejši Raška ali prava Srbija s središčem ob Limu in Ibru in Duklja ali Zeta v današnji Črni gori. Velika skupna država na Srbskem dolgo ni mogla nastati, ker je srbsko ozemlje zelo gorato, vsled česar je občevanje med posameznimi deželami težavnejše.

Raška. V obmorskih grških in latinskih mestih je ostalo staro prebivalstvo tudi po prihodu Slovanov ter ohranilo krščansko vero. Odtod so prihajali duhovniki med Srbe ter razširjali med njimi krščanstvo, dosegli pa so le malo uspehov. Vladarji v Raški so se imenovali veliki župani; med njimi je bil najimenitnejši Mutimir (867—891). Takrat so morali pod pritiskom cesarja Vasilija I. vsi Srbi priznati bizantinsko vrhovno oblast, tako tudi Raška. Vasilij pa se je tudi trudil, da se krščanska vera razširi med Srbi. In res, ko se je dal krstiti Mutimir okrog leta 876, so se pokristjanili hitro tudi ostali Srbi. K pokristjanjenju pa so veliko pripomogli učenci sv. Metoda, ki so pribežali tudi med Srbe. Ker so oznanjali novo vero v domačem jeziku, so kmalu dosegli velike uspehe.

Po Mutimirovi smrti so v Srbiji zavladali njegovi trije sinovi. Med njimi so se vneli hudi boji za prvenstvo. Vanje so se vtikali Hrvatje, Bolgari in Bizantinci. Največji vpliv na Srbijo je imel bolgarski car Simeon, ki je po svoji volji imeno-

val velike župane. Ker pa so po vrsti vsi odpadali od njega, je srbskega vladarja Časlava odpeljal s seboj in Srbijo spremenil v bolgarsko pokrajino (1024). Ko pa je Simeon umrl, se je Srbija zopet dvignila. Časlav je ušel iz Bolgarije ter s pomočjo Bizantincev osvobodil svojo državo.

Časlav (931—960) je bil zelo podjeten vladar. Ko se je utrdil v Raški, je svojo oblast razširil daleč preko starih državnih mejâ. Osvojil si je ozemlje proti severu in zavzel Bosno; njegovo vrhovno oblast pa so priznavali tudi knezi ostalih srbskih držav, in sicer Duklje, Trebinjske (okrog Trebinja), Zahumlja (današnja Hercegovina) in Neretljanske (med Neretvo in Cetino). Tako je Srbija za Časlava segala od Bojane pa skoro do Donave in do Cetine.

Po Časlavovi smrti so nanovo pridobljene pokrajine zopet odpadle in Raška je ostala sama. Po padcu Bolgarije so Bizantinci tudi nad njo obnovili svojo oblast.

Duklja ali **Zeta**. Po razpadu Samuelove države, kateri so bili tudi srbski knezi podložni, je postala Duklja najmočnejša izmed srbskih držav. Njen vladar **Štefan Vojislav** (1034—1051) je pomagal prebivalstvu v sosednih vzhodno-rimskih pokrajinah, ki se je upiralo Bizantincem. Tedaj pošlje cesar močno vojsko nad Vojislava. Ta je dobro vedel, da se s svojimi četami ne more meriti s številnejšim sovražnikom na odprtem polju, zato je počakal Bizantince v skaloviti gorski soteski severno od Skadarskega jezera. Tu je nenadoma napadel sovražno vojsko in jo po kratkem boju popolnoma premagal. Odslej je imel mir pred Bizantinci in je mogel svojo oblast razširiti tudi nad sosednimi srbskimi knezi.

Sledil mu je sin **Mihael** (1051—1081), ki je živel spočetka v dobrem prijateljstvu z Bizantinci. Njegovo oblast so priznavale Raška, Zahumlje in Trebinje. Takrat so se hoteli otestiti bizantinske vlade Srbi v onem ozemljû, ki je ostalo po padcu Samuelove države pod bizantinsko vlado. Nastal je najprej v okolici Skoplja (1073) velik upor, ki se je kmalu razširil na vse strani. Uporniki so se obrnili na Mihaela, naj jim pošlje svojega sina **Bodina** za poveljnika. To se je res zgodilo in Bodin se je postavil na čelo upornikom. Oklicali so ga v Prizrenu za carja ter osvobodili izpod bizantinske vlade, vso deželo do Niša in do Kostura v južni Makedoniji. Toda v veliki bitki so Bizantinci

naposled Bodina premagali, ga celo ujeli ter odpeljali v Antiohijo. Upor je bil nato v kratkem udušen.

Knez Mihael, ki je za časa uporov svojo državo razširil na škodo Bizantincev, je želel dobiti svoji moči primeren naslov. Obrnil se je na tedanjega papeža Gregorja VII. s prošnjo, naj mu pošlje kraljevsko korono. Papež mu je rad uslišal prošnjo, nadejajoč se, da dobi na ta način novega zaveznika. Tako je postal Mihael prvi srbski kralj (1078) in Duklja je bila priznana kot popolnoma samostojna država.

Mihaelov naslednik je bil sin **Bodin** (1081—1101), ki so ga Benečani proti visoki nagradi rešili iz ujetništva. Bodin je svoji državi pridružil še Bosno, tako da je imela Duklja za njegove vlade največji obseg. Po njegovi smrti pa so nastale iznova zmede v srbskih pokrajinah; začel se je med Dukljo in Raško boj za prvenstvo, v katerem je naposled Raška zmagala.

5. Hrvati.

Po smrti Ljudevita Posavskega sta zopet obe hrvatski državi priznavali frankovsko vrhovno oblast. V tem času je primorska Hrvatska postajala mogočnejša. Njeni vladarji so iskali prilike, da bi se osvobodili frankovske vlade. To se jim je posrečilo v drugi polovici IX. stoletja, ko je zavladal knez **Branimir** (879—892). Že takrat so bili Hrvatje spretni mornarji in so na svojih malih, urnih ladjah napadali Benečane.

Kršćanstvo se je med Hrvati zgodaj razširilo. Iz romanske Dalmacije, to je iz onih mest ter otokov, v katerih je ostalo krščansko romańsko prebivalstvo še iz rimske dobe, so prihajali k njim duhovniki, ki so oznanjali novo vero. Splošno pa se je udomačila krščanska vera še le, ko so med Hrvate prišli Metodovi učenci, ki so v domačem jeziku s pomočjo slovanskih knjig širili Kristusov nauk. Tudi med Hrvati je bilo vpeljano slovansko bogoslužje.

Tomislav (910—930). Moč Hrvatske se je silno povzdignila, ko ji je zavladal Tomislav. Ta je odbil madžarske napade in združil celo Slavonijo s svojo državo. Malo nato so ga napadli Bolgari, on pa jih je premagal in svojo oblast razširil v Bosno. Zvezal se je z Bizantinci, ki so mu prepustili dalmatinska mesta in otoke, pripadajoče do takrat Carigradu.

Da bi dal svoji veliki moči tudi primeren naslov, se je Tomislav I. 924 proglasil za **hrvatskega kralja**.

Vsa Hrvatska je spadala pod spljetsko nadškofijo, katere romanski nadškofje pa so nastopali zoper slovansko bogoslužje, ga hoteli odpraviti ter zamenjati z latinskim. Ker pa se je večina hrvatskih duhovnikov temu upirala, se je začela s tem dolgotrajna borba za slovanski obredni jezik.

Nad Tomislava se je naposled dvignil sam car Simeon z veliko vojsko. Tomislav pa ga je premagal. Kmalu nato je umrl. Ko je po njegovi smrti Hrvatska nazadovala, so si Benečani osvojili romansko Dalmacijo in nehali Hrvatom plačevati davek za svobodno brodarenje po Jadranskem morju. Vrh tega so morali Hrvatje priznati vrhovno oblast Vasilija II.

Do nove moči se je dvignila Hrvatska za **Petra Kresimira** (1058—1073). Ta je razširil Hrvatsko s tem, da si je osvojil ozemlje **Neretljano** z otoki Bračjem, Hvarom in Visom in si zopet pridobil romansko Dalmacijo. Nato se je oklical za kralja Hrvatske in Dalmacije. Za njegove vlade pa je zopet izbruhnil prepir za slovansko bogoslužje. Nastali sta dve stranki: narodna, ki je bila zanj, in latinska, ki je bila proti njemu. Latinska stranka je vrh tega zahtevala, da se uvedejo cerkvene reforme, ki jih je zahteval papež Gregor VII. Ker je Kresimir potegnil z latinsko stranko, je bilo slovansko bogoslužje v Hrvatski po večini zatrto.

Po Kresimirovi smrti se je polastil vlade plemenitaš **Slavić**, eden izmed voditeljev narodne stranke. Tedaj pa so »Latinci« poklicali na pomoč Normane iz južne Italije, ki so res prišli, zmagali Slavića ter ga odvedli v ujetništvo. Na Hrvatskem so izvolili za kralja **Zvonimira** (1076—1089), ki je bil pristaš Gregorja VII. Zvonimira je papežev odposlanec venčal za hrvatskega kralja, zato pa je moral obljubiti, da bo priznaval papeža za svojega vrhovnega poglavarja in mu v znamenje vazalstva plačeval letni davek. Zvonimir je ostal zvest obljubi in se je bojeval za papeža zoper nemškega cesarja Henrika IV. Ljudstvo pa ni bilo zadovoljno z njim, ker se je toliko bojeval na tujem. Ko je na državnem zboru na Kninskem polju Zvonimir zahteval vojakov, da bi se šel z njimi na papeževo željo bojevat zoper muslimanske Seldžuke v Malo Azijo, se je ljudstvo uprlo ter kralja posekalo.

Konec hrvatske samostojnosti. Po Zvonimirovi smrti so zopet nastale zmede v Hrvatski. Ker Zvonimir ni zapustil otrok, je hotela ena stranka, na čelu ji Zvonimirova vdova Jelena, sestra ogrskega kralja Ladislava, naj postane Ladislav hrvatski kralj. Druga, narodna stranka, pa je hotela le domačina za kralja. Ladislav je pridrl čez Dravo ter si osvojil Slavonijo; toda Peter II., ki ga je večina Hrvatov postavila za kralja, je pognal Madžare zopet čez mejo. Kmalu pa je prišel novi ogrski kralj **Koloman** z močno vojsko in premagal Hrvate v bitki na Petrovi gori; Peter II., zadnji domači kralj hrvatski, je v bitki padel (1097). Toda predno si je Koloman osvojil vso Hrvatsko, je moral oditi na vojsko zoper Ruse. To priliko so porabili Hrvati ter pognali Madžare iz dežele. Ko pa se je Koloman zopet pojavil ob Dravi, je prišlo med njim in Hrvati do mirnega sporazuma. Hrvatski velikaši so priznali Kolomana za svojega kralja, on pa jim je potrdil notranjo državno samostojnost. Nato so Hrvatje Kolomana kronali za kralja Hrvatske in Dalmacije l. **1102**.

Tako se je l. 1102 Hrvatska združila z Ogrsko. Ogrski kralji so bili odslej tudi hrvatski vladarji.

6. Slovenci.

Po zmagi nad Madžari je cesar Oton Veliki obnovil nemško oblast v vsej **Karantaniji**, ki je obsegala takrat veliko večino slovenskega ozemlja. Vojvodina Karantanija je bila spočetka del Bavarske; l. 976 pa so jo ločili od nje. Odslej je bila vojvodina zase in vladali so ji razni nemški vojvode. Kmalu pa se je začela cepiti na posamezne obmejne krajine ali marke. V teh so gospodovali nemški grofje, ki so postajali vedno bolj neodvisni od vojvod. Gorenjo in srednjo Štajersko je obsegala **Karantanska marka**, južno od nje ob Dravi je bila **Ptujska marka**, še južneje pa **Savinjska marka**. Severni del Kranjske je obsegala **Kranjska marka**, današnja **Dolenjska** pa je tvorila **Slovensko marko**.

Nemški cesarji so podelili mnogo velikih posestev na Slovenskem nemškim velikašem. Ti so si v deželi zgradili gradove ter zagospodovali kmetskemu prebivalstvu, ki je edino ostalo slovensko. Kar je ostalo domačega plemstva, se je med nem-

škimi graščaki tudi samo ponemčilo. Nemški velikaši so na svojih zemljiščih naseljevali nemške priseljence kmetskega stanu, tako da je postajal zlasti gorati severni del našega ozemlja vedno bolj nemški. Slovenci so bili kmalu v manjšini ter so se na gornjem Koroškem in Štajerskem, po Dolenji in Gorenji Avstriji naposled ponemčili.

Nemški cesarji so dajali tudi nemškim škofom in samostanom mnoga posestva na naši zemlji. L. 973 so dobili brižinski škofje (iz Freisinga na Bavarskem) porečje Sore in Poljanščice s središčem v Škofji Loki. Ozemlje ob Podkorenski in Bohinjski Savi s središčem na Bledu so dobili briksenški škofje, med Beljakom in Rabljem pa bamberski škofje. Tudi škofje so naseljevali Nemce na svojih posestvih.

Tako se je vršilo ponemčevanje naše zemlje. Slovenci se temu niso mogli nič upirati, ker je bila vsled prevelike razcepljenosti njihova politična moč uničena.

7. Madžari.

Po porazu pri Augsburgu l. 955 so bili Madžari prisiljeni opustiti nomadsko življenje, se stalno naseliti ter se oprijeti mirnega dela. To pa je imelo zanje le dobre posledice, kajti drugače bi bili izginili z Ogrskega nižavja, tako kakor njih predniki Avari in Huni. Za Slovane pa je pomenila ta sprememba veliko škodo, ker so vsled Madžarov ostali med seboj ločeni severni, južni in vzhodni Slovani.

Madžarom so vladali knezi iz rodu Arpadovičev. Koj po porazu na Nemškem se je jelo pri njih širiti krščanstvo; že knez Gejza, ki je vladal proti koncu X. stoletja, se je dal krstiti. Krščanstvo pa je popolnoma zmagalo, ko je zavladal njegov sin **sv. Štefan**, ki je bil oženjen s hčerjo bavarskega vojvode. Ta je začel z največjo gorečnostjo širiti krščanstvo med Madžari, tako da je bila kmalu vsa dežela krščanska. Dosegel je, da je bilo ustanovljenih po deželi mnogo škofij, za vse pa posebna samostojna nadškofija v Ostrogonu, ki je bil takrat madžarska prestolica. V zahvalo za tolike zasluge za krščanstvo mu je papež poslal kraljevsko krono ter podelil naslov apostolskega kralja (l. 1000).

Državo je na znotraj uredil po vzoru sosednih držav; razdelil jo je na županije, katerim je po slovanskem zgledu postavil na čelo župane.

Po Štefanovi smrti so na Ogrskem nastali boji za nasledstvo, ki so slabili državo. Izmed poznejših kraljev sta najimenitnejša **Ladislav** in **Koloman**, ki sta združila Hrvatsko z Ogrsko.

XII. Islamski svet.

Harun-al-Rašid. Arabska država razpada. Izmed kalifov iz rodu Abasovičev je najimenitnejši slavni **Harun-al-Rašid** (786—809).

Pod njegovo vlado je dosegla moč Arabcev svoj vrhunec. Kakor malokateri vladar je skrbel Harun-al-Rašid za blagostanje svoje ogromne države. V svoji prestolici Bagdadu je dal zgraditi mnogo prekrasnih stavb, pri katerih so sodelovali najimenitnejši stavbeniki. Na kalifovem dvoru so živeli najznamenitejši muslimanski pesniki, umetniki in učenjaki. Radodarnost, s katero jih je obsipal, je raznesla njegovo slavo po vsem svetu. Zato se doba Harun-al-Rašidove vlade po pravici imenuje zlata doba kalifstva.

Po Harunovi smrti pa je začela ogromna arabska država hitro razpadati. Odpadle so mnoge dežele ter si ustanovile svoje posebne države. Tako so se odcepile **Tunis**, **Maroko** in **Egipt**, kjer je l. 910 zavlada vladarska rodovina **Fatimidov**, to je potomcev Mohamedove hčere Fatime. Pa tudi v Aziji so se osnovali samostojne države na Iranskem višavju, v Siriji ter Arabiji. Slednjič je Bagdad vladal samo še bližnji okolici v Mezopotamiji; to je bil ostanek nekdanj mogočne arabske države.

Kalifi izgube posvetno oblast. Ker so se Arabci hitro povzpeli do višje omike, niso več ostali tako bojevití, kakor v prvi dobi po Mohamedu. Začeli so tedaj jemati tuje čete v vojaško službo. Iz najetih Turkov, po večini sužnjev, so si kalifi osnovali telesno stražo, ki je, kakor nekdanj pretorijanci v Rimu, imela v Bagdadu vedno večjo oblast. Njih poveljnik si je pridobil slednjič tako velik vpliv na kalifovem dvoru, da je postal celo mogočnejši od kalifa samega. Privzel si je naslov »**emir-el-omra**« (knez nad knezi) ter si je upal celo ne-

ljube kalife odstraniti in imenovati nove. Zaupajoč v zvesto vdane turške najemniške čete je naposled (l. 936) proglasil, da je on pravi posvetni vladar; kalifi pa so ostali zanaprej samo še verski poglavarji mohamedancev. Malo nato se je emir-el-omra začel imenovati sultan, t. j. gospod.

Arabci na Španskem in njih boji s kristjani. Abderaman, ki se je edini izmed Omajevičev rešil pred Abasoviči, je ustanovil samostojno arabsko državo na Pirenejskem polotoku s prestolico v Kordovi. Abderaman in njegovi nasledniki so bili modri vladarji, za katerih je Španška cvetela kakor nikoli ne prej ne pozneje ter po svoji kulturi visoko nadkriljevala tedanjo krščansko Evropo. Arabci so ustanovili na Pirenejskem polotoku 17 visokih ter nešteto nižjih šol, dalje 70 velikih knjižnic, katerih največja v Kordovi je imela nad 600.000 knjig. Prestolica Kordova je slovela po vsem svetu kot središče znanosti, umetnosti, obrtnosti in trgovine.

Mnogo kristjanov, ki se niso hoteli ukloniti muslimanskemu gospodstvu, se je umaknilo v gorovje na severnem delu polotoka. Od tu so neprestano napadali Arabce, tako da so se na severu neprenehoma vršili boji. Kristjani so si na goratem severu ustanovili več malih držav, Asturijo in Kastilijo, Navaro in Aragonijo. V bojih z Arabci so krščanska kraljestva vedno bolj napredovala, zlasti ker so po smrti zadnjega Omajeviča (1031) med mohamedanci zavladali pogostni notranji boji. Toda ker so dobivali pomoči iz sosedne Afrike, odkoder so prihajali vedno na novo Berberi in Mavri, so se mogli mohamedanci dokaj trdovratno upirati krščanskim državam. Pa tudi kristjani so dobivali pomoči iz ostale Evrope, tako da so nasprotnike potiskali vedno bolj proti jugu. Za časa boja za investituro si je kastilski kralj osvojil Madrid in Toledo v sredini polotoka. Od l. 1250 dalje pa so imeli muslimani v oblasti samo še Granado; ves ostali polotok so si že bili osvojili kristjani. Iz prvotnih krščanskih držav so se slednjič razvila le tri kraljestva: Aragonija na vzhodu, Kastilija v srednjem delu in Portugalska na zapadu. Ko sta se koncem srednjega veka Kastilija in Aragonija združili, je nastalo iz obeh **špansko kraljestvo**.

Arabska omika. Arabci so po svoji omiki presegali vse ostale narode srednjega veka, zakaj odlikovali so se pred vsemi v vseh pa-

nogah človeške kulture. Znali so z umnim gospodarstvom povzdigniti poljedelstvo; v Mezopotamiji so obnovili stare prekope ter začeli umetno namakati zemljo. Tudi drugod so z umetnim namakanjem silno povzdignili rodovitnost dežele. Mnogo kulturnih rastlin so prinesli iz vzhoda v južno Evropo (riž, bombaževce, oranže, breskve itd.). Silno visoko so razvili obrtnost; tkali so zlasti svileni blago in krasnobarvne preproge. Iz kovin so izdelovali lepo orodje in orožje (damaščanko), iz slonove kosti pa razne drobne predmete. Arabski trgovci so pohajali s svojim blagom v bližnje in daljne dežele Azije in Afrike.

Arabci pa so bili tudi velikj učenjaki. Posebno so se odlikovali v matematiških in prirodoznanskih vedah, zlasti v kemiji. V aritmetiki so uvedli po indijskem zgledu tako imenovane arabske številke in desetinski sistem, ki smo ga po njih vpeljali vsi Evropejci. Na visoki stopnji je bila zdravniška veda, imeli so tudi izborni urejene bolnice. Vseučilišča in knjižnice so bile najboljše urejene pri španskih Arabcih.

Ker se vsled Mohamedove prepovedi kiparstvo in slikarstvo ni moglo razviti, je stavbarstvo toliko bolj cvetelo. Povsod, kamor so prišli Arabci, so nastala velika, krasna mesta z mnogimi veličastnimi stavbami. V Aziji je imel prvenstvo Bagdad, na Španskem pa Kordova, ki je štela v najlepši dobi pol milijona prebivalcev. Arabci so zidali v posebnem slogu, ki se odlikuje po vitkih stebričih, podkvastih lokih in prekrasnih stenskih okraskih, tako imenovanih arabeskah. Najlepše arabske stavbe, ki so se ohranile do današnjega dne, so predvsem palača Alhambra v Granadi in mošeja v Kordovi.

Seldžuki. Veliko blagostanje, ki je vladalo po omikanih arabskih deželah, je mikalo nomadske Turke, da so silili iz Turanskega nižavja na jug. Tako se je dvignilo turško ljudstvo **Seldžukov**, ki je bivalo v pustinjah ob Sir- in Amu-Darji ter tam sprejelo islam. Seldžuki so udarili proti jugu ter si osvojili sredi XI. stoletja muslimanske države na Iranskem višavju, nato pa tudi ostalo Prednjo Azijo ter l. 1058 zavzeli tudi Bagdad. Njih poveljnik je kalifu sicer pustil versko vrhovno oblast, a se sam dal oklicati za sultana. Seldžuška država se je razprostirala od Indije do Sirije in Male Azije, mogočni seldžuški sultani pa so hoteli razširiti svojo oblast še dalje proti zapadu. Zato so se bojevali z egiptovskimi Fatimidi, ki so imeli v oblasti Sirijo s Palestino, ter jim l. 1071 iztrgali Jeruzalem. Začeli pa so enako ljuto napadati tudi Bizantince; že v prvih bojih so jim vzeli Armenijo, nato skoro celo Malo Azijo. Velika seldžu-

ška država se je kmalu razcepila na več napolsamostojnih držav, med katerimi je bila ena najmogočnejših sultanat **I k o n i u m** v Mali Aziji.

Seldžuki so bili divjaško ljudstvo, ki je napravilo veliko škode po kulturnih arabskih deželah. Zlasti so nečloveško ravnali s krščanskimi romarji, ki so takrat zelo pogostem obiskavali Palestino. — V težki stiski, v katero so pripravili Bizantince v Mali Aziji, se je bizantinski cesar Aleksij Komnen obrnil na zapadne krščanske države, proseč jih pomoči zoper silovite Seldžuke. V zapadni Evropi so tožbe krščanskih romarjev in Bizantincev vzbudile tako ogorčenje, da so se vsled tega začele križarske vojske zoper mohamedance.

XIII. Doba križarskih vojsk.

I. Križarske vojske.

Kristjani so zelo radi romali v sveto deželo. Dokler je bila Palestina v arabskih rokah, so krščanski romarji svobodno potovali do svetih krajev.

Drugače pa je postalo, ko so Seldžuki zavzeli Jeruzalem. Novi gospodarji so zahtevali od krščanskih romarjev vedno večjo vstopnino; pa tudi drugače do kristjanov niso bili tako strpni kakor Arabci. Dostikrat so napadli romarje in jih oropali, včasih jih odpeljali v sužnost ali celo pobili.

Tožbe o stiskah in nadlogah, ki so jih morali trpeti kristjani v sveti deželi, so prihajale v Evropo proti koncu XI. stoletja vedno pogosteje. Peter Amijenski je prinesel papežu pismo jeruzalemskega patrijarha, v katerem ga ta prosi in roti, naj pomaga zatiranim kristjanom. Papež Urban II. je sklical cerkveni zbor v Clermont, kjer je v ognjevitem govoru mnogoštevilnemu ljudstvu razložil, kako strašno trpe kristjani pod vlado mohamedancev. Ko je pozival na boj zoper nevernike, da se osvobode sveti kraji, je bilo ljudstvo tako navdušeno, da je vse vzklikalo: »Bog hoče tako, Bog hoče tako!« In tisoči so se priglasili med prostovoljne bojne trume. Kot vidno znamenje svoje zaobljube so si pripeli rdeč križ na desno ramo, zato so se imenovali križarji. Po tem znamenitem zboro-

vanju so škofje oznanjali sveto vojsko zoper Seldžuke po celi Franciji. Ognjevití pridigarji, med njimi zlasti Peter Amijenski, so navduševali, potujoč od kraja do kraja, prebivalstvo za križarsko vojsko.

Prva križarska vojska (1096—1099). Kmalu so se začele zbirati množice križarjev iz vseh krajev Francije. Dobro oboroženi in z vsem potrebnim preskrbljeni vitezi so odšli v avgustu l. 1096 po različnih potih proti Carigradu, ki je bil določen kot zbirališče vseh križarjev.

Med križarskimi vojvodi so bili najznamenitejši **Gotfrid Bujonski** (Bouillon), vojvoda lotarinški, **Balduin Flandrijski** in **Boemund Tarentski** iz južne Italije.

Pričel se je težaven pohod skozi Malo Azijo. Križarji so sicer premagali seldžuško vojsko ikonijškega sultana, toda seldžuški konjiki so jih kljub temu neprestano nadlegovali. Vrh tega so križarji trpeli strašno žejo in lakoto, morale so jih neznosna vročina in razne bolezni. Vsled tega se je število križarjev hitro krčilo.

Ko so si osvojili Antijohijo, so šli dalje in prispeli v juniju **1099** pred Jeruzalem, ki so ga bili malo prej Fatimidi zopet vzeli Seldžukom. Velika egiptovska vojska je branila mesto. Po junaških napadih so križarji po malo več ko enomesečnem obleganju zavzeli Jeruzalem. Nepopisno je bilo veselje kristjanov, ko so se polastili mesta. Toda kruto so se znesli nad mohamedanci, katerih velik del so posekali. Gotfrida Bujonskega, ki si je pri zavzetju mesta pridobil največ zaslug, so izvolili za kralja novoustanovljenega »kraljestva Jeruzalemskega«. On pa ni maral tako visokega naslova, temveč se je imenoval le »varuh svetega groba«.

Križarji v Jutrní deželi. Po Gotfridovi smrti je postal njegov brat **Balduin Flandrijski** vladar v Jeruzalemu. On se je že imenoval »kralj Jeruzalemski«. Drugi križarski vojvode so si ustanovili v Palestini in Siriji posebne kneževine: Antijohijo, Edeso in Tripolis, ki pa so vse priznavale vrhovno oblast Jeruzalemskega kralja.

Glavna opora krščanske oblasti na Jutrnem pa so bili viteški redovi. Prvi tak red so ustanovili francoski vitezi l. 1118 v Jeruzalemu. Imenoval se je red templjarjev, ker je imel svoj sedež v poslopju, kjer so mislili, da je stal nekdaš Salomonov tempelj. Vi-

tezi tega reda so zaobljubili, da bodo ščitili romarje, oskrbovali bolnike, a se tudi z orožjem bojevali zoper nevernike. Njih noša je bila bel plašč z rdečim križem. Tako se je v tem redu združevalo viteštvo z redovništvom. Število templjarjev je silno hitro naraščalo. Ustanovile so se tudi podružnice po Franciji.

Francoski zgled so posnemali Italijani, ki so spremenili svojo, v Jeruzalemu že pred križarsko vojsko obstoječo bratovščino bolniških strežnikov v nov red po zgledu templjarjev. Imenovali so se *Ivanovci* (Johanniti). Njih noša je bila črn plašč z belim križem. Ta red se je pozneje preselil na Rodos, odtod pa na Malto, zato se imenuje tudi *rodeški*, oziroma *malteški* red.

Naposled so l. 1190 tudi Nemci ustanovili svoj red, ki so ga imenovali *nemški viteški red*. Pri tem je bila noša bel plašč s črnim križem. Ta red pa je kmalu svoje delovanje preložil iz Palestine v dežele ob Baltiškem morju, ki so bile takrat še paganske.

Druga križarska vojska (1147—1149). L. 1144 je mosulski sultan zavzel Edeso. Tedaj je začel papež pozivati na novo križarsko vojno. Znameniti opat Bernard iz Clairvaux je s svojimi ognjevitimi govori dosegel, da so se vzdignile čete vitezov pod vodstvom francoskega kralja Ludovika VII. in nemškega Konrada III. ter se napotile na vzhod. Toda ta križarska vojska je bila popolnoma brezuspešna.

Tretja križarska vojska (1189—1193). Med tem je zavladal v Egiptu sultan Saladin, hraber in mogočen vladar. Ta je premagal blizu Jeruzalema močno križarsko vojsko, nato pa zavzel tudi Jeruzalem in si osvojil večino Jeruzalemskega kraljestva (1187). Glas o padcu Jeruzalema je po krščanski západni Evropi zbudil veliko razburjenje. Splošno je šel glas, da je treba za vsako ceno Jeruzalem zopet osvoboditi izpod muslimanske oblasti.

Tedaj so se odpravili trije zapadnoevropski vladarji na novo križarsko vojsko: francoski kralj Filip II., nemški cesar Friderik I. Barbarosa in angleški kralj Riĥard »Z levjim srcem«. Ločeno so se pomikale močne vojske na Jutrnó. Nemci so šli preko Male Azije, kjer je cesar Friderik I. utonil v reki Salef. Nemški vitezi so prispeli končno pred močno utrjeno mesto Akon (Ptolemais) ter ga pričeli oblegati. Ko so prišli francoski in angleški križarji, se je posrečilo zavzeti Akon. Toda med križarji so vladala velika nasprotja. Najhuje sta se sprla francoski in angleški kralj. Angleški kralj je s svojim prepirljivim obnašanjem vse francoske in nemške križarje tako

razžalil, da so odšli domov. Ostal je Rihard sam s svojimi četami in se junaško bojeval z muslimani. Slednjič je sklenil s Saladinom mir, v katerem sta se pogodila, da obdrže kristjani obalo od Jafe do Tira, Jeruzalem ostane sicer Saladinu, a križčanski romarji lahko svobodno potujejo v svete kraje.

Ko se je Rihard vračal preko Nemčije domov, ga je avstrijski vojvoda Leopold ujel in ga izročil nemškemu cesarju, ki ga je vrgel v ječo in ga izpustil šele, ko so Angleži plačali zanj visoko odkupnino.

Četrta križarska vojska (1202—1204). Papež Inocenc III. je neprestano pozival na novo križarsko vojno. Kakor prva, je sestojala tudi četrta križarska vojska predvsem iz francoskih vitezov, ki so sklenili, da jo mahnejo čez morje v Palestino. Domenili so se z Benečani, da jih prepeljejo. Ko pa jim križarji niso mogli plačati prevoznine, jih je beneški dože pregovoril, da so pomagali osvojiti mesto Z a d e r, ki je bil odpadel od Benetk. Po osvojitvi Zadra pa jih je prosil bizantinski cesarjevič Aleksij, naj mu gredo pomagat žoper strica, ki je pahnil njegovega očeta Izaka s prestola. Križarji so nato odjadrali proti Carigradu, zavzeli mesto in posadili zopet Izaka na prestol. Toda Bizantinci so se z njimi sprli. V Carigradu je nastal strašen upor, v katerem so Aleksija ubili, dočim je Izak umrl. Križarji so vnovič oblegali mesto ter ga zavzeli.

Strašno so divjali zmagoviti vitezi po »krivoverskem« Carigradu. Palače, cerkve in samostane so oplenili, morili in požigali so, da je bilo groza. Četrtna mesta je zgorela, sila umetnin in dragocenosti so odnesli križarji seboj, druge pa uničili.

Namesto bizantinskega so ustanovili v Carigradu L a t i n s k o c e s a r s t v o, katerega prvi cesar je postal Balduin Flandrijski. Evropski del bizantinske države so si vojvode križarjev razdelili med seboj ter uredili nove kneževine po fevdalnem zapadnoevropskem vzoru. V Carigradu so postavili novega patrijarha, ki je bil podrejen papeževi oblasti; obenem so tudi vpejlali latinsko bogoslužje. Bizantinci so se obdržali v Mali Aziji s prestolico v Niceji. Latinsko cesarstvo se ni obdržalo dolgo. Že l. 1261 so si ga zopet osvojili bizantinski cesarji.

Peta križarska vojska (1228—1229). Peto križarsko vojsko je začel cesar Friderik II. Štavfovec. Odpeljal se je po morju v Palestino; toda do bojov ni prišlo, zakaj Friderik se je pogodil

z egiptovskim sultanom. Ta mu je prepustil Jeruzalem, Betlehem, Nazaret in primorje od Jafe do Sidona.

Šesta križarska vojska (1248—1254). Jeruzalem so kristjani že l. 1244 zopet izgubili, ker so si ga osvojili Egipčani. Da bi se polastili svete dežele za trajno, so napravili kristjani načrt, osvojiti si najprej Egipt sam. Zato je odjadral francoski kralj Ludovik IX. Pobožni, ki je vodil šesto križarsko vojsko, proti Egiptu. Oblegal je obmorsko mesto Damieto, ga zavzel in prodiral dalje proti Kairu. Tu pa so Egipčani med prekopi in močvirji obkolili križarsko vojsko in jo zajeli s kraljem vred. Le proti visoki odkupnini je Ludovik IX. zopet dosegel svobodo.

Ostale križarske vojske. Poleg teh glavnih križarskih vojsk so pogosto odhajale na vzhod manjše vojske, tako da se število križarskih vojsk ne da natančno določiti. Kljub velikemu številu križarjev, ki so se napotili v Sirijo in Palestino in kljub velikemu navdušenju kristjani vendarle niso dosegli glavnega namena, ki so ga imeli. Zakaj Jeruzalem je ostal v muslimanskih rokah, Egipčani pa so si osvajali po vrsti tudi ostala krščanska mesta v sveti deželi. Ko so si l. 1291 osvojili Akon, so kristjani prepustili muslimanom tudi preostala mesta (Sidon, Tir, Beritus) ter se brez boja umaknili na Ciper, uvidevši brezuspešnost nadaljnjega odpora.

Verska gorečnost, ki je dosegla v križarskih vojskah svoj vrhunec, pa ni štela za zaslužen le boj za osvoboditev svete dežele, temveč enako tudi boj zoper pagane in krivoverske sekte. Križarske vojske se niso dvignile le zoper muslimane, temveč tudi zoper krivoverce na Francoskem, na Češkem, v Bosni. Na Nemškem so najraje hodili na križarske vojske zoper Polabske Slovane in pa zoper pagane na Pruskem in Litavskem. Španski in južnofrancoski vitezi pa so najraje udarjali na mohamedanske Mavre na Pirenejskem polotoku. Zato štejejo li križarskim vojskam tudi mnogoštevilne boje za razširjanje krščanske vere, bodisi zoper muslimane, pagane ali krščanske krivoverce.

Posledice križarskih vojsk. Križarske vojske so prinesle Evropcem važne posledice. Križarji so na svojih pohodih spoznali, na kako visoki stopnji omike stoje muslimani. Videli so, kako lepe in dragocene stvari izdelujejo orientalski obrtniki. Občudovali so krasne stvari, izdelane iz slonove kosti in zlata,

dragocene tkanine iz svile in žameta, preproge v sijajnih barvah in orientalskih vzorcih. Spoznali so pri Arabcih mnoge nove sadeže (riž, sladkor, dišave i. t. d.), ki jih doslej še niso poznali. Izdelke orientalske obrtnosti in vzhodne sadeže so zanesli križarji s seboj v Evropo, kjer se je vse kar trgalo zanje. Vsled tega je začela močno cveteti trgovina med Evropo in muslimanskim Vzhodom. Trgovci, pred vsemi italijanski, so uvažali sedaj neštivilne predmete čez morje v zapadne dežele, med drugim tudi dišave iz Arabije in razno blago, ki so ga mohamedanski trgovci prinašali iz Indije.

Trgovino z zapadno Evropo so posredovali takrat trgovci italijanskih mest, predvsem iz Benetk, Genue in Firenze. Zato so italijanska mesta silno obogatela ter kmalu narastla po številu prebivalstva, kakor tudi po svojem ugledu in moči. Zato je postal v Italiji **m e š č a n s k i s t a n** najštevitnejši od vseh.

2. Razmere za križarskih vojsk.

Novi krščanski redovi. V dobi križarskih vojsk je katoliška cerkev pridobila velik ugled; veliko so pripomogli k temu tudi novi redovi. Med temi so bili najvažnejši: **r e d k a r t u z i j a n c e v**, **r e d c i s t e r c i j a n c e v** in **r e d k a r m e l i č a n o v**.

Vse to novo meniško gibanje se je začelo na Francoskem in se je še le odtod razširilo po drugih deželah. Vidimo torej, da je bila takrat Francija v vsakem oziru po svoji omiki in svojem zgledu prva država v krščanski zapadni Evropi.

Stavbarstvo. V tej dobi se druge umetnosti še niso posebno razvile, le stavbarstvo se je povzpelo zelo visoko. Pred križarskimi vojskami so zidali cerkve v **r o m a n s k e m s l o g u**, ki se odlikuje najbolj po tem, da imajo okna in vrata zgoraj **o k r o g l e l o k e**. Med križarskimi vojskami pa so začeli na severnem Francoskem zidati v novem slogu, ki so se mu Italijani spočetka posmehovali ter ga zato imenovali gotskega, t. j. barbarskega. Kljub temu pa se je **g o t s k i s l o g** iz Francije hitro razširil po vseh deželah in tudi po Italiji. Odlikuje se po prekrasnih **š i l a s t i h l o k i h**, po križnih obokih in snopičastih stebrih; steklo v oknih je navadno lepo poslikano. Gotske cerkve so imele navadno zelo visoke stolpe piramidaste oblike. Najlepše gotske stavbe so se ohranile na Francoskem, n. pr.

katedrala v Reimsu (izg. Rens), cerkev Notre Dame v Parizu. Znamenitejše gotske stavbe pri nas so: stolnica v Zagrebu, cerkev v Kranju, v Crngrobu i. t. d.

Viteštvo. V dobi križarskih vojsk se je v zapadni Evropi najvišje razvilo viteštvo. Že pred križarskimi vojskami je postalo običajno v zapadni Evropi, da konjenik ali vitez ni mogel postati vsak, temveč je moral imeti za to potrebno izobrazbo.

Mladi sinovi plemenitnikov so prišli na dvor kakega imenitnega velikaša, kjer so se že kot mladi dečki urili v orožju, borenju ter jezdarstvu, učili se pa tudi lepega vedenja ter kot paži (page) stregli gospodu. Ko je bil deček 14 let star, je postal o p r o d a ; odslej je spremljal svojega gospoda v boj ali na lov, stregel mu, skrbel za njegovega konja in za orožje. Ko je bil v vsem, kar je moral vitez znati, dodobra izurjen — izvežbanost v branju in pisanju ni bila potrebna — je postal z 21. letom vitez (chevalier = konjik, prim. kavalir). Povitezitev se je vršila zelo slovesno. Ob prisotnosti mnogoštevilnih plemenitašev in njihovega spremstva je stari vitez mlademu oprodi opasal meč, mu nato izročil kopje, oklep in drugo potrebno viteško opravo. Obenem je moral mladi vitez slovesno priseči, da bo vedno branil pravico, ščitil vdove in sirote ter služabnike cerkve.

Viteštvo se je tekom XI. stoletja razširilo po Franciji, ki je bila takrat po svoji omiki pač prva med zapadnokrščanskimi državami. Še le iz Francije se je razširilo tudi po drugih državah. Vitezi so tvorili kmalu poseben stan; imeli so glavno besedo v državi in so na vse drugo prebivalstvo, zlasti pa na kmete, gledali z velikim preziranjem. Njihov ugled je še posebno narastel v križarskih vojskah, ko so si osvojili sveto deželo in ustanovili na Jutrnem viteške redove. Odslej je sploh vsaka vojska obstojala le iz vitezov in njihovega spremstva. Tudi v orožju so se vitezi vedno bolj izpopolnjevali. Nosili so močne železne oklepe, šlem in ščit.

Kadar niso bili vitezi na vojni, so bivali doma na gradovih, ki so bili že izza časa normanske nevarnosti močno utrjeni. Grad je bil obdan krog in krog z globokim jarkom, preko katerega se je prišlo po mostu, ki so ga ob nevarnosti dvignili do grajskih vrat. V takih močnih trdnjavah so vitezi lahko kljubovali vsakemu sovražniku. Enolično življenje na gradovih so si kratili z lovom. Najimenitnejše razvedrilo pa so bile znamenite viteške tekme (turnirji).

Viteške tekme so bile velike prireditve, pri katerih so vitezi vpricho mnogoštevilnih gledalcev plemenitašev ter njih gospa in ličera priredili slavnostne tekme v borenju. Bojevali so se na razne načine; najbolj pogostem sta se bojevala po dva in dva viteza, pri čemer je šlo v glavnem za to, kdo bo nasprotnika z dolgim kopjem vrgel iz sedla. Večkrat so prirejali tudi bojne igre, kjer so se cele čete udarile med seboj. Dostikrat se je zgodilo, da je vitez pri takih tekmal

izgubil življenje. Zmagalca so pričujoče gospe obsipale s hvalo in mu v spomin na zmago darovale dragocen meč, opremo, konje in razne dragocenosti.

Precej spremembe v grajsko življenje so prinašali tudi potujoči pevci, ki so hodili po deželi od gradu do gradu ter peli grajskim prebivalcem pesmi o junaških bojih vitezov in raznih slavnih dogodkih. Pa tudi vitezi sami so se začeli baviti s pesništvom; zlagali so dolge povesti v verzih, v katerih so opevali slavna dejanja imenitnih junakov, viteške dogodljaje in doživljaje, ljubezen vitezov do imenitnih gospa itd. Najprej se je začelo viteško pesništvo na Francoskem, zlasti na jugu v rodovitni in omikani Provansi. Viteške pesnike so imenovali tu trubadurje (troubadour). Najimenitnejši med njimi je bil Bertrand de Born. Francoze so začeli posnemati tudi sosedni manj omikani narodi, kakor Angleži, Nemci in drugi. Vsled tega pa si je francoski jezik pridobil povsod največji ugled, zakaj v njem so govorili vitezi najraje.

3. Boj med Štavfovci in papeži.

Gibelini in Gvelfi. Po smrti cesarja Henrika V. (1125) so izvolili na Nemškem za kralja saškega vojvodo Lotarja III. Za njim pa so zavladali cesarji iz znamenite rodovine Štavfov ali Hohenstavfov. Prvi vladar iz te rodovine je bil Konrad III.

Za njegove vlade je na Nemškem divjal boj med Štavfovci in mogočno rodovino Welfov, ki je imela bavarsko in saško vojvodino, a je bila kralju sovražna. Vsa Nemčija se je razdelila na dva tabora. Kralj je hotel obnoviti nemško oblast nad Italijo. Temu pa so se prebivalci povečini upirali ter so zoper Konrada potegnili z Welfovci. Ta borba Štavfovcev zoper nasprotnike na Nemškem in v Italiji je trajala ves čas, kar so vladali Štavfovci; njih pristaše so imenovali v Italiji Gibeline, sovražnike cesarske oblasti ter prijatelje Welfov pa Gvelfe. Ker so si tudi papeži lastili vrhovno oblast nad Italijo, so se tudi oni vmešavali v te boje, stoječ na strani cesarjevih nasprotnikov.

Za Konradom III. je postal kralj njegov nečak **Fridrik I.** »Barbarosa« (1152—1190). Ta je imel namen zopet utrditi svojo oblast nad severno Italijo, ki ni hotela priznati vrhovnega gospostva nemških kraljev. Da bi imel mir v Nemčiji, se je spravil z Welfi, obenem je Babenbergovce povzdignil v vojvode (1156). Češkega vojvodo Vratislava II. pa je pridobil zase na ta način, da mu je podelil kraljevski naslov.

Nato se je Friderik Barbarosa napolil v Italijo. Tu so se bila lombardska mesta zelo okrepila; obrtnost in trgovina sta jim prinašala ogromno bogastva, tako da so imela na razpolago tudi dovolj vojaštva. Razvila so se v samostojne mestne republike, nezavisne od deželnih knezov, pa tudi od kralja. Največje in najmočnejše lombardsko mesto je bil ponosni Milan. Ko ni hotel cesarja priznavati za gospodarja ter mu plačevati zahtevanih visokih davkov, je prišlo do težkih bojov. Friderik je moral oblegati Milan, mesto pa se je vdalo še le po srditem, dve leti trajajočem obleganju, ko je lakota prisilila meščane na predajo. Premagane Milance je Friderik hudo kaznoval; mesto samo je razdejal, prebivalcem pa ukazal naseliti se na štirih sosednih krajih. Ali Italija s tem še ni bila ukročena. Ko si je Friderik hotel ukloniti še ostale dele, se je sprl s papežem Aleksandrom III. Pa tudi lombardska mesta so se pridružila papežu, ker niso marala nemške oblasti nad seboj. Združila so se v močno zvezo, zgradila na novo Milan, v njegovo obrambo pa še posebej trdnjavo, papežu na čast Aleksandrijo imenovano. Ko je Friderik z močno vojsko zopet — tedaj petič — prišel preko Alp, so ga združeni Lombardi premagali v ljuti bitki pri Lenjanu (Legnano) l. 1176. Po tem porazu se je cesar spravil s papežem, z lombardskimi mesti pa je sklenil premirje, šest let nato pa pravi mir v Konstanci (1183), v katerem se je odrekel visokim davkom, ki jih je prej zahteval. Lombardska mesta so si ohranila popolno republikansko samoupravo, priznavala so le cesarja za vrhovnega poglavarja ter v ta znak plačevala majhen letni davek. Odslej so se vedno lepše razvijala ter vedno bolj bogatela.

Friderik je odslej živel v miru s prebivalci Italije. Posrečilo se mu je celo, da je svojega sina Henrika oženil z normansko kraljično Konstancijo, ki je imela podedovati normansko kraljestvo v južni Italiji. (»Kraljestvo obeh Sicilij«.) Nato se je odpravil na tretjo križarsko vojno, kjer ga je dohitela smrt (l. 1190).

Sledil mu je sin Henrik VI. (1190—1197), ki pa je umrl že po sedemletnem vladanju. Njegov triletni sinček Friderik je bil po materi dedič južne Italije, kjer je v njegovem imenu vladal mogočni papež Inocenc III., njegov varuh.

Inocenc III. je poleg Gregorja VII. pač najjemenitnejši papež. Ta odločni mož je postal posvetni gospodar cele Italije. Bil je mnenja, da je papeška oblast sploh nad posvetnimi vladarji. Zato je zahteval, da ga kralji priznavajo za svojega fevdnega gospoda, kar so mnogi res storili, tako n. pr. kralj angleški, portugalski, aragonski, ogrski, poljski. Lastil si je tudi najvišjo razsojevalno pravico v sporih, ki so nastali v vladarskih rodovinah. Mnogi kralji so se ravnali po njegovih razsodbah.

Za časa Latinskega cesarstva je obnovil rimsko cerkveno oblast tudi nad Bizantinci. Zoper krivoversko sekto **Albigencev** in **Valdovcev**, ki se je takrat silno razširila po južni Franciji, je dvignil Inocenc III. križarske vojske, ki so krivoverce po strašnih bojih popolnoma iztrebile.

Takrat sta nastala nova meniška redova **frančiškana** in **dominikancev**. Da bi se zanaprej ne moglo nikjer več razviti krivoverstvo, je vpeljal Inocenc III. **inkvizicijo**, to je nadziranje krščanskega življenja, preganjanje in zatiranje krivoverstva, ter jo izročil dominikancem.

Nemški kneži niso marali čakati, da bi dorastel mladi **Friderik**, varovanec Inocenca III., zato so hoteli drugega vladarja. Pri tem pa se niso mogli zediniti; štavfovskaja stranka je izvolila štavfovca **Filipa Švabskega**, welfovska pa **Welfovca Otona IV.** Vnela se je huda meščanska vojska, v kateri je Filip že zmagal svoje nasprotnike; ko pa so ga nenadoma zahrbtno umorili, je bil **Oton IV.** splošno priznan za vladarja.

Kmalu pa se je **Oton IV.** sprl s papežem Inocencem, ki je pozval nemške kneze, naj izvolijo njegovega varovanca **Friderika** za vladarja. Na Nemškem se je zopet vnela domača vojska, v kateri je kmalu zmagal **Friderik**.

Friderik II. (1212—1250) je sicer prišel s pomočjo papeža na prestol, pa vendar se je moral velik del svojega življenja bojevati s papeži, ki so si lastili vrhovno oblast nad Italijo.

Za Nemčijo se **Friderik II.** ni brigal, bival je vedno na Siciliji, središču svoje oblasti. Dočim so bile na Nemškem in po ostali Evropi notranje razmere zelo neurejene, je bilo kraljestvo obeh Sicilij lepo urejena država, katero so opravljali spretni in zmožni uradniki. Pa tudi sicer je imela Sicilija visoko omiko; že izza arabske vlade je bivalo tu mnogo Arabcev, ki

so se bavili z visoko znanostjo. Friderik je imel na svojem dvoru mohamedanske učenjake in državnike. V svojo vojsko je sprejel arabske čete. Bil je tudi v prijateljskih stikih z egiptovskim sultanom. Friderik je svoje življenje rad uravnaval po muslimanskih običajih, Tako se je v njegovi državi dotikala kultura krščanskega evropskega zapada z muslimanskim vzhodom. Friderik sam je, kakor tedaj malokdo, poznal vse dobrine krščanske in mohamedanske kulture.

Protí koncu svoje vlade se je Friderik II. zapletel v srdit boj s papežem. Vojska je divjala dolga leta; zopet so si stali nasproti Gibelini in Gvelfi. Papež je Friderika II. izobčil in pozval nemške kneze, naj si izvolijo drugega vladarja. Ti so res izvolili holandskega grofa Viljema (1247—1256), toda Friderik II. se je tudi na Nemškem uspešno boril s svojimi nasprotniki.

Anžuvinci v južni Italiji. Medvladje v Nemčiji. Po Friderikovi smrti je nadaljeval boj njegov sin Konrad IV. (1250—1254), ne da bi se bojna sreča odločila na eno ali drugo stran. Po njegovi zgodnji smrti so se bojevali pristaši njegovega še mladoletnega sina Konradina. Ta se je napotil, komaj šestnajst let star, v Italijo, da bi si osvojil kraljestvo obeh Sicilij, ki ga je papež med tem izročil francoskemu kraljeviču Karlu Anžuvinskemu. Toda Konradin je bil premagan in ujet ter z dvanajstimi drugovi l. 1268 v Neaplju usmrčen.

Tako so v Neaplju in na Siciliji zavlada li francoski Anžuvinci. Toda ker so svoje nasprotnike prehudo zatirali, je postajala nezadovoljnost med prebivalstvom vedno večja. Na Siciliji je izbruhnil naposled strašen upor: na dano znamenje so bili na velikonočni ponedeljek po večernicah vsi Francozi na otoku pomorjeni (»Sicilske večernice« 1282). Za kralja je bil oklican Peter, kralj Aragonski, Anžuvincem je ostal samo Neapelj.

Na Nemškem je zavlada l med tem splošen nered. Bili sta še vedno dve stranki. Ena je bila izvolila za kralja grofa Riharda Kornwalskega, brata angleškega kralja, druga pa Alfonza X., kralja kastiljskega. No, ne eden ne drugi se ni veliko brigal za Nemčijo, tako da je bila ta država prav za prav brez kralja. Ta doba (1256—1273) se imenuje medvladje (interregnum).

XIV. Habsburžani v Nemčiji in vzhodnih alpskih deželah. Češka. Hus.

1. Boj za Avstrijo, Štajersko, Koroško in Kranjsko.

Babenbergovci izumro. Otokar II. zavlada v Avstriji, na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem. Babenbergovci so Vzhodno krajino močno razširili, tako da je segala na vzhodu do Litve (Leitha). Pridobili pa so si tudi Štajersko. Tako se je namreč začela imenovati Karantanska marka, odkar so ji zavladali traungauski mejni grofje, ki so imeli svoj sedež v mestu Steyer. Štajerska je postala l. 1180 vojvodina, l. 1192 pa so jo podedovali Babenbergovci. Zadnji Babenbergovec, bojeviti Friderik II., si je pridobil tudi po Kranjskem mnogo posestev, toda že l. 1246 ga je zadela smrt. Z njim je izumrl moški rod Babenbergovcev, ki je imel nad dvesto let Vzhodno krajino v oblasti. Friderik II. je zapustil le dve ženski sorodnici, sestro Marjeto in nečakinjo Jero. Po starih pravilih ženske niso imele pravice do nasledstva; ker pa so kljub temu tudi ženske večkrat podedovale dežele, sta obe babenberški vojvodinji zahtevali dediščino zase. Ko pa je malo nato umrl tudi nemški cesar Friderik II. in je na Nemškem nastopilo medvladje, ni imel kdo določiti, komu naj pripadejo babenberške dežele.

Avstrijski velikaši so naposled izvolili za vladarja Otokarja, češkega kraljeviča, ki je prišel l. 1251 in zasedel Avstrijo. Da bi si pa še bolj utrdil pravice do dežele, se je oženil z Marjeto, sestro Friderika II. Štajerske se je polastil ogrski kralj Bela IV., kojemu je Friderikova nečakinja Jera odstopila svoje pravice.

Ker pa štajerski velikaši niso marali Madžarov, so se jim uprli in izvolili Otokarja za svojega vojvodo. Ta se je dvignil na Belo, ga l. 1260 premagal in nato zavladal tudi nad Štajersko.

Takrat je vladal na Koroškem vojvoda Ulrik iz rodovine Sponheimovcev, ki je od l. 1122 gospodovala na Koroškem s prestolico v Št. Vidu ob Glini. Ulrik III. si je pridobil večino Kranjske, tako da se je začel imenovati »Gospod Kranjske«. Pred svojo smrtjo je tudi Ulrik III. imenoval sorodnika Otokarja za dediča, ki je l. 1269 zavladal na Koroškem in Kranjskem.

Ker je Otokar po smrti svojega očeta postal tudi češki kralj, so bili v njegovi državi, ki je segala od Krkonošev pa skoro do Adrije, združeni Čehi in Slovenci.

2. Češka od Břetislava do Otokarja II.

Po smrti vojvode Břetislava Ahila so vladali na Češkem sicer dokaj dobri vojvode, vendar pa so češke dežele močno slabili ponovni boji za nasledstvo. Veljalo je namreč takrat na Češkem pravo, da sledi vselej vojvodi najstarejši sorodnik iz vladarske rodovine, ne pa morda najstarejši sin, kar je povzročilo, da so se vneli le prepogostem razpori zaradi nasledstva med sinovi, brati in strici umrlega vojvode (starešinsko dedno nasledstvo).

Otokar I. (1197—1230) je znal spretno izrabiti boje za prestol, ki so takrat divjali v Nemčiji, tako da mu je nemški kralj Filip podelil dedni kraljevski naslov (1198). Odslej so bili češki vladarji splošno priznani kot kralji, Češka je postala kraljevina. Otokar je odpravil starešinsko dedno nasledstvo in določil, da ima odslej na Češkem kralju vedno slediti najstarejši sin (nasledstvo po prvorojenstvu).

Sledil mu je sin Vaclav I. Takrat so pridrli od vzhoda divji Mongoli. Vaclav ni mogel ubraniti, da so preplavili Moravsko ter jo hudo opustošili. Njemu je sledil sin Otokar II.

Otokar II. (1253—1278) spada med najimnitnejše češke vladarje. Utrdil je na znotraj kraljevsko oblast s tem, da je zmanjšal moč velikašev, zato pa ustanavljal mesta ter skrbel za procvit obrti in rudarstva. Toda klical je v deželo Nemce, ki so se naselili po mestih kot obrtniki in trgovci, drugod pa kot rudarji. Procvit trgovine, rudarstva in obrtnosti je prinašal Otokarju II. veliko dohodkov. Bil je vsled tega tako bogat, da so ga imenovali »zlatega kralja«. Po kraljevem zgledu so se ravnali tudi velikaši, ki so istotako na svoja posestva pozivali nemške naseljence.

Ker je imel Otokar poleg Češke tudi Avstrijo in slovenske dežele v oblasti, je bil eden najmogočnejših čeških kraljev. Pričakoval je, da ga bodo nemški knezi izvolili za nemškega kralja.

3. Rudolf Habsburški in Otokar II.

Ko je Rihard Kornwalski umrl (1272), so se zbrali nemški knezi, da si izvolijo novega vladarja. Zadnja doba medvladja jim je bila prav všeč; ker kralj ni imel nobene moči, so lahko delali, kar so hoteli in so bili popolnoma samostojni vladarji v svojih deželah. Zatorej tudi za naprej niso marali krepkega kralja in zato niso hoteli izvoliti Otokarja, ker se jim je zdel premogočen. Izvolili so za vladarja **Rudolfa Habsburškega (1273—1291)**, doslej malo znanega grofa, ki je imel posestva po Švici, na Švabskem in v Alzaciji.

Rudolf Habsburški se je zavedal, da kraljevska oblast spričo samostojnosti nemških knezov ne pomeni veliko, zato ni hlepel po starem smotru nemških kraljev, osvojiti si Italijo. Poskušal pa tudi ni zmanjšati moči nemških knezov, saj je vedel, da je za to preslab. Pač pa je hotel porabiti nemško vladarsko oblast na ta način, da bi svoji rodbini pridobil novih dežel, saj je imel kot kralj pravico podeliti zapadle pokrajine v fevd komurkoli, torej tudi svojim sorodnikom. Prilika se mu je nudila na vzhodu. Sklenil je odvzeti Otokarju pridobljene alpske babenberške in sponheimske pokrajine, izrabljajoč mržnjo nemških knezov do tega premogočnega in presamozavestnega vladarja.

Zahteval je od Otokarja, da mu izroči vse tiste alpske dežele, ki si jih je pridobil v medvladju, češ da razpolaga z nemškimi fevdnimi deželami le nemški kralj. Zvezal se je z Madžari in pridrl z močno vojsko do Dunaja. Otokar ni bil dovolj pripravljen; ogrožen od spredaj in zadaj je sklenil mir brez boja. Odrekel se je Avstriji, Štajerski, Koroški in Kranjski, kot češki kralj pa je še nadalje priznaval nemško vrhovno oblast (1276). Takoj nato pa se je začel pripravljati za novo vojsko, da bi si znova pridobil izgubljene dežele. Rudolf pa se je zopet zvezal z Madžari, ki so mu poslali vojsko v pomoč. Na Moravskem polju pri Suhih krutih se je vnela huda bitka, v kateri je bil Otokar premagan in je v boju sam padel (1278).

Na Češkem je zavladal Otokarjev sin **V a c l a v II.**, Rudolf pa je osvojene alpske dežele obdržal za svojo rodbino. L. 1282 je namreč Avstrijo, Štajersko in Kranjsko podelil svojim sino-

voma Albrehtu in Rudolfu kot fevd. Že prihodnje leto je to podelitev omejil le na Albrehta, Rudolfu pa je obljubil kako drugo deželo.

Koroško je podelil l. 1286 grofu Majnhardu Tirolskemu, ki mu je pomagal zoper Otokarja; poleg tega mu je v povračilo za vojne stroške zastavil še Kranjsko.

Odslej se Rudolf za ostalo Nemčijo ni veliko brigal, pač pa se je trudil, da bi ugnal mnogoštevilne roparske viteze, ki so napadali mirno potujoče trgovce, pa tudi druge potovalce, jih oropali in se z ugrabljenim plenom umaknili za varno obzidje svojih gradov; vladala je takrat takoimenovana »pravica pesti«. Rudolf je razrušil mnogo gradov roparskih vitezov, viteze pa je ostro sodil in jih dal mnogo usmrtiti. Pred vsem pa je skrbel, da je utrdil oblast svojega sina v novo pridobljenih deželah, kjer se velikaši spočetka s Habsburžani nikakor niso hoteli sprijazniti.

4. Habsburžani v Nemčiji, Avstriji in slovenskih pokrajinah.

Nova politika nemških kraljev. Z Rudolfom Habsburškim se začne za Nemčijo nova doba. Država je vedno bolj slabela, kralji niso imeli več prave moči, vitezi, knezi, vojvode ter škofje pa so bili v svojih deželah kakor samostojni vladarji. Nemški kralji so tudi uvideli, da si nikakor ne morejo ohraniti oblasti nad Italijo, zato so prenehali boji z Italijani in papeži. Nemški knezi sami pa so skrbeli, da kralj ni postal premogočen, zato so izbirali vladarje vedno iz nove rodovine. Najraje so izvolili za kralja neznatnega, malo uglednega moža, od katerega se jim ni bilo treba bati strogosti ali prevelike moči. Zato so po Rudolfovi smrti postavili na prestol neznatnega grofa Adolfa Nasavskega. Ker pa je ta stremel po večji moči, so ga hoteli odstraniti na ta način, da so proti njemu izvolili za kralja Albrehta Habsburškega, ki je Adolfa premagal in zavladal Nemčiji.

Albreht I. (1298—1308) je hotel habsburško oblast še nadalje razširiti. L. 1306 je bil v Olomucu umorjen Vav III., zadnji Přemislvič. Albreht je hotel pridobiti Češko ter je res dosegel, da je postal njegov sin Rudolf češki kralj. Ko pa je ta že v enem letu umrl, so si Čehi izvolili koroško-tirolskega vojvodo Henrika za svojega kralja. Albreht jih je hotel prisiliti z

vojsko, da si postavijo na prestol njegovega drugega sina Friderika; toda med tem ga je umoril lastni nečak Ivan, ker mu ni hotel odstopiti dediščine po očetu Rudolfu.

Nemški knezi so si nato izvolili neznatnega luksemburškega grofa Henrika za kralja.

Henrik VII. (1308—1313) je porabil priliko, da pridobi svoji rodovini kako deželo. Na Češkem so bili takrat nezadovoljni s Henrikom Koroškim. Henrik VII. je dosegel, da so Čehi izvolili njegovega sina Ivana za svojega kralja, Henrika pa pregnali iz dežele (1310). Odslej so vladali Luksemburžani na Češkem nad sto let.

Henrik VII. je hotel zopet obnoviti oblast nad Italijo. Šel je preko Alp in došel v Rim, kjer ga je papež kronal za rimskega cesarja, malo nato pa je umrl.

Ko so nemški volilni knezi volili novega kralja, se niso mogli zediniti; večina je izvolila Ludovika IV. Bavarca za kralja, manjšina pa Friderika Lepega Habsburškega. Vnela se je med obema dolgotrajna vojna, v kateri pa je slednjič Ludovik zmagal (1314—1347) in zavladal kot kralj.

Švicarji. V tej vojni za prestol so se zoper Habsburžane bojevali tudi Švicarji. Švicarji so bili spočetka podložniki habsburških grofov, toda vedno so se trudili, da bi se osvobodili ter postali samostojni. Ko je umrl Rudolf Habsburški, so leta 1291 sklenili »večno zvezo« zoper Habsburžane. Vendar pa so se morali pokoriti Albrehtu. Srečnejši so bili sedaj, za časa boja med Friderikom in Ludovikom. Leta 1315 so pri Morgartnu popolnoma premagali habsburško vojsko, dasi so obstojale njih čete iz samih preprosto oboroženih kmetskih pešcev. Tako so si priborili svobodo. Takrat Švica še ni obsegala vse današnje države, temveč le kantone Schwyz, Uri in Unterwalden ob Vierwaldstättskem jezeru. K tej prvotni Švici so se pozneje pridružile ostale pokrajine današnje Švice.

Habsburžani (1330—1365). Slovenske pokrajine. Izmed šesterih sinov Albrehta Habsburškega sta ostala slednjič le Oton Veseli in Albreht II. s pridevkom Hromi ali Modri. Takrat je imela rodovina Majnharda Tirolskega v svoji oblasti Tirolsko, Koroško in Kranjsko s Slovensko marko. Ko pa je leta 1335 s Henrikom (»Koroškim«) umrl zadnji moški potomec te rodovine in je ostala le še hči Marjeta Maultasch,

sta si hotela Habsburžana prisvojiti kako deželo. Dogovorila sta se z Ludovikom Bavarcem, da jima je podelil Koroško in Kranjsko s Slovensko marko (1335). Tako sta prišli te dve glavni slovenski deželi v oblast Habsburžanov.

Staroslovenski obred ustoličenja koroških vojvod. Korošci so novega vojvoda po starodavnem slovenskem običaju slovesno umestili na Gosposvetskem polju, kjer je stal kamenit vojvodski stol. Ustoličenje se je vršilo na sledeči način: Svobodni kmet, je sédel na knežji kamen v bližini krnskega gradu. Okoli njega se je zbralo ljudstvo, ki je čakalo prihoda novega vojvode. Vojvoda se je približal knežjemu kamenu v kmetski obleki. V levici je držal palico, z desnico pa je vodil na vrvi lisastega bika in šarasto kobilo.

Ko je kmet zagledal vojvodo, je vprašal v slovenskem jeziku: »Kdo je tisti, ki se tam približuje?«

Ljudstvo je odgovorilo: »Deželni knez je.«

Svobodni kmet vpraša dalje: »Ali je pravičen sodnik? Ali mu je mar blagor domovine? Ali je svobodnega stanu? Ali je častilec in varuh prave vere?«

Ljudstvo mu je odvrnilo: »Je in bo vedno!«

Potem vpraša kmet: »S kakšno pravico me more pregnati s tega sedeža?«

Ljudje odgovarjajo: »Odkupi ti ga s šestdesetimi beliči, z lisastima živalima in obleko, ki jo ima na sebi, tvojo hišo pa oprosti davkov.«

Kmet je nato vojvodo rahlo udaril po licu ter ga opominjal, naj bo pravičen sodnik. Naposled mu je prepustil svoj sedež ter odgnal bika in kobilo.

Zdaj je vojvoda sédel na kamen, mahnil z mečem proti vsem štirim stranem sveta in obljubil, da bo ljudstvu pravičen sodnik.

Iz klobuka, ki mu ga je prinesel kmet, je vojvoda izpil požirek vode, v znamenje, da bo zadovoljen s tem, kar mu bo prinašala domača zemlja.

Med popevanjem slovenskih narodnih pesmi je ljudstvo spremlilo vojvodo v gosposvetsko cerkev.

Po končani slovesni sveti maši se je podal vojvoda k slavnostnemu obedu, pri katerem so mu stregli najvišji deželni dostojanstveniki.

Po obedu se je napotil vojvoda z vsem spremstvom k vojvodskemu stolu blizu gosposvetske cerkve. Vojvodski stol stoji še danes. Sestavljen je iz kamenov rimskih razvalin in ima dva sedeža, enega proti vzhodu, drugega proti zapadu. Na ta stol je sédel vojvoda ter javno sodil in podeljeval fevde.

Iz tega opisa je razvidno, da je na Koroškem v času, ko že davno niso več gospodovali domači slovenski vojvode, še vedno veljal običaj, po katerem so umeščali stari Slovenci svoje vojvode.

Rudolf IV. Albrehtu Modremu je sledil Rudolf IV. »Ustanovitelj« (1358—1365). Ta je bil vrstnik slavnega češkega kralja Karla IV., kateremu je silno zameril, da ga ni uvrstil med nemške volilne kneze. Da bi pa bil tudi on deležen izrednih prednosti, ki jih je Karel IV. odmeril volilnim knezom, je dal ponarediti listino, s katero so baje že stari cesarji, kakor Cezar, Neron i. dr., podelili avstrijskim vojvodom enake ali še večje pravice, kakor jih podeljuje z l a t a b u l a nemškim volilnikom. Karel IV. pa je listino dal v preizkušnjo znamenitemu tedanjemu italijanskemu učenjaku Petrarki, ki je seveda brž dognal, da je ponarejena. Tako je torej Rudolfu načrt izpodletel; hotel pa se je še nadalje kosati v vsem s svojim slavnim sodobnikom; ustanovil je leta 1365 na Dunaju vseučilišče, že prej pa je začel graditi znamenito gotsko cerkev sv. Štefana. Ustanavljal je mesta, med njimi na Dolenjskem **N o v o m e s t o**. Habsburški rodovini je pridobil Tirolsko.

Vojskoval se je tudi z oglejskim patrijarhom, ga premagal in prisilil, da mu je odstopil **P o s t o j n o**, **V i p a v o** in **L o ž** ter sploh vse fevde, ki jih je imel na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, v Slovenski marki in na Krasu. Tako je bila večina slovenskih pokrajin združena pod vlado Habsburžanov.

V tej dobi je nastala na Slovenskem velika **n e m š k a** **n a s e l b i n a** na **K o č e v s k e m**. Češko-nemški kralj Karel IV. je podaril premagane frankovske in turinške kmete grofu Ortenburškemu, ki jih je naselil na svojem velikem posestvu okrog Kočevja.

5. Luksemburžani na Češkem (1310—1439).

Luksemburški grofje so bili francoskega pokoljenja.

Ivan I. (1310—1346) je bil sicer hraber in podjeten mož, toda z vladarskimi posli se ni rad ukvarjal. Bolj je ljubil junaške doživljaje, viteške boje in tekme. Živel je večinoma na Francoskem, na Češkem pa so imeli vsled tega velikaši vedno večjo veljavo. Njegov sin in naslednik Karel I. pa spada med najslavnejše češke vladarje.

Karel I. (1346—1378) je postal za Ludovikom Bavarskim tudi nemški cesar (**K a r e l IV.**). Skrbel je ves čas svoje vlade le za Češko, Nemčije mu ni bilo mnogo mar, tako da so pozneje

dejali: Češki je bil oče, Nemčiji pa mačeha. Dasi je bil vzgojen na francoskem dvoru, vendar se je smatral za Slovana.

Karel I. je bil sila izobražen mož; govoril je pet jezikov (češko, francosko, italijansko, latinsko in nemško). Hotel je Češko povzdigniti do višje omike. Ustanovil je leta 1348 vseučilišče v Pragi, prvo ne samo na Češkem, temveč sploh v srednji Evropi. Sem so hodili študirat ne le s Češkega, temveč iz vseh sosednih dežel in držav. Dosegel je, da je bila praška škofija povzdignjena v nadškofijo; na ta način je Češka postala v cerkvenem oziru nezavisna od Nemčije. Poklical je v Prago duhovnike s Hrvaškega, da so opravljali v benediktinskem samostanu bogoslužje v slovanskem jeziku. Zlasti pa je okrasil svojo prestolico Prago z novimi, sijajnimi stavbami, ki so mestu še danes v največji okras. Med najimennitnejše spada cerkev sv. Vida, prekrasna gotška stavba, dalje znameniti kameniti most preko reke Vltave, ki ga občudujemo še danes. Pa tudi po ostali Češki je postavil imenitno zgradbe (Karlov Tin); ustānovil je znamenite toplice, ki se po njem imenujejo Karlovi vari. Skrbel je tudi za povzdigo češkega gospodarstva, za procvit rudarstva, obrti in trgovine, a tudi poljedolstva. V deželo je pozval veliko tujih umetnikov, zlasti Nemcev, pa tudi tkalce in steklarje iz Flandrije, vsled česar se je že takrat češka obrtnost silno povzdignila.

Češka pa ni cvetela samo na znotraj, Karel I. je tudi na zunaj razširil svojo državo na vse strani. Že njegov oče je pridobil Hebsko zemljo (Egerland), on pa je pridobil še Lužico (Gorenjo in Dolenjo). Cela Šlezija, ki je bila dolgo del Poljske, a je kmalu razpadla na posamezne vojvodine, je postala fevd »češke krone«. Naposled pa si je pridobil tudi Braniborsko (Brandenburg). Tako je postala Češka za Karla najmogočnejša država srednje Evrope.

Za Nemčijo se je Karel malo brigal. Ker so se knezi pogostem prepirali, kdo ima pravico voliti kralja, je določil Karel v »zlati buli« (1356), da ima le sedem volilnih knezov (Kurfürsten) pravico voliti kralja, in sicer: nadškofje v Mainzu, Kölnu in Trierju, dalje kralj češki, palatinski grof ob Renu (Pfalzgraf), vojvoda saški in mejni grof braniborski. Napotil se je tudi dvakrat v Italijo, kjer se je sicer dal kronati za rimskega cesarja, drugače se pa v italijanske zadeve ni maral vtikati.

Karlovi nasledniki. Pred svojo smrtjo je Karel razdelil češke dežele med svoje sinove. Češko samo je dobil Vaclav IV. (1378—1419), ki je bil izvoljen tudi za nemškega kralja. Toda bil je slab, samopašen in nepremišljen kralj, za vladarske posle se

ni mnogo brigal. Zapletel se je v prepire z duhovščino in velikaši, ki so se slednjič celo z vojsko dvignili nadenj in ga ujeli, a ga kmalu zopet izpustili. Seveda Vaclav po teh dogodkih ni imel skoro nikakega ugleda več v deželi. Na Nemškem so ga odstavili ter izvolili mesto njega najprej Ruprehta Palatinskega (1400—1410), nato pa Vaclavovega brata Sigmunda za kralja (1410—1437), ki je po Vaclavovi smrti podedoval tudi Češko. Za Sigmundovega vladanja so divjali na Češkem znameniti husitski boji.

6. Cerkvene razmere in husitski boji.

Cerkvene razmere v začetku XV. stoletja. V XIV. stoletju je začel ugled papežev zopet padati. Ko so leta 1309 premestili svoj sedež v Avignon na južnem Francoskem, so dobili francoski kralji velik vpliv nanje. Tu so imeli papeži sijajen dvor, za katerega niso zadoščali dohodki cerkvene države in redni cerkveni dohodki. Zato so se vrinile razne nepravilnosti pri oddaji cerkvenih služb. Zgled papeževega dvora je kvarno vplival tudi na druge duhovnike.

Papež Gregor XI. se je leta 1377 preselil iz Avignona v Rim. Ko pa je hotel njegov naslednik Urban VI. s strogimi odredbami cerkvene razmere izboljšati, so mu izvolili francoski kardinali protipapeža, ki se je naselil v Avignonu. Tako se je začel cerkveni razkol. Vsaka stranka je po smrti lastnega papeža izvolila naslednika. Mnogo vernikov ni vedelo, kateri papež je pravi.

Leta 1409 se je zbral v Pizi cerkveni zbor, da bi odpravil razkol. Odstavil je oba papeža in izvolil Aleksandra V. Toda prejšnja papeža se nista hotela odreči svojemu dostojanstvu in tako je imela cerkev tri poglavarje. Po Aleksandrovi smrti so njegovi somišljeniki izvolili Ivana XXIII.

Te nezdrave razmere so budile v krščanskem svetu vedno večjo nezadovoljnost. Na Angleškem je nastopil duhovnik John Wiclif (1384), profesor na vseučilišču v Oxfordu, zoper napake v cerkvi. Ker je zavrgel nekatere verske resnice, ga je cerkev obsodila. Na Češkem pa je nastopil Jan Hus.

Jan Hus se je rodil leta 1369 v Husincu na južnem Češkem. Učil se je modroslovja in bogoslovja in je postal profesor na praškem vseučilišču. Bil je tudi propovednik v betlehemski cer-

kvi v Pragi. V svojih propovedih je ostro šibal napake v katoliški cerkvi. Pri tem se je največ opiral na Wiclifove nauke, katere so zanesli češki dijaki z oxfordskega vseučilišča. Kmalu je začel po Wiclifovem zgledu napadati nekatere verske resnice.

Husove nauke so z veseljem sprejeli Čehi, Nemci pa so bili zoper nje. Ko je kralj Vaclav na Husov nasvet preuredil način glasovanja na vseučilišču v korist Čehom, so nemški profesorji in dijaki zapustili Prago in so ustanovili vseučilišče v Lipskem (leta 1409).

Hus je nastopal vedno ostreje. Deloval je tudi s peresom, uredil je češki pravopis in je spisal mnogo razprav. Ker je širil Wiclifove zmote, ga je praški nadškof izobčil, toda Hus se ni uklonil. Ker je napadal papeževe naredbe in njegovo oblast, ga je papež izobčil. Po nasvetu kralja Vaclava je Hus zapustil Prago in je razlagal svoje nauke po kinetih.

Vaclavov brat Sigmund, ogrski kralj in nemški cesar, je pregovoril papeža Ivana XXIII., da je sklical v Kostnice (Konstanz ob Bodenskem jezeru) vesoljni cerkveni zbor, ki naj bi cerkvene razmere uredil.

Cerkveni zbor v Kostnicah (1414—1418) je imel trojno nalogo: odpraviti cerkveni razkol, razsoditi o Husovih naukih in zboljšati napake v cerkvi.

Cerkveni zbor je pozval vse tri papeže, naj odstopijo. Gregor XII. in Ivan XXIII. sta se odpovedala, Benedikta XIII. pa je zbor odstavil. Nato so izvolili Martina V., katerega je v kratkem priznal ves katoliški svet.

Hus se je odločil, da pojde na cerkveni zbor, da bi zagovarjal svoje nauke, in cesar Sigmund mu je dal na pot spremnico. V Kostnicah so Husa zaprli v ječo, ker je bil osumljen krivoverstva. Cerkveni zbor ga je zaslišal in je zahteval, naj svoje krive nauke prekliče. Ker tega ni hotel storiti, so ga proglasili za krivoverca ter ga po tedanjih postavah živega sežgali na grmadi (6. julija 1415). Ista usoda je zadela naslednje leto Husovega prijatelja in somišljenika Hieronima Praškega.

Husitske vojne. Husova smrt je povzročila na Češkem strašno nevoljo in nemire. Kajti njegovi somišljeniki so bili prepričani, da je bil krivično obsojen. Husitski duhovniki so jih izpodbujali, naj vztrajajo v Husovem nauku. Vsi Čehi so se združili v novem gibanju.

Leta 1419 je nastala v Pragi vstaja in Husiti so se polastili glavnega mesta. Ta dogodek je na kralja Vaclava tako vplival, da ga je zadela kap in je kmalu nato umrl. Njegov naslednik naj bi bil postal brat Sigmund. A Čehi so bili nanj strašno ogorčeni; dolžili so ga, da je prelomil besedo in s tem pogubil Husa. Zato so izjavili, da ne marajo Sigmunda za vladarja. Nemiri so se razširili po vsem Češkem. Husiti so plenili in rušili cerkve in samostane.

Taboriti in utrakvisti. Husiti so se kmalu razdelili v dve stranki. Zmerna stranka je zahtevala le nekatere cerkvene preuredbe, n. pr. da sprejemajo verniki sv. obhajilo v obeh podobah (sub utraque specie), torej tudi iz keliha (calix); zato so jih imenovali utrakviste ali kalikstince. Somišljeniki druge stranke so se imenovali taboriti po Taboru, kjer so imeli glavno taborišče. Ti so priznavali le sv. pismo in so zavrgli vse cerkvene naredbe, ki po njih mnenju niso utemeljene v sv. pismu. V tej stranki so bili največ kmetje in rokodelci, ki so ostro nastopali proti bogatašem.

V teh razmerah je moralo priti do vojne. Sigmund je zbral veliko vojsko in je prišel z njo do Prage. Tu so ga husiti pod poveljstvom slavnega Jana Žižke leta 1420 popolnoma premagali na hribu, ki se še dandanes imenuje Žižkov. V naslednjih letih je prodiralo še več močnih križarskih vojsk zoper husite, a ti so vse premagali. Kajti bili so silno navdušeni in v boju dobro izurjeni. Po Žižkovi smrti (1424) jih je vodil Prokop Veliki. Pozneje so Čehi prodirali tudi v sosednje dežele in so jih plenili.

Konec husitskih vojn. Ko so nasprotniki husitov uvideli, da jih s silo ni mogoče ukrotiti, so se začeli z njimi pogajati. Takrat se je zbral v Bazlu cerkveni zbor (1431), ki je zmernim husitom dovolil sv. obhajilo v obeh podobah (praški ali bazelski kompaktati). Toda taboriti s tem niso bili zadovoljni in so napadali utrakviste. Zato so utrakvisti udarili nanje ter so jili v bitki pri Lipanu blizu Prage leta 1434 popolnoma premagali. S tem so se husitske vojne končale.

Leta 1436 so na deželnem zboru v Iglavi proglasili praške kompaktate za vso Češko in Moravsko. Nato so še le Čehi priznali Sigmunda za kralja, a ta je že naslednje leto umrl.

Husitske vojne so razmere na Češkem močno spremenile. Duhovščina je izgubila večino obširnih cerkvenih posestev in glavno moč je dobilo plemstvo. V deželi je bil uradno priznan samo češki jezik. Utrakvisti so se ohranili, taboritov je ostalo le malo in so se imenovali češki in moravski bratje. Pozneje so prestopili k protestantom.

XV. Tatarji, Rusija, Litva in Poljska.

I. Naval Tatarov ali Mongolov.

Tatarji si podjarmijo Rusijo. Ko je bila Rusija vsled neštivilnih medsebojnih sporov in bojov najbolj razrvana, so pridri iz osrednje Azije divji Mongoli ali Tatarji. Bili so najbolj divje ljudstvo, kar jih je videla Evropa; neizrečeno gorja so povzročili človeštvu. Mongoli so si pod vodstvom Temudžina, svojega Džinkiskana (veliki kan) podvrgli severno Kitajsko, vsa osrednjo Azijo in Turansko nižavje ter ustanovili okrog leta 1200 ogromno državo. Naposled so pridri ob Kaspiškem jezeru proti zapadu, udarili najprej na Kumane in jih potolkli. Kumani so prosili Ruse pomoči. In res so se dvignili južnoruski knezi z močno vojsko ter šli proti Tatarom. Ob rečici Kalki na severni strani Azovskega morja se je vnela l. 1224 huda bitka, v kateri so bili Rusi popolnoma premagani. Po tej zmagi so se Tatarji vrnili nazaj v Azijo, čez kakih 15 let pa so pridri iznova in sedaj so s svojimi divjimi četami preplavili Rusijo.

Povsod, kamor so prišli, so nečloveško razsajali. Neštivilna mesta in selišča so požgali, na tisoče ljudi pobili, pusta pogorišča in nešteta trupla pokončanih so kazala pot, po kateri so divjali Tatarji. Leta 1240 so spremenili staroslavni Kijev v prah in pepel, odtod so šli dalje čez Halič, južno Poljsko, Moravsko, na Ogrsko (bitka ob reki Šajo 1241) ter se vrnili čez severno Srbijo in Bolgarijo zopet na vzhod. Stoječ pod vrhovno oblastjo velikega mongolskega kana, ki je stoloval v Karakorumu v Mongoliji, pozneje pa v Pekingju, so si osnovali veliko državo, imenovano Kipčak ali Zlata horda (t. j. tabor), s prestolico v Saraju ob Dolenji Volgi. Njihovo oblast so morale priznati vse

ruske kneževine razen bogatega Novgoroda, ki so ga ščitila močvirja in gozdi. Rusi so morali Tatarom plačevati velik davek, njihovi knezi so morali prihajati na tatarski dvor in jim v potrebi pomagati tudi z lastnimi četami; drugače pa so jim pustili domače kneze, cerkev in vse dotedanje uredbe. Nad 250 let je bila Rusija pokorna Tatarom.

Tatari uničijo arabsko kulturo. Kmalu potem ko so si pokorili Rusijo, so se vrgli Tatari na jug ter osvojili Iransko višavje, Armenijo in Mezopotamijo. Strašno so razsajali v teh deželah; na tisoče prebivalcev je bilo poklanih, mesta požgana in razrušena. Starodavni Bagdad so popolnoma razdejali (1258), uničili kalifat, porušili mezopotamske prekope in nasipe tako, da se je ta doslej le vsled umetnega namakanja rodovitna dežela spremenila v puščavo in puščavo, kar je še dandanes. Stara, visokostoječa arabska in perzijska kultura sta bili uničeni; nikdar več se niso te pokrajine dvignile na dotedanjo stopnjo omike in blagostanja.

Vsled tega moramo šteti Mongole med največje uničevalce omike, kar jih pozna človeška zgodovina. S svojo divjo nasilnostjo pa so ustanovili mogočno državo, kakor jih pozna zgodovina le malo; segala je od Tihega oceana do Črnega morja ter Sirije.

Timurlenk. Pozneje je velika mongolska država razpadla na več samostalnih držav. Vse te dežele pa je zopet zedinil v eno velikansko mongolsko državo strašni osvojevalec **Timurlenk** ali **Tamerlan** (1369—1405). Njegova prestolnica je bil Samarkand, ki ga je okrasil z mnogimi palačami in lepimi vrtovi. Odtod si je v neštevilnih vojskah podvrgel vse dežele do Egipta in Male Azije in na jug do Gangesa v Indiji. Timurlenk je eden najkrvoločnejših, najstrašnejših osvojevalcev, kar jih pozna zgodovina.

Strašna je bila kazen, ki je zadela neposlušna mesta, ki so se mu drznila nasprotovati. Nekoč je dal napraviti stolp iz 2000 ujetnikov, ki jih je dal žive zložiti v grmado in jih zazidati z glino in apnom. Ko se je nekdanji slavni Bagdad poskusil otresti njegove oblasti, je dal napraviti velikansko piramido iz 90.000 odsekanih glav upornih meščanov. S takimi grozovitimi kaznimi je strahoval Timurlenk neštete pokrajine, ki se niso nikdar več dvignile iz razvalin in opustošenja.

Naposled je udaril v Malo Azijo nad Turke ter premagal sultana Bajazita leta 1402 v strašni bitki pri Angori. Malo

pozneje pa je umrl ta grozni trinog, ravno ko je bil na potu, da si osvoji še kitajsko cesarstvo. Po njegovi smrti je mongolska država kmalu razpadla.

2. Litva.

Litavci si osvoje zapadni del Rusije. Litavci, Latiši in Esti so prvotno priznavali rusko nadoblast. Ko pa so Tatari zavladali nad Rusi, so se Litavci osamosvojili. Zavladali so jim podjetni knezi iz domačega rodu, ki so znali spretno utrditi svojo oblast nad podložniki. Med njimi je bil najmenitnejši Gedimin (1315—1340), ki je svojo oblast razširil tudi nad zapadnimi ruskimi kneževinami, kjer je bila tatarska oblast bolj rahla. Rusi se njegovemu osvojevanju niso upirali, ker jim je bilo ljubo, da so se iznebili tatarskega jarma. V kratki dobi so si Gedimin in njegovi nasledniki osvojili obširne pokrajine na jugu. Vse Dneprsko porečje s Kijevom vred je prišlo pod litavsko oblast. Tako je bilo središče stare ruske države v tujih rokah, Litavci so gospodarili skoro od Baltiškega do Črnega morja.

Litavci so bili takrat še pagani. Nova doba pa se začne za njihovo zgodovino, ko se je knez Jagelo l. 1386 oženil s poljsko kraljico Marijo, se z vsem litavskim ljudstvom pokristjanil in svojo državo združil s Poljsko.

3. Poljska.

Poljska v XIII. stoletju. Po smrti Boleslava III. Krivoustega so nastale na Poljskem notranje zmede. Država je razpadla na posamezne kneževine, katerih knezi so se pogostem bojevali med seboj za premoč in le navidezno priznavali oblast Pijastovičev. Ena izmed takih kneževin je bila na severu Mazovija, katero so neprestano napadali sosedni Prusi, Litavcem sorodno ljudstvo, ki je bivalo med dolenoj Vislo in Njemnom. Ker so bili še pagani, je mazovski knez zoper nje poklical na pomoč nemški križarski red. Nemški križarji so res prišli (1226) in si podvrgli Pruse, postali pa so kmalu nevarni Poljski sami.

Kazimir Veliki. Poljske dežele so se zopet tesneje združile, ko jim je zavladal krepki kralj Vladislav Lokjete

(1303—1333), ki so ga v Krakovem slovesno kronali za kralja. Še imenitnejši pa je bil njegov sin in naslednik **Kazimir III. Veliki (1333—1370)**, sodobnik Karla IV. in Dušana Silnega. Ta vladar je zopet tesno združil vso Poljsko. Da bi pa dosegel mir s sosednimi Čehi ter nemškimi križarji, je Čehom prepustil Šlezijo, križarskemu redu pa Pomorjansko. Zato pa si je na drugi strani pridobil rusko kneževino Halič in del Volinije.

Kazimir Veliki je na znotraj močno okrepil Poljsko. Utrdil je kraljevsko oblast, dal je zbrati in natančno popisati zakone v svoji državi. Podpiral je rokodelce; obrt in trgovina sta cveteli. Ustanovil je tudi mnoga nova mesta (Lvov, Sanok, Kolomeja), le žal da je v teh mestih naseljeval številne nemške naselnike. Posebno veliko pa je bilo že takrat po poljskih mestih število židov. V Krakovem, svoji prestolici, je ustanovil **Kazimir vs eučilišče (1364)**. Ščutil je tudi kmetsko prebivalstvo, tako da so mu rekli »kmetski kralj«.

Pijastoviči izumro. Kazimir je bil zadnji vladar iz rodu Pijastovičev. S privoljenjem velikašev je imenoval za naslednika svojega nečaka, ogrskega kralja Ludovika Velikega.

Ludovik Veliki je bival povečini na Ogrskem; zato doba njegove vlade za Poljsko ni bila srečna; izbruhnili so ta čas mnogi notranji boji. Ko pa je Ludovik umrl (l. 1382), zapustivši le dve hčeri, Poljaki niso nič več marali zveze z Ogrsko, temveč so oklicali mlajšo hčer **Jadvigo** za poljsko kraljico.

Jagelo. Malo nato so prispeli v Krakov odposlanci iz Litve ter zasneli mlado kraljico za litavskega kneza Jagela. Jadviga je sprejela ponudbo, toda pod pogojem, da se Jagelo s svojim ljudstvom pokristjani.

To se je res zgodilo l. **1386**. Jagelo (1386—1434) je pri krstu dobil ime **Vladislav**. V kratki dobi so bili vsi Litavci pokristjanjeni.

Odslej sta ostali Poljska in Litva združeni v eno državo. Spočetka je obe deželi družila le vladarjeva oseba, drugače pa je imela vsaka dežela samostojno upravo. Pozneje sta se združili tesneje, tako da sta naposled zares tvorili le eno državo. Ker so bili Litavci na zelo nizki stopnji omike, so se začeli ravnati po poljskem vzoru. Zlasti litavski velikaši, ki so prišli v ozke stike s poljskim plemstvom in dvorom, so se kmalu

popoljšili. V litavska mesta pa so se začeli naseljevati židje s Poljskega. Ruske dele litavske države so si Poljaki pridobili s tem, da so prebivalcem pustili pravoslavno vero in jih ščitili pred tatarsko vlado.

Boj z nemškimi križarji. Vladislav Jagelo se je še posebno proslavil s tem, da je odločilno premagal nemške križarje.

Nemški križarji so bili postali nevarni nasprotniki Poljakom in Litavcem. Podvrgli so si že vse Pruse in v deželi naselili mnogo Nemcev, tako da je bila Pruska že takrat močno ponemčena. Napadali so pogostem poljsko-litavskę zemlje, hoteč razširiti svojo oblast. Drugi del nemških križarjev pa se je vgnezdil ob riškem zalivu, ustanovil mnoga mesta, n. pr. Rigo, Libavo, Reval (Kolivan) i. dr. ter vanje poklical naselnike z Nemškega. Križarji so si podvrgli *Latiše* na Kurskem in v Livlandiji ter *Este* ob Finskem zalivu, jih pokristjanili in vladali nad njimi. Od križarjev so se do današnje dobe ohranili mnogi nemški naseljenci v sedaj ruskih pokrajinah ob Baltiškem morju.

Jagelo je zbral proti nemškim križarjem veliko vojsko Poljakov in Litavcev; pa tudi križarji so oborožili vse svoje sile. Med *Tannenbergom* in *Grunewaldom* je prišlo l. 1410 do strašne bitke, v kateri je doletel Nemce uničevalen poraz. Cvet križarske vojske s poveljujočim velikim mojstrom je obležal na bojišču. Njihova moč je doživela s to bitko odločilen udarec. Boji so se v poznejših letih še vneli, a l. 1466 so morali križarji v *Torunjskem* miru Poljakom odstopiti zapadno Prusko ob dolnji Visli, za ostalo vzhodno Prusko pa priznati poljsko vrhovno oblast.

Po Jagelovi smrti so vladali njegovi potomci, *Jagelonc*i, združeni Litvi in Poljski še okroglo 150 let.

4. Osvobojenje Rusije izpod tatarskega jarma.

Moskva postane središče Rusije. Ivan Kalita in Dmitrij Donski. Izmed ruskih kneževin, ki so ostale pod tatarskim gospostvom, plačujoč davek kanom, je postala naposled najmočnejša *moskovska* kneževina. Mesto Moskvo so ustanovili Rusi sredi 12. stoletja. Vsled svoje ugodne lege je postalo kmalu bogato trgovsko središče.

Moskovski knez Ivan I. Kalita (1328—1341) je posebno povzdignil oblast svoje kneževine. Ker se je znal prikupiti tatarskemu kanu, mu je ta podelil pravico, da je pobiral po celi Rusiji davek, ki so ga bili Rusi dolžni plačevati Tatarom. Vsled tega si je pridobil Ivan po celi Tatarom podložni Rusiji velik ugled. Ker ga je vrh tega tatarski kan imenoval za velikega kneza vse Rusije, so mu morali ostali ruski knezi biti pokorni. Ko se je tudi ruski nadškof ali metropolit iz Vladimira preselil v Moskvo, je to mesto postalo politično in versko središče vzhodne Rusije. Ivan Kalita je svojo prestolico povzdignil tudi s tem, da si je v nji zgradil znameniti silno utrjeni grad Kremelj.

Njegov vnuk Dmitrij Donski (1359—1389) je omogočil nadaljnji procvit svoji rodovini s tem, da je določil, naj velja glede nasledstva pravo, da sledi očetu kot veliki knez najstarejši sin. Vsled tega se Rusija ni več delila kakor nekdam.

Med tem je kanat Zlate horde zelo oslabil. Ko so nastali prepiri, kdo naj postane kan, je Dmitrij porabil priliko, zbral okrog sebe ruske kneze ter udaril na Tatаре. Na Kulikovu ob Donu se je vnela l. 1380 strašna bitka, v kateri so Rusi popolnoma zmagali. V spomin na to slavno zmago je Dmitrij dobil pridevek Donski. Vendar pa Rusi s to zmago še niso dosegli osvobojenja. Malo nato je morala Rusija pretrpeti težke napade Timurlenkovih trum. Da se je osvobodila tatarskega jarma, je zasluga velikega kneza Ivana III.

Ivan III. (1462—1505) je najprej dovršil popolno zedinjenje vse severnovzhodne Rusije s tem, da je vse ruske kneževine podredil svoji oblasti in si pridobil tudi bogato trgovsko republiko Novgorod, ki se je očevala tatarskega jarma.

Zlata horda je bila med tem razpadla na tri kanate: kazanskega, krimskega in Zlato hordo. Vsled te delitve so bili Tatari oslabljeni in Ivan III. jim je l. 1480 odrekel davek. Tatari niso mogli ničesar napraviti zoper ojačeno Rusijo, ki je ostala odslej svobodna. Ivan III. je svojo oblast razširil daleč na sever, začel je delati tudi na to, da zopet združi vse države, ki so nekdam pripadale Rusiji; zato se je vojskoval s Poljaki ter Litavci, katerim je vzel širok pas nekdam ruske zemlje ob Desni.

Ivan III. je pozival na svoj dvor mnoge učene može iz zapadne Evrope, umetnike, stavbenike in obrtnike. Dal je zgraditi zlasti v Moskvi mnogo novih stavb, zlasti cerkva, ki jih je sijajno opremil in okrasil. Te nove zgradbe so bile zidane v takoimenovanem ruskem slogu, ki je nastal iz bizantinskega. Najznačilnejše so zanj kupole, ki imajo obliko čebule ter se blešče običajno v prekrasno se prelivajočih barvah.

Ivanova žena Sofija je bila nečakinja zadnjega bizantinskega cesarja. Vsled tega je Ivan uredil ruski dvor po bizantinskem vzoru. Po padcu Carigrada se je smatral za naslednika bizantinskih cesarjev in za poveljavnega zaščitnika pravoslavne cerkve.

Tako je Ivan III. osvobodil Rusijo, obenem pa jo silno povzdignil in razširil. Na teh temeljih je v novem veku zrasla močna Rusija.

XVI. Bizantinci, južni Slovani, Ogrska in Turki.

I. Bizantinsko cesarstvo.

Komneni (1081—1185). Za Komnenov je doživela bizantinska država zopet slavnejše čase. Prvi od njih Aleksij I. Komnen (1081—1118) je moral napeti vse sile, da je ubranil državo pred južno-italskimi Normani in pred navali divjih Seldžukov, ki so bili zavzeli že skoro vso Malo Azijo. Zoper nje se je obrnil na papeža po pomoč, kar je imelo za posledico križarske vojske. Ob prvi križarski vojski si je Aleksij pridobil velik del Male Azije, Ciper in Kreto. Obvladal pa je tudi divje Pečenege in Kumane, ki so prihajali na Balkanski polotok iz južnoruskih step.

Najimenitnejši izmed Komnenov pa je bil Manuel I. (1143—1180). Ta se je neprestano bojeval s sosedi, zakaj njegov smoter je bil, obnoviti zopet staro rimsko cesarstvo. To se mu seveda ni moglo posrečiti, kljub temu, da je znatno razširil meje svoje države. Osvojil si je Dalmacijo in južni del Hrvatske, tako da je za njegove vlade bil ves Balkanski polotok — zadnjič — v bizantinski oblasti. Bojeviti Manuel je hotel na znotraj preurediti svojo državo popolnoma po zapadnoevropskem vzoru, s čimer pa je le še bolj podžgal mržnjo Bizantincev zoper latinske zapadnjake.

Angeli (1185—1204). Padec in obnovljenje bizantinskega cesarstva. Po Manuelovi smrti so se začeli zopet srditi boji za prestol, katerega so se naposled polastili Angeli. Toda cesarji iz te rodovine so bili samopašni, nezmožni vladarji; boji za prestol so se ponavljali ter povzročili, da so francoski križarji četrte križarske vojne z benečansko pomočjo zavzeli Carigrad ter bizantinsko državo preuredili v Latinsko cesarstvo (1204). Toda križarji niso zagospodovali vsemu bizantinskemu cesarstvu. Obdržale so se tri samostojne države: v Niceji, Trapezuntu in Epiru. Ta čas so porabili Srbi in Bolgari, da so si opomogli ter razširili svojo oblast. Latinci pa so se morali braniti pred neprestanimi napadi Nicejskih cesarjev, ki so se smatrali za bizantinske cesarje ter so hoteli za vsako ceno zopet zavzeti Carigrad. To se je res posrečilo cesarju Mihaelu VIII. Paleologu, ki je s pomočjo Genuezov l. 1261 zavzel Carigrad ter obnovil bizantinsko cesarstvo. Toda po pravi Grčiji so še obdržali francoski grofje in vojvode svoje državnice (Atene, Tebe) do prihoda Turkov.

Obnovljeno bizantinsko cesarstvo pa nikakor ni moglo več doseči stare moči. Tudi so prepogostem divjali notranji boji v državi, za katerih so se vedno bolj širile sosedne države: v Evropi Srbija in Bolgarija, v Aziji pa Turčija.

2. Srbija za Nemanjićev. Boji s Turki.

Štefan Nemanja. Pravi ustanovitelj srbske države je bil slavni Štefan Nemanja (1168—1196) iz vladarske rodovine v Raški. Spočetka so vladali v Srbiji štirje bratje, deleč si njeno ozemlje. Najmlajši izmed njih, Nemanja, pa je bil po hudem boju z brati združil vso oblast, se oklical za velikega župana in zavladal vsej Srbiji (okr. 1168).

V boju med Manuelom in Benečani se je Nemanja pridružil bizantinskim nasprotnikom; Manuel pa ga je prisilil, da se mu je vdal. Odpeljal ga je s seboj v Carigrad, kjer je vse občudovalo izredno lepo, visoko postavo srbskega vladarja. Ko je Nemanja priznal Manuela za vrhovnega gospodarja, ga je ta izpustil.

Dokler je vladal Manuel, je ostal Nemanja zvesto pod njegovo vrhovno oblastjo. Ta čas pa je porabil, da je svojo državo

okrepil na znotraj. Zlasti se je trudil, da bi dosegel duševno edinstvo v svoji državi s tem, da je preganjal krivoverske bogomile.

Bogomilska ali patarenska ločina. Ta kriva vera se je zanesla na Balkanski polotok iz vzhodne Male Azije; za časa Simeonovega naslednika jo je nanovo preuredil bolgarski duhovnik **Bogomil**, po katerem je dobila svoje ime. Razširila se je po bolgarskih in srbskih zemljah. Bogomili so učili, da vladata v naravi dve sili: dobro in zlo. Dobro, to je Bog, je ustvaril dušo in vse nevidno; zli bog, satan, pa je ustvaril ves vidni materialni svet. Kristus jim je bil le najvišji angel, ki je imel le navidezno telo. Bogomili so zametali vse zakramente, ves stari zakon. Kot sveto knjigo so smatrali le novi zakon. Imeli niso ne cerkva, ne oltarjev, ne praznikov, ne postov; od vseh molitev so obdržali le očenaš. Bogomili so imeli pristna narodna imena, enako tudi njih duhovniki.

Nemanja je bogomilstvo s silo zatrl. Mnogo bogomilov pa je iz Srbije zbežalo v sosedne dežele, posebno v Bosno, kjer so se odslej močno razširili. V Srbiji sami pa je ta krivoverska ločina izginila.

Tudi na zunaj je razširil Nemanja meje svoje države. Na zapadu si je osvojil vso Dukljo s Skadrom, pa tudi južnodalmatinski Kotor. Le Dubrovnik, ki si ga je tudi hotel podvreči, mu je kljuboval. Zmede, ki so nastale po Manuelovi smrti v Carigradu, je porabil, da je razširil svojo državo na vzhodu do Morave. Trudil se je tudi, da bi pridobil nemškega cesarja Friderika Barbaroso za zaveznika zoper Bizantince. Ko je šel ta na tretjo križarsko vojsko, se je sestal z njim v Nišu ter se dogovoril za boj proti Bizantincem. Toda Barbarosa se je pomiril z Bizantinci, nakar je moral tudi Nemanja skleniti z njimi mir ter jim prepustiti mesta Belgrad, Niš, Skoplje, ki si jih je bil že osvojil.

Nemanja je dal zgraditi mnogo cerkva in samostanov, med katerimi je najznamenitejši **Studenica**. Imel je sina **Rastka**, ki je bil zelo mirne naravi; na skrivaj je z nekim menihom odšel z doma na **Sveto goro** (Atos), kjer je vstopil v samostan ter dobil ime **Sava**.

L. 1196 se je Nemanja, ko je v vsakem oziru povzdignil Srbijo, odrekel prestolu ter odšel k sinu na Sveto goro, kjer

sta ustanovila nov samostan Hilandar za srbske menihe. V njem je ostal Nemanja kot menih Simeon do svoje smrti. Njegovi nasledniki, ki se po njem imenujejo Nemanjići, so vladali Srbiji okrog 200 let.

Štefan Prvovenčani (1196—1228). Nemanja je postavil za naslednika mlajšega sina Štefana, starejšemu Vukanu (Vlkanu) pa je dal Dukljo in določil, da priznava Štefana za vrhovnega poglavarja. Vukan pa ni mogel preboleti, da je mlajši brat postal veliki župan, zato je sklenil, da ga vrže s prestola. Zvezal se je zoper njega z ogrskim kraljem Emerikom in s papežem Inocencom III., kateremu je obljubil, da vstopi v katoliško cerkev. Z ogrsko pomočjo je premagal Štefana in zavladal vsej Srbiji, moral pa je zato priznati ogrsko vrhovno oblast. Toda njegova vlada ni trajala dolgo, zakaj Štefan je začel boj zoper njega. Tretjemu bratu Savi, ki se je med tem vrnil domov, pa se je posrečilo, da je spravil brata. Ko je Vukan kmalu nato umrl, je Štefan ostal nesporno vladar Srbije.

Štefan Prvovenčani, kakor imenuje srbska zgodovina tega izredno nadarjenega vladarja, je poslal poslanca k papežu Honoriju III., da bi mu ta poslal kraljevsko krono. S kraljevskim naslovom je namreč želel dobiti zunanji znak neodvisnosti srbske države. In res mu je papež podelil kraljevski naslov. Njegov odposlanec ga je l. 1217 kronal s kraljevsko krono. Tako je postal Štefan prvi kronani (venčani) kralj Srbije. Ko je dosegel kraljevsko dostojanstvo, je Štefan zopet iskal ožje zveze z nicejskim cesarjem. Dosegel je, da je nicejski patrijarh, ki se je smatral za vrhovnega poglavarja vzhodne ali pravoslavne cerkve, posvetil Savo za prvega srbskega nadškofa ali arhiepiskopa (1219). Tako je postala Srbija v cerkvenem oziru samostojna.

Sava je ustanovil mnogo novih škofij, skrbel je tudi za dobre duhovnike in šole, v katerih so se vzgajali. On je tudi prvi, ki je začel pisati srbske knjige. Kot nadškof je imel Sava svoj sedež v samostanu Žiča (ob dolenjem Ibru). Srbi ga imenujejo »Prosvetitelj« ter ga časte kot svetnika (sv. Sava). Pa tudi kralj Štefan se je bavil s književnostjo; napisal je življenjepis svojega očeta Nemanje.

Štefanu Prvovenčanemu so sledili po vrsti njegovi trije sinovi, ki pa Srbije niso več tako dobro urejevali. Najimeno-

nejši izmed njih je najmlajši **Štefan Uroš I.** (1243—1276), ki je naselil v Srbiji nemške rudarje, imenovane Sase, ki so začeli kopati rudo. Uroš I. je prvi od srbskih vladarjev začel kovati denar. Rudniki so donášali odslej kraljem toliko dohodkov, da so si lahko vzdrževali močno vojsko ter z njeno pomočjo vedno bolj razširjali državne meje. Uroša I. je sin **Štefan Dragutin** vrgel s prestola, toda kmalu se je odpovedal vladi ter jo izročil svojemu mlajšemu bratu Urošu II., Milutinu.

Uroš II. Milutin (1282—1321) je povzdignil moč Srbije tako visoko, da je postala najmogočnejša država na Balkanskemu polotoku. S pomočjo dobre vojske, ki jo je vzdrževal z dohodki iz bogatih rudnikov, je znal izrabiti razrvane razmere, v kakršnih se je nahajala bizantinska država. Osvojil si je vso severno polovico Macedonije s Skopljem in Debrom, pa tudi severno Albanijo z Dračem. Manj srečen je bil v bojih z Madžari, katerim ni mogel iztrgati Mačve ob Savi.

Ko se je Uroš II. vnovič oženil ter vzel Simonido, hčer bizantinskega cesarja Andronika, je začel na svojem dvoru uvajati grške običaje in sprejemati Grke na vplivna mesta v državi. To pa je rodilo pri mnogih srbskih velikaših veliko nejevoljo. Pridobili so zase Uroševega sina Štefana ter ga oklicali v Zeti za kralja. Toda oče je upornega sina brez posebne težave premagal ter ga kruto kaznoval. Oslepil ga je napol, kakor je bila to na vzhodu običajna kazen — ter ga poslal z njegovim sinčkom Dušanom vred v pregnanstvo v Carigrad. Pozneje je dovolil pregnanemu sinu, da se je zopet vrnil v Srbijo ter postal njegov naslednik.

Štefan Uroš III. Déčanski. Notranje boje, ki so zavladali ob njegovem nastopu, so izrabili sosedje ter napadli Srbijo. Tarentski knez iz južne Italije mu je vzel Drač, Bosanci pa so si osvojili Zahumlje (Hercegovino), ki je ostalo odslej ločeno od Srbije. Najhujša nevarnost pa je pretila na jugovzhodu, kjer so se zoper Srbe zvezali Bizantinci in Bolgari. Toda bolgarskega vladarja Mihaela je Uroš III. popolnoma premagal v bitki pri Velbuždu (danes Čustendil) l. 1330, kjer se je posebno odlikoval srbski kraljevič Dušan. Mihael je padel v boju. S to zmago so Srbi svojo državo razširili proti vzhodu. V bojih z Bizantinci pa so si nato tudi v Macedoniji osvojili nekatera

mesta. V spomin na to zmago je Uroš III. ustanovil znameniti samostan *Dečane*, po katerem je dobil ime *Dečanski*.

Mladi Dušan je postal vsled slavne zmage nad Bolgari splošno priljubljen na Srbskem. Zato je zavladata velika nejevolja, ko se je zvedelo, da hoče imeti Uroš za naslednika mlajšega sina Simeona, ki je bil otrok druge njegove žene, bizantinske cesarične. Dušan, ki je upravljal Zeto, se je uprl in zmagal. Dušana so nato venčali za kralja, Uroš III. pa je malo nato umrl v ječi.

Car Dušan Silni (1331—1355). Za vlade Dušana Silnega je dosegla moč Srbije svoj vrhunec. Ta slavni vladar, odločen in hraber mož, je razširil srbsko državo kakor nobeden srbski kralj srednjega veka. Okoristil se je pred vsem z dolgotrajnim bojem, ki je divjal v bizantinskem cesarstvu med cesarjem Kantakuzenom in cesarico Ano, ki se je bojevala za mladoletnega cesarja Ivana Paleologa. Dušan Silni si je osvojil vso *Macedonijo* razen mesta Soluna ter celo *Albanijo*. Ti uspehi so še bolj utrdili v njem davni načrt, osvojiti si celo bizantinsko cesarstvo ter zavladata v Carigradu. V ta namen se je l. **1346** v Skoplju slovesno venčal za carja *Srbov in Grkov*, dočim je svojega sina Uroša oklical za srbskega kralja. A ker ga je po mišljenju pravoslavnega vzhoda le patrijarh mogel venčati za carja; je malo poprej srbskega nadškofa, ki je bil svoj sedež premestil v samostan v *Peći*, povzdignil v patrijarha. Ta ga je venčal s carsko krono.

Nato je začel znova vojsko z Bizantinci ter jim vzel *Tesalijo* in *Epir*, pa tudi *Etolijo* ter *Akarnanijo*. V novo osvojenih deželah je postavljaj za svoje namestnike mogočne srbske velikaše.

Po uspehih na jugu je udaril na severne meje, kjer si je v bojih z ogrskim kraljem Ludovikom osvojil *Mačvo*, dočim je *Bosancem* skušal iztrgati *Zahumlje*.

Na znotraj je skušal Dušan utrditi Srbijo s tem, da je uredil sodne in upravne zadeve. Dal je napravit seznam srbskih zakonov, takoimenovani *Dušanov zakonik*, ki ga je l. 1349 potrdil državni zbor v Skoplju, kjer je Dušan najraje stoloval. Skrbel je tudi za splošno varnost, za promet in ceste; dal je zgraditi znameniti most čez *Vardar* v Skoplju. V njegovi dobi je vladalo v Srbiji veliko blagostanjje.

Ravno ko se je pripravljaj na veliko vojsko zoper Turke, ki so postajali vedno bolj nevarni, je nenadoma umrl, star še ne 50 let. Njegovo truplo počiva v samostanu sv. Arandjela v Prizrenu, ki ga je ustanovil.

Car Uroš (1355—1371). Za Dušanom je zavlada njegov slabotni sin Uroš, ki je bil pravo nasprotje svojega odločnega očeta. Kmalu so si Madžari osvojili Mačvo z Belgradom. Velikaši, ki so gospodovali v posameznih pokrajinah, so brž čutili, da ni nad njimi več močne Dušanove roke, zato so vladali vedno bolj samovoljno, meneč se vedno manj za carja Uroša.

Med njimi sta bila najjimenitnejša brata **Vukašini** in **Uglješa**, namestnika v Macedoniji. Naposled so mogočni velikaši poleg Uroša kot carja oklicali Vukašina za kralja (1366); ta je gospodoval predvsem v južnosrbskih pokrajinah. V tem pa so Turki postajali vedno nevarnejši Srbom.

Turki so se izselili kot nomadsko mongolsko pleme v prvi polovici XIII. stoletja s planjave vzhodno od Kaspiškega jezera. Prišli so preko Armenije v Malo Azijo, kjer jih je ikonijski sultan naselil sredi polotoka, v pokrajini okoli mesta Dorileum, ležeči ob bizantinski meji. Tu si je poglavar plemena, **Osman** (1288—1326), po katerem je ljudstvu ostalo ime **Osmani**, v bojih z Bizantinci znatno razširil svoje ozemlje. Ko je l. 1307 padel zadnji ikonijski sultan v boju s Tatari, je postal Osman samostojen vladar. Njegov sin **Orhan** (1326—1359) je bistveno razširil osmansko oblast, zavzel **Bruso**, kamor je preložil svojo prestolico, ter si osvojil tudi staroslavni bizantinski mesti **Nikomedijo** in **Nicejo**. Tako je segala njegova država do **Marmarskega morja**, tik pred vrata **Carigrada**. Podvrgel pa si je tudi sosedne seldžuške oblasti.

Glavna vojaška sila Turkov je obstojala iz konjenice; osmanski konjeniki, **spahi**, so bili na glasu kot izredno lahki, urni in spretni. Pod Orhanom pa je že nastajala armada **janičarjev** (jeni čeri = nova četa). Ta je obstojala le iz pešcev, po večini v islamu in vojaški disciplini vzgojenih ugrabljenih krščanskih dečkov, pa tudi krščanskih najemnikov.

Naraščajoča turška država je postajala vedno bolj nevarna Bizantincem, škoda le, da v Carigradu niso spoznali dovolj zgodaj rastoče nevarnosti. **Osmani** so bili celo z eno od bizantinskih strank v najboljšem razmerju. Ves čas, kar je divjala

težka borba med Kantakuzenom in nasprotno stranko, so Osmani zvesto pomagali prvemu. Turške pomožne čete so igrale v Kantakuzenovi vojski glavno vlogo; vse odločilne uspehe so izbojevali Turki. Te pohode pa so porabljali predvsem za to, da so pokrajine, kamor so prišli, dodobra opleniili ter nabirali sužnikov. Hkrati pa so se natančno seznanili z bizantinskimi razmerami, spoznali pa so tudi mnoge evropske pokrajine. Za časa Dušanovih bojev v južni Macedoniji so se Srbi že večkrat bojevali s Turki kot bizantinskimi najemniki.

L. 1354, eno leto pred Dušanovo smrtjo, pa so Turki že zasedli Galipoli, ključ do Evrope, prevažno mesto ob morški ožini, kjer je najlažji prehod med Evropo in Malo Azijo. Od tu so Turki vedno češče napadali in plenili sosedne grške in bolgarske pokrajine.

Dušan je uvidel nevarnost, ki preti tudi Srbiji od Turkov, zato se je pripravljaj na vojsko zoper nje. Prezgodaj ga je ugrabila smrt.

Bitka ob Marici l. 1371. V naslednjih letih so se Turki še bolj utrdili v Evropi. Razširjali so svojo oblast po Traciji.

Orhanov sin Murat I. (1362—1389), prvi ustanovitelj turške moči na Balkanskem polotoku, je preložil svojo prestolico v Adrijanopolj ob Marici l. 1369. Polagoma so sosedje uvidevali veliko nevarnost, ki jim preti. Bizantinski cesar je prosil pomoči na zapadu, dasi brez uspeha. Od Srbov pa sta se zlasti brata Vukašin in Uglješa kot bližnja soseda dobro zavedala preteče nevarnosti. Sklenila sta začeti vojsko in pregnati Turke iz Tracije.

Pozno v poletju l. 1371 se je pomikala srbska vojska, zbrana iz pokrajin južne Srbije, na čelu ji Vukašin z Uglješo, proti vzhodu. Pri mestecu Černomenu (sedaj Čirmen) ob Marici, dan hoda od Adrijanopolja, so se Srbi utaborili. Zanašajoč se na svojo moč so se vedli Srbi zelo brezskrbno. Vsled tega se je Turkom posrečil nenaden ponočen napad. Vnela se je 26. sept. 1371 bitka, v kateri so doživeli Srbi strahovit poraz. Skoro vsa srbska vojska je ostala na bojišču, velik del je utonil v Marici, veliko je bilo ujetih. Vukašin in Uglješa sta našla smrt v boju.

Bitka ob Marici je eden najusodnejših dogodkov v zgodovini Balkanskega polotoka; z njo se začenja turško gospostvo

nad južnimi Slovani. Turkom so bila sedaj odprta pota na vse strani. Njih konjeniške čete so začele prihajati v Macedonijo do Šar-planine, v Tesalijo in Albanijo. Srbski knezi v Macedoniji, južno od Šar-planine, so bili primorani priznavati sultanovo vrhovno oblast, plačevati Turkom davek in jim dajati pomožne vojske. Vukašinov sin Marko se je bil proglasil za kralja (kraljevič Marko); stoloval je v Prilepu. Tudi on se je moral pokoriti Turkom ter jim pomagati v vojskah.

Dva meseca po bitki ob Marici je umrl car Uroš, zadnji potomec dinastije Nemanjićev.

Po njegovi smrti je ostala severna Srbija brez vrhovnega glavarja, razni knezi so gospodovali v svojih pokrajinah. Najimenitnejši in najsposobnejši med njimi je bil knez Lazar, ki je gospodoval v sredini Srbije. Ta vladar si je znal polagoma pokoriti manjše kneze, z mogočnejšimi pa je stopil v rodbinske in prijateljske zveze, tako da so ga naпослед priznali po celi severni Srbiji za vrhovnega gospodarja.

Bitka na Kosovem 1389. Knez Lazar (1371—1389) se je kmalu začel pripravljati na odločilen boj s Turki, ki so si bili med tem pokorili tudi že Bolgarijo. Njihove čete so prihajale ropat in plenit v severno Srbijo, povzročajoč prebivalstvu veliko gorja. Tedaj je sklenil knez Lazar, ki je preložil svojo prestolico bolj na sever v Kruševac, zvezo z mogočnim bosanskim banom Tvrtkom, ki se je l. 1377 oklical za bosansko-srbskega kralja. Bilo pa je tudi potreba misliti na obrambo, zakaj sultan Murat je bil sklenil, pokoriti si Lazarja. Velikanska turška vojska je udarila proti severu; na širokem Kosovem polju je prišlo 15. junija, na dan sv. Vida l. 1389, do strašne bitke med Turki in Srbi. Knezu Lazarju so prišli na pomoč Bosanci s številnimi četami. Izmed srbskih knezov sta se najbolj odlikovala Vuk Branković in Miloš Obilić. Miloš Obilić se je koj v začetku bitke utilhotapil v turški tabor ter zabodel sultana Murata. Že je vsled tega omahovala turška vojska, že so junaške srbske čete potiskale Turke nazaj, kar se posreči novemu sultanu Bajazitu, da zopet ojunači turške trume. Po težkem boju so Turki zmagali. Knez Lazar z mnogimi srbskimi veljaki je bil ujet in ob Muratovem truplu obglavljen. Pa tudi Turki so utrpeli strašne izgube, tako da je Bajazit (1389—1402) svojo vojsko odpeljal nazaj na jug.

Lazarjeva vdova Milica je sklenila mir s Turki. Morala je priznati v imenu svojih sinov Štefana (1389—1427) in Vuka sultanovo vrhovno oblast in mu obljubiti plačevanje letnega davka; vrh tega se je morala zavezati, da bodo Srbi pomagali Turkom v bodočih vojskah. Tako je postala tudi severna Srbija Turkom pokorna.

Vsi Srbi pa niso bili zadovoljni s tem mirom. Vuk Branković, ki se je zelo odlikoval v kosovski bitki, je nasprotoval Lazarevičema, želeč, da se z ogrsko pomočjo nadaljuje boj s Turki. Toda tudi on se je moral pokoriti sultanu. Ta mu je vzel kneževino in jo povečini podelil Štefanu Lazareviću.

Srbija za despotov. Odslej so morali Srbi spremljati Turke v večjih vojskah. Ko se je Bajazit udaril s Tatari v strašni bitki pri Angori l. 1402, so se bitke udeležili tudi Srbi. Bajazit je bil premagan in ujet. Srbi so utekli z bojišča.

Štefan Lazarević je mislil, da je prišel čas osvobojenja, zato je domov grede sklenil v Carigradu zvezo z bizantinskim cesarjem. Cesar mu je podelil naslov »despot«, ki je veljal takrat za prvo dostojanstvo za cesarjem. Srbski vladarji so se odslej nazivali despoti. Štefan Lazarević je utrdil Srbijo na znotraj in pridobil zopet Zeto. Postal je zaveznik ogrskega kralja Sigmunda, ki mu je zato prepustil Mačvo z Belgradom, kamor je Štefan preložil svojo prestolico.

Za naslednika je imenoval Jurija Brankovića (1427 do 1456). Temu so ob nastopu vlade Ogri vzeli Mačvo z Belgradom, Turki pa Kruševac, zato si je zgradil novo prestolico v Sméderevu ob Donavi. Hoteč se nasloniti na Ogre, je dal svojo hčer Katarino za ženo grofu Ulriku Celjskemu, ki je bil najvplivnejši mož na Sigmundovem dvoru. Skušal je ostati tudi s Turki v dobrih odnošajih, toda l. 1439 mu je sultan vzel vso despotovino, tako da je moral bežati na Ogrsko. Po znagi ogrsko-poljskega kralja Vladislava nad Turki pa je l. 1443 zopet dobil Srbijo v oblast.

Padec Carigrada 1453. Nova doba turškega osvajanja se je začela, ko je zavladal sultan Mohamed II. Osvojitelj (1451—1481). Bizantinska država je obsegala takrat samo še mesto Carigrad z bližnjo okolico, vse drugo je bilo že v turški oblasti. Tedaj je sklenil Mohamed zavzeti mesto in prenesti vanj svojo prestolico.

Silna turška vojska se je utaborila pred Carigradom in ga oklenila od vseh strani. Zadnji bizantinski cesar Konstantin IX. je prosil pomoči pri papežu in v zapadni Evropi, videč, kako se pripravljajo Turki za odločilni napad. Toda nabral je le majhno četo branilcev, s katero je junaško odbijal napade Osmanov. Turški naskoki na obzidje so se neprestano ponavljali. Največ škode je povzročalo Bizantincem dobro topništvo, s katerim so streljali Turki v obzidje debele kamenite krogle po več 100 kg težke. Sultan je obljubil svojim četam, da bodo tri dni svobodno plenile po mestu ter jili na ta način navdušil za zadnji boj. Ob velikem splošnem naskoku so Turki udrli čez mestno obzidje; v strašnem boju so padli branitelji, med njimi sam cesar Konstantin. Tri dni so Turki ropali po mestu, na tisoče prebivalcev posekali, na tisoče jih prodali v sužnost. Nato pa je sultan ukazal mir in red.

Carigrad je postal sultanova prestolica. Turki so jo imenovali **Stambul**. Slavna cerkev sv. Sofije je postala mohamedanska mošeja. Vendar pa Turki Grkov znanprej niso preganjali. Grški cerkvi so pustili popolno prostost in carigrajskim patrijarhom so ostali celo zelo naklonjeni.

Konec srbske države. Po osvojitvi Carigrada je prisilil Mohamed Jurija Brankovića, da mu je odstopil južno polovico države. Ko pa so po njegovi smrti v Smederevu zavlada prepiri in boji zaradi nasledstva, je Mohamed I. 1459 Srbijo kratkoma spremenil v turško pokrajino ali pašaluk.

3. Bolgari.

Nova bolgarska država. Kalojan in Asen II. Zmede, ki so nastale v bizantinski državi po Manuelovi smrti, so podžgale Bolgare, da so se otresli bizantinskega jarma. Ko jim je bizantinski cesar naložil izredno visok davek, so se vzdignili nezadovoljni Bolgari ter si pod vodstvom bratov Petra in Asena osnovali novo bolgarsko državo s prestolico v Trnovem (1186). V neprestanih bojih so širili državo na vse strani, zlasti ko je Bolgarom po smrti prvih dveh voditeljev zavlada tretji brat Kalojan. Ta je osvojil tudi vzhodne srbske pokrajine z Macedonijo vred. Papež mu je poslal kraljevsko krono in ga po svojem odposlancu kronal za bolgarskega kralja. Kalojan sam pa se je imenoval car. Pri tej priliki je bilo videti, da se bo Bolgarska pokatoličnila, toda naposled je vendar ostala pravoslavna. Kalojan, ki je bil izredno bojevit in krut

vladar, se je mnogo bojeval z Latinci in je popolnoma premagal Balduina, prvega latinskega cesarja, ki je v boju sam našel smrt.

Po Kalojanovi smrti so nastale v Bolgarski zmede. Državo je nanovo povzdignil Asenov sin I v a n A s e n II. (1218—1241), najslavnejši vladar nove bolgarske države. Izrabivši boje, ki so divjali med Latinci, Nicejci in Epirci, si je osvojil mnoge nove pokrajine, med njimi Albanijo. Obenem je obnovil bolgarski patrijarhat, vsled česar je postala Bolgarska cerkveno popolnoma samostojna. Mirno dobo, ki je zavladala proti koncu njegove vlade, je porabil v to, da je povzdignil trgovino in gospodarstvo, zlasti pa je okrasil prestolico Trnovo z mnogimi lepimi stavbami, samostani, cerkvami in palačami.

Razpad in propad Bolgarske. Za Asenovih sinov je začela Bolgarska hitro propadati. Najprej je izgubila Tracijo, Makedonijo in Albanijo. Ko so l. 1257 izumrli Asenoviči, so se vneli dolgotrajni boji za prestol, ki so popolnoma oslabili državo. Bolgarska je tudi veliko trpela pod navali Tatarov, ki so si lastili glavno oblast v deželi in so v drugi polovici XIII. stoletja po svoji volji odstavljali in postavljali bolgarske vladarje. Sredi XIV. stoletja pa je Bolgarska razpadla na tri dele: na Dobrudžo z glavnim mestom Varno na severovzhodu, na Vidinsko kneževino z Vidinom na severozapadu in na Trnovsko s Trnovim na vzhodu.

Po bitki ob Marici so Turki udarili tudi v Bolgarijo. Bolgari so morali priznati turško vrhovno oblast, plačevati sultanu davek in mu pomagati v vojskah. L. 1393 je Bajazit udaril na Bolgarsko, zavzel in oplenił Trnovo, ujel zadnjega carja Šišmana III., Bolgarsko pa spremenil v turško pokrajino. Malo nato si je osvojil tudi Vidin in ostale dele Bolgarske.

4. Ogrska in Hrvatska.

Arpadoviči. Od l. 1102 sta bili Ogrska in Hrvatska združeni v eno državo. Koloman (do l. 1116), prvi skupni ogrsko-hrvatski kralj, si je z bizantinskim dovoljenjem osvojil tudi Dalmacijo. Pozneje pa se je zameril Bizantincem, ki so se zvezali z Benečani in jim dovolili, da se polaste Dalmacije. S tem se je začela med Benečani in Ogri ter Hrvati dolgotrajna

borba za Dalmacijo. Ti boji so trajali s presledki preko tri in pol stoletja. Neprestano je Dalmacija menjavala gospodarje; nekaj časa je bila ogrsko-hrvatska, pa zopet benečanska.

Po Kolomanovi smrti so pogostem izbruhnili boji za prestol med Arpadoviči. Te boje je izrabil bizantinski cesar Manuel ter prisilil Ogrsko, da je priznavala njegovo vrhovno oblast, poleg tega pa je južno Hrvatsko popolnoma združil s svojo državo. Po Manuelovi smrti so postali Arpadoviči zopet samostojni gospodarji vse Ogrske in Hrvatske. Kralj Andrej II. (1205 do 1235), ki je bil silno razsipen vladar, je vzbudil z visokimi davki, ki jih je zahteval, toliko nevoljo, da se je plemstvo vzdignilo ter ga prisililo, da je izdal takoimenovano zlato bule l. 1222. V njej so bile določene velike pravice plemičev in duhovščine. Ni jim bilo treba plačevati davka in kralj jih je moral vsako leto sklicati v državni zbor. Ako bi se kralj ne držal določb zlate bule, je imele plemstvo pravico upreti se z orožjem.

Za Andrejevega sina Bele IV. (1235—1270) so udarili Mongoli ali Tataři na Ogrsko. Bela IV. se jim je postavil nasproti. Bil pa je v bitki pri mestu Mohi ob reki Šajo l. 1241 popolnoma premagan in se je komaj sam rešil, bežeč na dalmatinske otoke. V strašno opustošene kraje je po odhodu Mongolov naseljeval tuje naselnike, predvsem nemške obrtnike, ki so se naselili v mnogih ogrskih in hrvatskih mestih.

Odkar je bila Hrvatska združena z Ogrsko, so jo upravljali posebni vojvode (hercegi). Po navadi je bil vojvoda kraljev brat ali bližnji sorodnik. Bela IV. je upravo Hrvatske preuredil s tem, da jo je razdelil na dve banovini: dalmatinsko-hrvatsko in slavonsko. Vsaka banovina je imela svojega bana, nad obema pa je bil vojvoda iz kraljevske rodovine. Kadar tega ni bilo, je imel slavonski ban vrhovno oblast nad vso Hrvatsko.

Velike zmede so nastale na Ogrskem in Hrvatskem za vlade zadnjega Arpadoviča Andreja III. (1290—1301). Zoper njega so se dvignili mnogi velikaši, zlasti na Hrvatskem, hoteč posaditi na prestol Karla Roberta, anžuvinskega kraljiča iz južne Italije, ki se je smatral vsled sorodstva za pravega dediča Arpadovičev. Zlasti so se potegovali zanj hrvatski knezi Šubići. Knez Pavel Šubič Bribirski, ki je bil takrat

hrvatski ban, se je napotil v Neapelj ter pripeljal mladega Anžuvince na Hrvatsko. Ko je leta 1301 Andrej III. umrl, so mladega kraljiča kot Karla I. venčali za ogrsko-hrvatskega kralja v Ostrogonu. Mogočni knez Pavel Šubić pa je bil imenovan za dednega hrvatskega bana. Tako so zavladali Anžuvinci na Ogrskem in Hrvatskem.

Anžuvinci. Kralj Karel I. (1301—1342) se je moral še dolgo boriti s protikralji, ki so jih postavili nekateri ogrski plemiči. Hrvatski velikaši, ki so koj od začetka priznali Karla za kralja, se v te boje niso vtikali. Gospodovali pa so doma skoro popolnoma samostojno. Najmogočnejši med njimi je bil ban, knez Pavel Šubić, katerega so naposled celo Bosanci priznali za vrhovnega gospodarja. Njegova oblast tedaj ni bila mnogo manjša kakor nekdanja moč hrvatskih kraljev. Ko pa je l. 1312 umrl, mu je sledil sin Mladen, ki je bil sicer omikan in hraber mož, a ne tako spreten politik kakor oče. Ostali hrvatski velikaši so začeli ruvati zoper njega in pregovorili kralja Karla, da je udaril nadenj, ga odstavil in odgnal s seboj na Ogrsko.

Za Karlom je zavladal njegov sin Ludovik Veliki (1342—1382), eden najimenitnejših ogrskih kraljev. Razširil je Ogrsko, vojskujoč se s Srbi, Bolgari, Benečani, katere je l. 1358 prisilil, da so mu morali odstopiti celo Dalmacijo. Pokoril si je Vidinsko Bolgarsko, Vlaško in Moldavo, kjer so morali vladarji priznavati njegovo oblast, dočim je Bosna že davno prej priznavala vrhovno oblast Ogrske. Tudi na znotraj je utrdil kraljevsko oblast s tem, da je ponižal premogočno plemstvo, posebno na Hrvatskem. Knezom Šubićem je dal v zameno za nekatera odvezta posestva grad Zrinj v Slavoniji (1347), po katerem so se odslej imenovali Zrinjski.

Mogočni Ludovik je postal l. 1370 tudi poljski kralj in njegova država je spadala odslej gotovo med najmogočnejše v Evropi. Ker pa ni zapustil sina, so Poljaki po njegovi smrti izvolili za vladarja njegovo mlajšo hčer Jadvigo, na Ogrskem in Hrvatskem pa starejšo Marijo, dočim so se Bolgari in Romuni osvobodili ogrskega vpliva. Toda na Ogrskem in Hrvatskem niso bili zadovoljni z Marijo. Hrvatski velikaši so poklicali na prestol anžuvinskega princa Karla Dračkega iz

Neaplja. V ljuti državljanski vojni, ki se je sedaj vnela, pa je naposled vendarle zmagal Sigmund Luksemburški, s katerim se je omožila Marija.

Sigmund Luksemburški (1387—1437) na Hrvatskem in Ogrskem ni postal priljubljen vladar, dasi se je v začetku trudil, da bi državo ubranil pred Turki. Ko so se namreč Osmani na Bolgarskem popolnoma utrdili, so začeli s svojimi roparskimi četami napadati tudi ogrsko zemljo. Sigmund je zbral zoper nje križarsko vojsko, s katero je prodiral navzdol ob Donavi. V njegovi vojski, ki jo je po Donavi spremljalo brodovje, so se nahajale tudi čete Celjskih grofov, nabrane na Slovenskem. Toda v bitki pri Nikopolju (1396), katere se je udeležil na turški strani tudi srbski despot Štefan Lazarević, je bil Sigmund popolnoma premagan in se je komaj rešil na ladjo, s katero se je vrnil po morju čez Carigrad in Dalmacijo zopet domov. Po tej bitki so turške roparske čete prvikrat pridrle na slovenska tla, v ptujsko okolico.

Nezadovoljni Hrvati in nekateri Ogrji so se hoteli iznebiti Sigmunda; pozvali so v deželo Anžuvince Ladislava, sina Karla Dračkega, ter ga l. 1403 v Zadru kronali za ogrsko-hrvatskega kralja. Toda Ladislav se ni mogel upirati Sigmundu; tedaj je prodal l. 1409 mesto Zaderin svoje pravice do Dalmacije beneški republiki za 100.000 dukatov. Sigmund je pridrl z močno vojsko ter pòkoril Hrvate in Bosance, na kar so ga priznali za kralja. Benečanom pa ni inogel več iztrgati Dalmacije. Ko je postal Sigmund tudi nemški cesar in češki kralj, se za ogrsko-hrvatske zadeve ni več toliko brigal.

5. Bosna.

Bosna v XII. in XIII. stoletju. Bosna se je prvotno imenovala le dežela ob gorenjem in srednjem teku reke Bosne. Pozneje pa se je vedno bolj širila. Bila je združena nekaj časa s Hrvatsko, nato zopet s srbsko državo. Ko se je Hrvatska združila z Ogrsko, so ogrski kralji tudi nad Bosno raztegnili svojo oblast (l. 1138), imenujoč se kralje Rame (po reki Rami, pritoku Neretve), kadar pa so vladale na Ogrskem razrvane razmere, se je bosanski vladar, ban imenovan, osamosvojil.

Ob smrti cesarja Manuela, ki je zadnji obnovil bizantinsko gospostvo nad deželo, je zavladał Bosni ban Kulin (1170 do 1204). Za njega je imela Bosna že zelo velik obseg, segala je do Save in Drine. Kulin je bil spreten vladar, ki je skrbel, da se je v državi povzdignilo blagostanje. Za njegove vlade je bilo v Bosni že močno razširjeno bogomilstvo.

Od Kulinovih naslednikov je bil ban Matej Ninoslav (1232—1250) krepek vladar in vnet zaščitnik bogomilov. To je bila velika nesreča za Bosno, zakaj ogrsko-hrvatski kralji so na poziv papežev ponovno dvignili križarsko vojsko zoper krivoverske bogomile, vdrli v Bosno ter jih prisilili, da so zopet sprejeli katoliško vero.

Kakor hitro pa je bila križarska vojska iz dežele, so se Bosanci zopet dvignili v obrambo bogomilstva. Boji so se nadaljevali, v njih je Bosna veliko trpela pred križarji, Ninoslav pa se je z bogomili vendarle obdržal na vladi. Po njegovi smrti je Bosna oslabela, vsled notranjih razprtij je v nji narasla veljavnost ogrskih kraljev, ki so posamezne bosanske pokrajine podeljevali svojim velikašem, vsled česar se je Bosna zelo zmanjšala.

Za vlade bana Štefana Kotromana je bila Bosna pod vrhovno oblastjo hrvatskega bana Pavla Šubića in njegovega sina Mladena. Za vlade Kotromanovega sina in naslednika Štefana Kotromanića pa je Bosna vnovič doživela lepše čase.

Štefan Kotromanić (1322—1353) je zopet razširil bosanske meje do Drine in Save. Za časa notranjih zmed v Srbiji pa si je osvojil tudi Zahumlje (Hercegovino), ki je ostala odslej združena z Bosno. Dušan Silni mu je to deželo sicer hotel zopet iztrgati, toda bizantinski napad na jugu ga je prisilil, prekiniti vojsko zoper Bosance. Štefan Kotromanić pa si je v bojih s hrvatskimi velikaši svojo oblast razširil čez velik del južno-hrvatskih pokrajin, prav do Jadranskega morja. Z Ogrsko je ostal vedno v dobrih odnošajih, priznavajoč njeno oblast; mladi kralj Ludovik se je celo oženil z njegovo hčerjo Elizabeto. Za njegove vlade se je bogomilstvo še bolj razširilo po Bosni.

Kralj Štefan Tvrtko. Ker Štefan Kotromanić ni zapustil otrok, mu je sledil nečak, mladi Štefan Tvrtko (1354—1391), najmenitnejši vladar Bosne. Spočetka se je moral sicer boriti

z upornimi velikaši, ki so jih Ogri naščuvali zoper njega, pozneje pa je močno utrdil svojo oblast. Ko je po smrti carja Uroša, zadnjega Nemanjića, Srbija ostala brez pravega vladarja, si je Tvrtko osvojil severni del Raške z Mileševo, kjer je bil grob sv. Save, ter se venčal za kralja Bosne in Srbije (1377). Tako je Bosna postala kraljestvo. Za časa bojev, ki so nastali na Hrvatskem po Ludovikovi smrti, si je osvojil tudi vso južno Hrvatsko ter Dalmacijo in se l. 1390 oklical za kralja Hrvatske in Dalmacije. Srbom, ki so se morali boriti s Turki, je poslal na pomoč številne čete, ki so se junaško bile v bitki na Kosovem.

Bilo je videti, da bo kralj Tvrtko združil hrvatske in srb-ske zemlje, toda že l. 1391 ga je ugrabila smrt.

Propadanje bosanske države. Tvrtkovi nasledniki so bili preslabi, da bi mogli obdržati Bosno na dotedanji višini. Ker ni bilo zakonito urejeno nasledstvo, so se vneli dolgotrajni boji za prestol, v katerih je moč bosanskega plemstva silno narasla. Nekateri velikaške rodovine so postale tako mogočne, da so po svobji moči presegale celo kralje same. Vsled tega so vladale v svojih pokrajinah popolnoma nezavisno, brez ozira na korist cele države. Vrh tega se je v bosanske boje vmešaval tudi Sig-mund, prihajajoč s križarskimi vojskami nad bosanske bogomile, iščoč pri tem seveda le svojih koristi. Bosanski kralji Kotromanići so bili pri tem brez moči, menjavajoč se hitro na prestolu.

Izmed bosanskih velikašev je bil posebno mogočen vojvoda Hrvoje Vukčić, ki je gospodoval vsej severozapadni Bosni (t. j. takoimenovanim »Dolnjim krajem«), njegova oblast je segala prav do Jadranskega morja. Bil je velik prijatelj slovenskega bogoslužja in glagolice. Bil je pa hud nasprotnik Sig-munda, ki je prišel naposled z veliko vojsko nadenj. Toda vojvoda Hrvoje je poklical Turke na pomoč ter z njihovo pomočjo potolkel ogrsko vojsko. Turki pa so pri tej priliki udarili iz Bosne v hrvatske in slovenske pokrajine ter jih občutno oplenili.

V Zahumlju je bil najmogočnejši velikaš Sandalj Hranic, za njim pa njegov nečak Štefan Vukčić (1435 do 1466). Ta je svojo oblast iz pravega Zahumlja razširil na vse strani; ker je imel v oblasti samostan Mileševo z grobom sv. Save, se je od l. 1448 imenoval »herceg sv. Save«. Od

tega je njegovi deželi ostalo ime Hercegovina. Moral pa je kakor mnogi drugi bosanski velikaši priznavati turško vrhovno oblast.

Proti naraščajoči turški nevarnosti so bosanski kralji iskali pomoči in zaslombe pri ogrskem kralju ter pri papežu, ki pa sta jih ščuvala zoper bogomilske velikaše. Vsled tega so bogomili iskali pomoči pri Turkih, ki so se seveda radi vmešavali v bosanske zadeve. Kralji so jim morali naposled plačevati davek. Kralj Štefan Tomašević (1461—1463) pa je, zanašajoč se na ogrsko in papeževo pomoč, odrekel sultanu davek. Toda Mohamed II. je udaril v Bosno, si jo po kratkem boju osvojil ter dal ujetega kralja Štefana usmrtiti (1463). Bosna je bila spremenjena v turško pokrajino. Sedaj je začel ogrski kralj Matija Korvin vojsko. Mogel pa je Turkom iztrgati le severno Bosno z Jajcem, ki je ostala do leta 1528 v ogrski oblasti. Od tega leta dalje pa je bila vsa Bosna v rokah turškega paše, ki je stoloval v Vrhbosni ali Sarajevu.

6. Dubrovnik.

Ko so Slovani v začetku VII. stoletja razrušili staro mesto Epidaurus (današnji Cavtat), so osnovali bežeči meščani 10 km proč novo mesto, ki se je latinsko imenovalo Ragusium, slovansko pa Dubrovnik.

Kakor ostala dalmatinska mesta je tudi Dubrovnik priznaval bizantinsko vrhovno oblast, poleg Bizantincev pa so imeli Benečani največji vpliv v mestu. Ko so križarji l. 1204 zavzeli Carigrad, se je moral podati Dubrovnik pod vrhovno oblast beneške republike (1205—1358). Toda Dubrovnik je prejkoslej obdržal popolno samoupravo; beneško oblast je zastopal v mestu le poseben knez (comes). Dubrovničani so celo lažje trgovali po deželah ob Sredozemskem morju, uživajoč zaščito mogočnih Benečanov. Ko pa je Ludovik Veliki l. 1358 premagal Benetke, je moral Dubrovnik priznavati vrhovno oblast ogrskih kraljev (1358—1526) ter jim plačevati letni davek. Po bitki pri Mohaču l. 1526, v kateri so Turki odločilno premagali Ogre, pa se je Dubrovnik podal pod oblast Turčije, ohranivši si na ta način notranjo samostojnost.

Dubrovniška občina je obsegala spočetka le mesto samo. Tekom časa pa se je mestna posest ob raznih prilikah, večinoma mirnim potom, tako razširila, da je sredi XV. stoletja pod Dubrovnik spadalo vse obrežje od Boke Kotorske do izliva Neretve s sosednimi otoki (Mljet, Lokrum in dr.) vred.

Dubrovničani so se bavili pred vsem s trgovino, ki jim je najbolj cvetela v zadnjih treh stoletjih srednjega veka. Takrat je bil Dubrovnik prvo trgovsko mesto na vzhodni jadranski obali. Dubrovniški trgovci so izvažali surovine iz balkanskih dežel, zlasti iz Srbije in Bosne, uvažali pa so pred vsem izdelke tekstilne obrti, sol, vino, olje i. t. d. Imeli so svoja skladišča po vseh srbskih mestih; čez morje pa so prihajali v vse dežele ob Sredozemskem morju. V Dubrovniku je cvetela tudi obrtnost, posebno suknarstvo.

Dubrovnik je bil urejen republikansko. Vladalo mu je domače plemstvo, tvoreč mali svet (11 članov) in veliki svet (sestoječ iz vseh nad 18 let starih plemenitašev). Prebivalstvo je bilo dalmatinsko-romanskega pokolenja, polagoma pa je začelo rabiti italijanski jezik. Proti koncu srednjega veka je bilo vedno večje število Slovanov, ki so se doseljevali v mesto, tako da se je mesto polagoma poslovanilo.

XVII. Habsburžani, slovenske pokrajine, Češka in Ogrska v XV. stoletju.

Habsburžani od Rudolfa IV. do Friderika III. Po smrti Rudolfa IV. sta zavladata habsburškim deželam njegova mlajša brata Leopold III. in Albreht III. Spočetka sta vladala skupno. Ker pa se nista dobro razumela, sta si l. 1379 razdelila dežele, tako da je dobil Albreht Dolenjo in Gorenjo Avstrijo, vse druge pokrajine pa Leopold III. Ta je bil zelo bojevit in je imel le eno skrb, kako bi povečal svojo posest. Že l. 1374 so Habsburžani podedovali Istrsko grofijo, Kras, Pivko in Metliko, ki so jih združili s Kranjsko. L. 1382 pa se je Leopoldu podal Trst, ki so ga hoteli Benečani spraviti pod svojo oblast. Leopold si je hotel zopet podvreči Švicarje, bil pa je v bitki pri Sempachu (1386) premagan in je v boju sam padel. Med njegovimi sinovi so vladali neprestani prepiri; najznamenitejši med njimi je bil Ernest Železni, ki je gospodoval v Štajerski, Koroški, Kranjski in Primorski; te dežele so se odlej večkrat nazivale s skupnim imenom Notranja Av-

strija. Ernest Železni je zadnji izmed vojvod, ki se je dal po starodavnem slovenskem običaju l. 1414 slovesno umestiti na Gosposvetskem polju.

Švicarji so postajali po zmagi nad Leopoldom vedno mogočnejši. Posrečilo se jim je iztrgati Habsburžanom pokrajino za pokrajino do Bodenskega jezera; Švica se je vedno bolj večala.

Ko je umrl Sigmund Luksemburški, mu je sledil na Ogrskem in Češkem njegov zet, Albrecht V., vnuk Albrehta III. Ker so ga tudi nemški knezi izvolili za cesarja, je zavladal vsem trem državam (1438—1439). Odslej so bili člani habsburške rodovine neprestano nemški cesarji — do l. 1806. — Albrecht se je ravno pripravljaj na vojsko zoper Turke, ko je nenadoma umrl. Edini sin Ladislav Posmrtnik se mu je porodil še le po smrti.

Friderik III. (1440—1493). Po Albrehtovi smrti so nemški knezi izvolili za cesarja Friderika III., sina Ernesta Železnega, vladarja Notranje Avstrije. Toda cesarska čast že ni imela skoro nikake veljave več; nemški knezi se za cesarja niso brigali, gospodovali so vsak po svoji volji. Nemčija je bila razpadla na mnogo majhnih državic, ki so imele le na videz še skupnega vladarja. Pogostem pa so divjali notranji boji med meščani, plemstvom in deželnimi knezi, vsled česar je trpela vsa država. Friderik III., ki je bil eden najnezmogljivejših Habsburžanov, kar jih je kdaj vladalo, ni poskušal napraviti red in povzdigniti cesarski ugled. Le v enem oziru je izrabil cesarsko dostojanstvo: kot cesar je namreč potrdil ono znamenito potvorjeno listino Rudolfa IV. — »privilegium Fridericianum maius« — po kateri so imeli Habsburžani velike privilegije ter so smeli nositi naslov »n a d v o j v o d a« (Erzherzog).

Ogrska in Češka za Ladislava Posmrtnika. Friderik III. je bil obenem varuh mladoletnemu Ladislavu, dediču Avstrije pod in nad Anižo. Ta bi bil moral postati tudi kralj na Ogrskem in Češkem. Toda na Ogrskem je večina velikašev izvolila za vladarja mladega poljskega kralja Vladislava (1440—1444) iz jagelonske vladarske rodovine. Novi kralj se je dobro zavedal, kaka nevarnost preti Ogrski od Turkov; zato je zbral veliko vojsko in udaril proti Adrijanoplju. Toda v bitki pri Varni (1444) je bil premagan in je sam padel v boju. Po njegovi smrti

so na Ogrskem sicer priznali Ladislava Posmrtnika za kralja, postavili pa so poleg njega za državnega upravitelja Ivana Hunjadija, velikaša z Erdeljskega, ki so ga južni Slovani imenovali Janko Sibinjani. Ta mož je bil v vsej državi izredno priljubljen zaradi junaških bojov s Turki.

Na Češkem so še le po dolgem obotavljanju priznali Ladislava za kralja, postavili pa so mu za državnega upravitelja velikaša Jurija Podjebradskega, ki je bil voditelj utrakvistov.

Takrat je vzbudila vest o padcu Carigrada strašen strah po vsej Evropi. Papež je skušal navdušiti krščanske narode za nove križarske vojske zoper muslimane. Kakor nekdanj Peter Amijenski je hodil sedaj frančiškan Ivan Kapistran po zapadnih deželah in oznanjal sveto vojsko zoper Turke. Toda ni imel veliko uspeha, nabral je le malo čet, s katerimi je odrinil na Ogrsko. Sultan Mohamed je bil namreč med tem začel oblegati Belgrad s silno vojsko, hoteč zavzeti to mesto, ki so ga takrat imenovali »ključ do Ogrske«. Tu pa se je posrečilo junškemu Ivanu Hunjadiju, da je s Kapistranovo pomočjo premagal Turke in rešil Belgrad (1456). K nesreči pa sta kmalu po teh dogodkih Hunjadi in Kapistran za kužno boleznijo umrli, dočim so dosegli Turki na Balkanskem polotoku novih uspehov.

Celjski grofje. Za vlade Sigmunda in Friderika III. so dosegli Celjski grofje izredno veliko moč. Ta velikaška rodovina je imela ogromna posestva po vsem Slovenskem, veliko graščin, vasi, trgov in mest; imenovala se je po Celju, kjer je bila nje stolica. Celjski grofje pa so si pridobili mnogo posestev tudi na Ogrskem, zlasti po bitki pri Nikopolju, v kateri je Herman Celjski kralju Sigmundu rešil življenje. Odslej so imeli Celjani malodane glavno besedo na ogrskem dvoru; pridobili so si veliko imetje tudi po Hrvatskem, njih vpliv je segal tudi v Bosno in Srbijo. Celjski grofje so bili nekaj časa tudi bani Hrvatske.

Hudo pa je bodlo mogočne Celjane, da so bili kot grofje prav za prav vazali Habsburžanov, dasi so jim bili po moči in ugledu skoro enaki. Dosegli so naposled, da jih je cesar Sigmund l. 1436 povzdignil v stan samostojnih državnih knezov, s čimer so postali enakopravni Habsburžanom. Odslej je bila njihova posest samosvoja država, prav tako kakor habsburška

Avstrija. S tem se jim je izpolnila davna želja, toda obenem so jim postali Habsburžani ljuti nasprotniki.

Celjski grofje pa so imeli tudi drugod zagrizene nasprotnike, zlasti jim je bila sovražna rodovina znamenitega Hunjadija. Ko je po smrti Ivana Hunjadija mladi kralj Ladislav imenoval Ulrika Celjskega za kraljevskega namestnika na Ogrskem, je to vzbudilo silno nevoljo Hunjadijevih sinov. Starejši od njih je v Belgradu s svojimi vitezi planil po Ulriku in ga posekal (1456). Ker pa je bil Ulrik zadnji potomec celjskega rodu, je z njim izumrla rodovina celjskih grofov.

Po Ulrikovi smrti se je vnel prepir za ogromno celjsko dediščino. Avstrijski vladar Friderik III. jo je zahteval zase, sklicujoč se na dedno pogodbo z Ulrikom, pa tudi razni drugi, mogočniki so se potegovali zanjo. Vdova po Ulriku, Katarina, pa ni bila voljna izročiti nasprotnikom celjskega imetja, zato je poverila Čehu Janu Vitovcu, poveljniku najemnikov, vodstvo svoje vojske in začela boj za obrambo svojega imetja. Vnela se je dolgotrajna borba med Vitovčevimi četami in habsburškimi pristaši; toda do večjih bitk sploh ni prišlo, nasprotniki so le drug drugemu rušili in požigali gradove, vasi in mesta. Prebivalci Kranjske, Štajerske in Koroške so trpeli vsled tega veliko škodo. Naposled pa se je Vitovec sprijaznil s Friderikom in prišlo je do splošnega sporazuma; Katarina je dobila do smrtno odškodnino, velika večina celjskih posestev pa je pripadla Frideriku. Tako so imeli Habsburžani zopet v oblasti veliko večino slovenskega ozemlja.

Jurij Podjebradski in Matija Korvin. Mladi Ladislav Posmrtnik, dedič Ogrske, Češke in Avstrije pod in nad Anižo, je ravno začel samostojno vladati, ko ga je leta 1457 v Pragi dohitela smrt.

Na Češkem po Ladislavovi smrti niso marali Habsburžana za vladarja, temveč so izvolili za kralja dotedanjega državnega upravitelja, Jurija Podjebradskega. **Jurij Podjebradski** (1458—1471) je vladal v zelo težavnih razmerah. Na Češkem sta obstojali od husitskih vojen sem dve stranki. Ena je bila narodna češka in goreče husitska; tej je pripadalo kmetsko prebivalstvo in mesta, od plemstva pa le manjši del. Druga stranka je sestojala iz katoličanov in mlačnih husitov ter je držala s Habsburžani; pripadala ji je večina plemstva in mesto Praga.

Ogromna večina češkega naroda je bila na strani prve stranke, ki ji je bil vodja Jurij Podjebradski. Ko pa je on postal kralj, je tedanji papež preklical bazelske kompaktate in ni hotel potrditi sporazuma, sklenjenega na bazelskem koncilu. Podjebradskega je izobčil in ponudil češko krono ogrskemu kralju Matiji Korvinu. Tako so se vneli iznova verski boji na Češkem, vnovič so napadale križarske vojne Češko.

Po Ladislavovi smrti so tudi na Ogrskem izvolili domačina za kralja, in sicer mlajšega sina Ivana Hunjadija Matijo Korvina (1458—1490). Ta je kot papežev zaveznik pridrl na Češko. Ni si mogel sicer osvojiti prave Češke, pač pa si je pridobil pristašev po Moravski, Šleziji in Lužici — Braniborsko je bil še Sigmund podelil Hohenzollerncem —. Po teh deželah je bilo mnogo več husitskih nasprotnikov, zlasti Nemcev, ki so potegnili z Matijem. Jurij se je obdržal, moral pa je leta 1469 Moravsko, Šlezijo in Lužico prepustiti Matiji. Ko pa je on leta 1471 umrl, so husitski Čehi izvolili za svojega kralja mladega poljskega kraljeviča Vladislava Jagelonca (1471 do 1516). Tudi ta se je bojeval z Matijem, naposled pa je sklenil z njim mir (1478) ter se odpovedal Moravski, Šleziji in Lužici.

Matija Korvin pa je bil tudi na znotraj zelo dober vladar. Podpiral je znanost in umetnost; ker je bilo propadlo vseučilišče v Pečuhu, ustanovljeno po Ludoviku Velikem, je ustanovil novo v Požunu. Zlasti pa je postal priljubljen v svojí državi, ker je ščitil pravice kmetskega prebivalstva in nižjega plemstva proti nasilnostim velikašev. Ni čuda, da so ga velikaši črtili, kmetje pa zelo čislali. Uspešno se je vojskoval tudi s Turki, katerim je vzel severne dele Bosne.

Turki napadajo slovenske pokrajine. Friderik III. je po Ladislavu Posmrtniku podedoval Avstrijo pod in nad Anižo. Ni pa znal ne na zunaj ščititi svojih dežel, ne na znotraj skrbeti za blaginjo prebivalstva. Zato je prišlo večkrat do notranjih bojev; uporni velikaši so se bojevali z njim in bi ga bili skoro ujeli. Celo lastni brat ga je napadal z vojsko, tako velika je bila nejevolja nad njegovo nezmožnostjo. Posebno pa so morale za njegove vlade trpeti naše slovenske pokrajine pred napadi Turkov. Ti so namreč po osvojitvi Bosne vedno pogosteje prihajali v naše kraje plenit, morit in požigat. Strašno so divjale turške roparske tolpe med našim kmetskimi prebivalstvom, ki se ni

imelo nikamor zateči pred divjaškimi roparji. Nešteto naših ljudi je bilo pobitih, še več odpeljanih v sužnost. Dočim so se meščani branili za trdnim mestnim obzidjem, graščaki pa se skrivali v nedostopnih gradovih, so bili kmetje prepuščeni samim sebi. Ni čuda, da so v taki stiski obupali nad vsem. Ko tudi od nezmožnega vladarja ni bilo pričakovati pomoči, so na nekaterih krajih začeli sklepati kmetske zveze, »punti« imenovane, ter se uprli posvetni in cerkveni gosposki. Prvi tak večji »punt« je bil v Ziljski dolini (1478), toda uporne kmete so popolnoma potolkli Turki, ki so bili ravno pridrli čez Predel na Koroško.

Friderik III. in Matija Korvin. Naposled se je Friderik III. zapletel tudi v vojsko z Matijem. Ta je pridrl v Dolenjo Avstrijo in zavzel Dunaj po dveletnem obleganju ter preložil vanj svojo prestolico (1485). Njegove čete pa so si osvojile tudi velik del Štajerske in Koroške. Friderik je zbežal pred njim na Nemško; namesto da bi se bil krepko postavil v bran, se je tolažil, da je največja sreča pozabiti stvari, ki se več ne povrnejo. Na njegovo srečo pa je Matija že leta 1490 umrl, in po Matijevi smrti si je Friderikov sin Maksimilijan zopet osvojil Dunaj in vse izgubljene dežele.

Spomin na kralja Matijo se je ohranil pri Slovencih; stare pripovedke in pesmi govore o dobrem kralju Matjažu, ki je nekdanj kraljeval vsem v srečo in ki se zopet vzbudi v gori, v kateri spi s svojo vojsko.

Habsburžani si pridobe Burgundijo. Srečno naključje je Habsburžanom prineslo nove moči in ugleda.

Burgundija. V obmejnem ozemlju med Nemčijo in Francijo je bila nastala nova država Burgundija. Nje jedro je bila francoska vojvodina Burgundska (Bourgogne), ki jo je francoski kralj Ivan leta 1363 podelil svojemu bratu Filipu. Vojvoda Filip in njegovi nasledniki so si pridobili še mnoge dežele ob francosko-nemški meji, Flandrijo, Artois in druge, ki so bile francoski fevdi, dalje pa tudi Luksemburško, Holandsko, Brabantsko ter grofijo Burgundsko (Franche comté), ki so bile nemški fevdi. Burgundija je bila potemtakem precej velika in ugledna država.

V dobi Friderika III. je vladal Burgundiji vojvoda Karel Smele, ki je hotel še bolj razširiti svojo posest. Pri tem se je

zapletel v vojsko s Švicarji, katerih država je takrat obsegala skoro že vso današnjo Švico; bil pa je v dveh bitkah popolnoma premagan. Karel Smeli je imel edino hčer Marijo. Da bi si pridobil burgundske dežele, je skušal Friderik III. svojega sina Maksimilijana oženiti z Marijo. Toda niso se mogli sporazumeti, ker je Karel zahteval za se kraljevski naslov. V tem pa je leta 1477 Karel padel v bitki pri Nancyju v boju proti združenim Švicarjem in Lotarinžanom. Francoski kralj Ludovik XI. je kot sorodnik padlega Karla in kot fevdni gospod velikega dela njegove države skušal pridobiti burgundske pokrajine, zato je s svojimi četami posedel one dežele, ki so bile francoski fevd. Da bi rešila svojo dediščino, se je Marija hitro omožila z Maksimilijanom, ki je moral seveda začeti vojsko s Francozi. Po dolgotrajnih bojih je prišlo do sporazuma, po katerem so Francozi dobili vojvodino Burgundijo (Bourgogne), ostale dežele pa je obdržal Maksimilijan.

Tako so si Habsburžani pridobili obsežne pokrajine, iz katerih sestojе današnja Nizozemska, Belgija, Luksemburška in velik del severne Francije. Postali so torej sosedje Francoske, zato so si bili odslej več ko tristo let Habsburžani in Francozi nasprotni in so se pogostem bojevali med seboj.

Maksimilijan (1493—1519). Slovenski kmetški upor »za staro pravdo« leta 1515. Za Friderikom III. je zavladal v vseh habsburških deželah *M a k s i m i l i j a n*, ki so ga izvolili tudi za nemškega cesarja. Njegova vlada je bila malo pomembna. Za nas je važno, da je Maksimilijan po zadnjem goriškem grofu leta 1500 podedoval grofijo Goriško z Gradiščanskim in Idrijo, kjer so leta 1497 začeli kopati živo srebro. V dolgotrajnih bojih, ki jih je imel z Benečani, pa so te in sosedne slovenske pokrajine silno trpele. Vsled teh vojsk in pa vsled neprestanih turških napadov so prišli zlasti kmetje v veliko stisko; njih položaj je postajal vedno slabši. Ko so pa povrh vseh teh nadlog še graščaki zahtevali nove in večje davščine, so se naposled kmetje po naših krajih združili v velike zveze ter se uprli graščakom. Tako je izbruhnil po slovenskih pokrajinah leta 1515 veliki **kmetški upor »za staro pravdo«**, ki pa so ga graščaki s pomočjo cesarskih čet kmalu udušili. Mnogo kmetov, katerih čete so bile slabo oborožene in nezadostno izvežbane, so pobili in pobesili,

drugi so morali bežati iz domovine; potomci upornikov pa so morali plačevati še večji davek za kazen. Pri cesarju so naši predniki zaman iskali pomoči.

Maksimilijanu se je posrečilo, da je z ženitvijo svoji rodovini pripomogel do velike moči. Svojega sina Filipa Lepega je namreč oženil z Iváro, hčerjo Ferdinanda Aragonskega in Izabele Kastilske. Ker je bila Ivana dedinja vse španske države, je postal **Karel**, najstarejši sin Filipov in Ivanin, kralj španski. Podedoval pa je po Maksimilijanovi smrti tudi vse ostale habsburške dežele in je bil izvoljen tudi za nemškega cesarja. Ko je njegova oblast tako silno narasla, je prepustil leta 1521 avstrijske dežele svojemu mlajšemu bratu **Ferdinandu**, ki je postal leta 1526 tudi češki in ogrski kralj.

Češka in Ogrska s Hrvatsko po smrti Matije Korvina. Bitka pri Mohaču. Po Matijevi smrti so na Ogrskem izvolili češkega kralja Vladislava za svojega vladarja. Vladislav je odslej stoloval v Budimu. Na Češkem je vsled tega zelo narasla moč plemstva, verski boj je za nekaj časa prenehal. Prišlo je namreč med kalikstinci in katoličani do sporazuma, po katerem so prvi obdržali obhajilo v dveh podobah. Bilo pa je kljub temu še vedno veliko nasprotje med verskimi strankami. Za Vladislavove vlade so turški napadi na južno Ogrsko in na Hrvatsko, kakor tudi na slovenske pokrajine postali zopet lju-tejši. Zlasti velik napad so napravili Turki leta 1493, ko so pridrli čez Hrvatsko na Kranjsko in Koroško. Ko so se vračali bogato obloženi s plenom, so jih počakali Hrvatje na Krba v - s k e m p o l j u (danes Udbina), bili pa so v hudi bitki popolnoma potolčeni.

Vladislav je bil slab vladar; za odločno obrambo meje proti Turkom mu je manjkalo podjetnosti in pa denarnih sredstev. Ko mu je sledil mladoletni sin Ludovik II. (1516—1526), so se razmere še poslabšale. To je postalo še posebno usodno za ogrske, hrvatske in tudi slovenske zemlje, ker je istočasno na Turškem zavládal **Sulejman II.** (1520—1566), najimenitnejši sultan, kar jih je kdaj vladalo v Turčiji. Ta si je osvojil severno Bosno, kar je je bilo še v ogrski oblasti, zavzel leta 1521 Belgrad, ključ do Ogrške, ter udaril z veliko vojsko proti Budimu. Kralj Ludovik mu je šel nasproti z malo vojsko; **pri Mohaču** se je leta

1526 vnela strašna bitka, v kateri so Turki popolnoma zmagali. Ludovik sam je na begu umrl; ogrski in češki prestol sta bila zopet izpraznjena.

Po tej zmagi so Turki zasedli večino Ogrske in Hrvatske. Čehi in velik del Madžarov je izvolil Ferdinanda Habsburškega za kralja, ostali ogrski velikaši pa so izvolili Ivana Zapoljskega za vladarja. Ta pa se je mogel obdržati le na Erdeljskem.

XVIII. Francoska in Anglija v drugi polovici srednjega veka.

Prve vojske med Francozi in Angleži. Med znamenitejše Kapetoviče spada kralj Ludovik VII. (1137—1180), ki se je udeležil druge križarske vojne. Za njegove vlade so leta 1154 na Angleškem izumrli kralji iz normanske rodovine, potomci Viljema Osvojitelja, ki so razen Angliji gospodovali tudi Normandiji in Bretagni na Francoskem. Sedaj je zavladal na Angleškem in v teh dveh francoskih pokrajinah sorodnik Henrik iz rodovine Anžu ali Plantagenet, ki je imel že prej v oblasti francoske dežele Anjou, Maine in Touraine. Ker pa je po svoji ženi Eleonori podedoval tudi Akvitanijo, sestoječo iz dežel Guyenne, Gascogne in Poitou, je imel Henrik kot angleški kralj razen Anglije v oblasti vso zapadno polovico Francije od Kanala do Pirenejev. Francoski kralj seveda nikakor ni mogel biti zadovoljen, da ima njegov vazal več deželâ kakor on sam. Vsled tega se je med Francozi in Angleži kmalu začela dolgotrajna vojna, ki spočetka ni potekala nič kaj ugodno za francoskega kralja.

Ko pa je na Francoskem zavladal Filip II. Avgust (1180—1223), se je bojna sreča spremenila. Ta nadarjeni, odločni vladar je zmagal Angleže in z njimi zvezanega nemškega kralja Otona IV. v znameniti bitki pri Bouvines (leta 1214), na kar mu je moral slabotni angleški kralj Ivan »Brez zemlje« odstopiti Normandijo, Bretagne, Maine, Anjou in Touraine, le Akvitanija je ostala še v angleških rokah. Filip II., ki se je udeležil tudi tretje križarske vojne, je bil eden najboljših francoskih vladarjev; skrbel je zlasti za razvoj mest in za povzdigo trgovine.

Izmed Filipovih naslednikov je znamenit **Ludovik IX. Sveti** (1226—1270), ki je sam vodil dve križarski vojski, dasi obe brezuspešno. Za njega je **pariško vseučilišče Sorbona** (Sorbonne) zaslovelo po vsem tedanjem omikanem svetu. Ugled Kapetovičev je močno narasel, ko je kraljev brat **Karel Anžuvinski** postal kralj obeh Sicilij.

Polagoma je postajala Francija vedno mogočnejša država. Kralji so imeli vedno večjo moč in oblast, ravno obratno kakor v Nemčiji. Francozi so za poslednjih Kapetovičev svojo oblast razširili nad večino nekdanjega burgundskega kraljestva ob Rodanu, ki je bilo nekaj časa pod nemško vrhovno oblastjo. Med novo pridobljenimi deželami je bila najjemenitnejša visoko omikana in bogata **Provansa**.

Stoletni boj za francoski prestol med Francozi in Angleži.

Ko je leta 1328 izumrla starejša moška vrsta Kapetovičev, je sledila na prestolu sorodna rodovina **Valois** (1328—1589). Toda angleški kralj **Edvard III.**, čigar mati je bila iz rodu Kapetovičev, je trdil, da ima on večjo pravico do francoskega prestola. Začela se je med Angleži in Francozi vojna za francoski prestol, ki je trajala s presledki nad sto let.

Dasi so angleške bojne sile obstojale le iz pešcev, so Angleži v bitki pri **Crecy**-ju leta 1346 popolnoma premagali francosko vojsko, ki je obstojala iz samih najboljših, težko oboroženih vitezov. V tem se kaže, kako je takrat viteštvo že izgubljalo nekdanjo veljavo in kako so se obnesle tiste vojske, ki so sestojale iz pešcev, bolj okretnih in gibčnih kakor v težko železje vkovanih vitezov. Angleži so v sledečih letih dosegli še več zmag, pozneje pa so začeli zmagovati Francozi, ki so si zopet osvojili skoro vse izgubljene pokrajine. Angleži so imeli okrog leta 1377 na francoskih tleh le še **Calais**, **Bordeaux** in **Bayonne** v posesti.

Ko je bil na Francoskem kralj **Karel VI.** (1380—1422), ki je bil slaboumen, so vladali namesto njega nezmožni, sebični sorodniki, vsled česar so se vneli v državi težki notranji boji. Hoteč jih izrabiti v svojo korist, so Angleži okrog leta 1415 iznova pričeli vojno in premagali Francoze v hudi bitki pri **Azincourtu** (leta 1415). Kmalu so Karlovi najbližji sorodniki, med njimi mogočni burgundski vojvoda, prestopili na angleško stran ter po smrti Karla VI. priznali angleškega kralja za francoskega

vladarja. Francoski kraljevič Karel VII. se je le slabo branil. Angleži so bili zavzeli že celo severno Francijo do reke Loire, oblegali so že močno utrjeni Orleans (1428).

• **Rešitev Francije. Devica Orleanska.** V tej veliki stiski se je pojavila devica Orleanska. Njeno pravo ime je Ivana Dark (Jeanne d'Arc); bila je kmetska deklica, doma iz vasice Dome Remý ob gorenji Meusi. Še kot pastirica je čula, v kaki stiski se nahaja kralj; zdelo se ji je, da čuje glas arhangelu Mihaela in raznih svetnikov, ki jo pozivajo, naj gre pomagat kralju ter ga reši iz težke nesreče. Ko so sovražniki pridrli v njeno domačo vas ter jo požgali, se je res napotila, preoblečena v moško obleko, h kralju. Vsled svojega nenavadnega, odločnega nastopa je vzbudila v kraljevem taboru toliko zaupanje, da so jo res smatrali za božjo poslanko. Z malo četo Francozov, ki jo je znala silno navdušiti za boj, je udarila proti Orleanu in ga osvobodila obleganja (1429). Vsled tega je dobila pridevek »Devica Orleanska«. Po novih srečnih bojih je srečno privedla Karla VII. v Reims, kjer so ga venčali za kralja. Znala je tako navdušiti Francoze za boj, da so po teh uspehih še večkrat zmagali Angleže. Ker pa se Karel VII. ni vojskoval zadosti vneto, so se mogli sovražniki vendarle dovolj dolgo upirati. Ko je devica Orleanska nekoč na čelu junaški četi udarila iz mesta Compiègne, ki ga je bila ravnokar osvobodila, na Angleže, so jo sovražniki zajeli in odpeljali v Rouen. Tam so jo postavili pred sodišče, ki jo je obsodilo, da je čarovnica in krivoverka; sežgali so jo na grmadi leta 1431.

Zmaga Francozov. Toda tudi smrt device Orleanske ni ustavila zmagovitega napredovanja Francozov. Angleži so kmalu izgubili vse ozemlje, kar so si ga bili osvojili na Francoskem, ostalo jim je naпослед le še mesto Calais. Vojna se je končala (leta 1453) brez posebnega mirovnega sklepa, ker se je na Angleškem vnela huda in dolgotrajna domača vojska.

Po svoji omiki je bila Francija prva med zapadnoevropskimi državami. Vsi sosedni narodi so se ravnali po Francozih, zato je imel francoski jezik že takrat povsod velik ugled. Francoska pa je bila ob koncu srednjega veka poleg Španije pač najmočnejša država v Evropi.

Angleška. Za dolgotrajnih vojsk na Francoskem so potrebovali angleški kralji zelo veliko denarnih sredstev, da so

mogli vzdrževati svoje vojske. Da so mogočni velikaši dovolili za to potrebne davke, je kralj Ivan »Brez zemlje« po nesrečni bitki pri Bouvines moral leta 1215 podpisati znamenito listino »magna charta libertatum«, v kateri so bile potrjene velike plemiške svoboščine; zlasti je bilo v nji določeno, da sme kralj razpisati vojne davke le z dovoljenjem zbora velikašev. Iz tega zbora se je tekom dolgotrajne vojske s Francozi razvil angleški državni zbor ali parlament, sestojč iz gosposke in ljudske zbornice, ki si je priboril od kralja vedno več pravic.

Sredi XV. stoletja se je vnela na Angleškem strašna domača vojska med rodovinama York in Lancaster (Lenkéstr), ki sta se borili za kraljevsko krono. Ta vojna se imenuje boj med rdečo in belo rožo, ker so imeli Lenkestrovc v grbu rdečo, Yorkovci pa belo rožo. Vojska je trajala trideset let (1455—1485). Bila je silno krvava; v njej je preminulo mnogo najimenitnejših angleških plemenitaških rodovin. Pa tudi obe kraljevski rodovini sta domala izkrevaveli v boju. Zmāgal je na posled poslednji Lenkestrovec Henrik Tudor (Tjuder), ki se je poročil z Elizabeto, zadnjo iz rodu York, in zavladal na Angleškem.

XIX. Omika ob koncu srednjega veka.

Mesta in meščani. V drugi polovici srednjega veka, posebno po križarskih vojskah, so se v Evropi začela razvijati mesta. Meščanom je donajala trgovina veliko dobička, vsled tega so mnoge rodovine v mestih hitro obogatele. Pa tudi obrtnost še je povzdignila v mestih. Pridni rokodelci so izdelovali vsakovrstno blago, tkanine, orodje, orožje in razne dragocene predmete. Rokodelci ene stroke so navadno stanovali skupaj v eni ulici, ki je imela po njih ime; n. pr. krojaška, čevljarska itd. Bili so organizirani v ceh e ali bratovščine — vsaka rokodelska vrsta zase. Samostojen mojster pa ni mogel postati vsak pomočnik, marveč le tisti, ki mu je cela ceha dala za to dovoljenje.

Obrtnost in trgovina sta povzdignili blagostanje v mestih, ki je vabilo vedno več ljudstva, da se je naseljevalo v njih. Vsled tega so se mesta vedno večala. Bila so obdana z močnim obzidjem ter so lahko kljubovala tudi najmočnejšim sovražni-

kom. Vsled tega so bili meščani zelo ponosni in zamozavestni, niso marali biti podložni velikašem, marveč so se sami upravljali in si volili sami sodnike in druge predstojnike. Glavno besedo v mestih pa so imeli le bogati meščani, imenovani *patričiji*.

Vsled procvitanja mest in trgovine pa se je povsod vpeljalo *denarno gospodarstvo*. Dočim so v prvi polovici srednjega veka ljudje živeli le od tega, kar jim je doma nudila zemlja, so po križarskih vojskah začeli kupovati vedno več tujih izdelkov za izboljšanje hrane, za boljše orodje in za lišp. Vse to so morali plačevati z denarjem.

Izum smodnika. Propadanje viteštva. Kolikor bolj je napredovalo meščanstvo, toliko bolj je nazadoval oni stan, ki je imel dotlej največji ugled, to je *viteštvo*. Že v mnogih vojskah XIV. stoletja, zlasti pa v husitskih bojih, se je izkazalo, da so lažje oboroženi pešci kos težko opremljenim vitezom, bojujočim se na konjih. Še bolj pa se je zmanjšala bojna moč viteštva, ko se je po Evropi razširilo novo bojno sredstvo — *smodnik*. Kdo je izumil smodnik, je neznano; vemo le, da so ga poznali že stari vzhodni narodi, kakor Kitajci, Indijci itd. V Evropi se je raba smodnika razširila v XIV. stoletju. Odslej so izdelovali vedno boljše strelilno orožje, bodisi puške kakor topove. To novo orožje je zadalo odločilni udarec viteštvu, zakaj s topovi in puškami oboroženim vojskam pešcev niso mogle kljubovati čete vitezov, ne njih utrjeni gradovi. Tako so vitezi izgubili svoj pomen, knezi pa so jemali v vojaško službo številne čete najemnikov, povečini kmetskega stanu, ki so za denarno plačilo služili vsakomur, ki jih je najel (*soldatus* = tisti, ki služi za plačilo, *Sold*).

Humanizem in renesansa. V vedno bolj se razvijajočih mestih se je tudi splošna omika silno povzdignila, tako da so kmalu meščani postali najbolj omikan stan. V mestih so nastale mnoge šole, zlasti *vseučilišča* ali *univerze*, kjer se je gojila teologija, modroslovje, pravoznanstvo, matematika, medicina in druge znanosti.

Dasi so se v srednjem veku izobraženi ljudje učili latinskega jezika, vendar se za stare rimske pisatelje niso brigali. Proti koncu srednjega veka pa se je začelo najprej v Italiji veliko zanimanje za staro latinsko književnost in kulturo.

Neštete razvaline in razni spomeniki so spominjali prebivalce Italije na slavno rimsko dobo; ni čuda, da so začeli z vedno večjim navdušenjem in ponosom zbirati stare latinske knjige in se zatapljati v njih vsebino. To stremljenje, spoznavati klasična dela latinskih, pa tudi grških pisateljev in umetnikov, zamisliti se v njih duha, imenujemo *humanizem*. *Humanisti* so gledali, da so kar najbolj mogoče razumeli, pa tudi sami znali latinsko in grško. Radi so pa tudi posnemali stare klasične uredbe in naprave ter se ravnali po klasičnih življenjskih navodilih. Gojenje klasične prosvete se je začelo najprej v Italiji, kjer so ga močno podkrepili številni Grki, ki so pribežali senkaj pred Turki, zlasti ob zavzetju Carigrada. Iz Italije pa se je razširilo tudi v druge države, zlasti na Francosko, Nizozemsko in Nemško.

Zanimanje za klasično omiko je rodilo naziranje, da je bil stari vek na najvišji kulturni stopnji. Mnogi so začeli stremiti za tem, da se vse življenje preobrazi ali prerodi po zgledu klasične grško-latinske dobe. To stremljenje se je kazalo na vseh poljih človeškega dejstvovanja, najbolj pa v ustvarjajoči umetnosti, slikarstvu, kiparstvu in stavbarstvu. To dobo imenujemo vsled tega *preporod* ali s francosko besedo *renaissance* (renesansa). Takrat so ustvarili mnogi italijanski umetniki, kakor: Donatello, Michelangelo, Rafael Santi, Lionardo da Vinci in Tizian nesmrtna dela.

Izum tiskarstva in papirja. K povzdigi splošne omike je največ pripomogel izum tiskarstva in papirja. Doslej so morali knjige prepisovati, ako so jih hoteli razmnožiti. Že v XIV. stoletju so začeli vrezavati slike v les in jih tiskati. K tem podobam so prideli tudi kratek popis, ki so ga ravnotako vrezali in natisnili. Kmalu so na ta način tiskali cele strani, vrezane v les. I v a n u G u t e n b e r g u se pripisuje, da je prvi začel vlivati kovinaste črke, ki so se dale poljubno sestavljati in so bile nekoliko trpežnejše. Okrog leta 1450 so že znali s kovinastimi črkami lepo in hitro tiskati knjige. Važno pa je bilo tudi, da so začeli že prej namesto dragocenega pergamenta rabiti papir, ki so ga izdelovali iz cunj in je bil vsled tega neprimerno cenejši.

Znanje tiskarstva se je hitro udomačilo po vsej Evropi. Povsod so nastale tiskarne in knjige so prihajale v vedno večjem številu med ljudi.

Odkritja. V Evropo so izvažali največ dragocenih izdelkov iz Indije. Ker pa so arabski trgovci, ki so posredovali to trgovino čez Rdeče morje ter čez Prednjo Azijo, zahtevali vedno večjih dobičkov, so začeli Evropanci iskati drugega pota do Indije. Takrat se je Portugalska silno povzdignila; portugalski mornarji so se začeli truditi, da bi jadrali okrog Afrike v južno Azijo. Toda v Evropi takrat še niso vedeli, kaka je srednja in južna Afrika; mislili so, da je proti jugu vedno večja vročina in da solnce pod ekvatorjem tako pripeka, da je tam sama puščava, morje pa od solnčne pripeke kar vre. Vrh tega so bili ljudje še tako praznovni, da so mislili, da žive v širokem morju divje pošasti, ki bi mornarje požrle, ako bi se upali predaleč od obale. Ni čuda torej, da so se mornarji kljub temu, da so že od XII. stoletja dalje poznali k o m p a s, upali brždariti le po Sredozemskem morju in ob obali Evrope ter severnozpadne Afrike.

Polagoma pa so vendarle Portugalci poskušali priti ob zapadni afriški obali proti jugu. Silno je bilo njihovo začudenje, ko so odkrili onkraj puščavskega pasa — **Zeleni rtič**, nato pa bujne pragozde **Guinejskega zaliva**. To jim je dalo novega poguma. Jadrali so dalje in leta 1486 prišli do najjužnejše točke Afrike.

Krištof Kolumb. Med tem ko so Portugalci iskali pot okrog Afrike v Indijo, je nastopil Krištof Kolumb, rodom iz Genuje v Italiji. On je dokazoval, da bi bila najbližja pot v Indijo, ako bi se napotili čez široko Atlantsko morje ter dospeli tako okrog zemlje v vzhodno Azijo. Takrat namreč so bili tako slabo poučeni o velikosti celin, da so mislili, da je vzhodna Azija nedaleč proti zapadu od Evrope. Kolumb je šel na Španjolsko ter skušal ljudi pridobiti za svoj načrt. Toda nikomur se njegova misel ni zdela verjetna, povrh pa so se tudi bali vožnje čez morje. Ko sta kralj Ferdinand in kraljica Izabela zavzela zadnje mavrsko deželo Granado leta 1492, je iz veselja nad to zmago Izabela dala Kolumbu tri ladje, da izvrši svoj načrt.

Meseca avgusta leta 1492 je Kolumb s tremi ladjami odplul iz pristanišča **Palos**. Jadrali so dan za dnem, teden za tednom, a še vedno ni bilo videti nikjer sledu o suhi zemlji. Mornarji so že obupavali. Sredi neizmerne vode jih je bilo groza in zahtevali so od Kolumba, da se vrnejo. Ta pa jim je vendarle znal navdihniti novega poguma. In res, 12. oktobra so zagledali pred sabo

mal otok, na katerem so se izkrkali. Bil je to otok *G u a n a h a n i* v Bahamskem otočju. Kolumb ga je imenoval *S a n S a l v a d o r*. Toda bogastva ni bilo na njem in divjaški prebivalci, so se Špancev silno bali, misleč, da so prišli bogovi k njim. Kolumb je odkril še Kubo in Haiti, nato pa se je vrnil v Evropo sporočit veselo novico, da je našel pot v Indijo. Šel je še trikrat nazaj in odkril mnoge druge otoke, ki se imenujejo še danes *Z a p a d n a I n d i j a*, pa tudi velik del celine. Dasi ni našel nikjer visoke indijske ali kitajske kulture, vendar je bil Kolumb do svoje smrti prepričan, da je našel novo pot v Indijo. Ni vedel, da je odkril nov svet, novo celino. Še le po njegovi smrti so Španci dognali, da je odkrito ozemlje del posebne, dotlej neznanе celine, ki so jo začeli imenovati po Florentincu *A m e r i g o V e s p u c c i*, ki jo je prvi popisal, *A m e r i k o*. Mnogi podjetni Španci so odslej drli v Ameriko ter odkrili tudi ostale dele te velike celine.

Uspehi Špancev so spodbodli Portugalce. Naposled se je posrečilo admiralu *V a s c o d a G a m a*, da je objadral Afriko ter leta 1498 v Kalikutu srečno dosegel bogato obalo *P r e d n j e I n d i j e*.

Ta odkritja so imela velikanski pomen. Španci in Portugalci so se polastili neizmernih dežel, iz katerih so uvažali v Evropo posebno zlato in srebro v silnih množinah. Španija in Portugalska sta postali vsled tega najimenitnejši evropski državi.

Popravki.

Str. 32.,	vrsta 16	beri: slovanskih,	namesto; slovenskih.
" 46.,	" 19	" deželo,	" dežele.
" 61.,	" 6	" krono,	" korono.
" 83.,	" 13/	" papežev poslanec,	" papež.

Časovna razpredelnica.

476—1492	Srednji vek.	870—894	Svetopolk.
419—711	Država Zahodnih Gotov.	893—927	Simeon, car Bolgarov in Grkov.
429—534	Država Vandalov.	896	Prihod Madžarov na Ogrsko.
449—1066	Država Anglosasov.	906	Razpad Velikomoravske države.
476—493	Odoaker, kralj Italije.	919—1024	Nemški kralji iz saške rodovine.
481—751	Država Frankov za Merovingov.	924	Tomislav, prvi hrvatski kralj.
493—555	Država Vzhodnih Gotov.	962—1806	Sveta rimska država nemške narodnosti.
527—565	Cesar Justinijan I.	972—1015	Vladimir I.
568—774	Država Longobardov.	976—1014	Car Samuel Macedonski.
622	Mohamedov beg (hedžra).	976—1246	Babenberžani na Avstrijskem.
623—658	Kralj Samo.	976—1025	Cesar Vasilij II.
632—661	Prvi kalifi v Medini.	987—1328	Kapetoviči na francoskem prestolu.
661—750	Kalifi Omajeviči v Damasku.	992—1025	Boleslav Hrabri.
717—867	Sirska ali izavrijska dinastija.	1000	Štefan postane apostolski kralj ogrski.
750—1096	Kalifi Abasoviči v Bagdadu.	1000—1301	Arpadoviči na Ogrskem.
751—843	Frankovska država za Karolingov.	1015—1054	Jaroslav Veliki.
756	Začetek Cerkvene države.	1024—1125	Nemški kralji iz frankovske rodovine.
768—814	Karel Veliki.	1054	Odpad vzhodne cerkve od Rima.
800	Karel Veliki postane rimski cesar.	1073—1085	Papež Gregor VII.
810—823	Ljudevit Posavski.	1078	Srbija postane kraljestvo.
843]	Delitev frankovske države.	1031—1185	Cesarji Komneni v Carigradu.
843—911	Vzhodnofrankovska država Karolingov.	1096—1099	Prva križarska vojska.
843—987	Zahodnofrankovska država Karolingov.	1099—1187	Jeruzalemsko kraljestvo.
846—870	Rastislav.	1102	Združenje Hrvatske z Ogrsko.
863	Prihod sv. Cirila in Metoda na Velikomoravsko.	1113—1125	Vladimir Monomah.
867—1028	Macedonska ali armenska dinastija.		

1122	Wormski konkordat.	1347—1378	Cesar Karel IV.
1138—1254	Nemški kralji iz rodovine Štavfov.	1354	Turki zasedejo Galipoli.
1168—1196	Štefan Nemanja.	1354—1391	Štefan Tvrtko, kralj Bosne in Srbije.
1185—1204	Cesarji Angeli v Carigradu.	1356	Karel IV. objavi „zlato bulo“.
1196—1228 (1217)	Štefan Prvovenčani, kralj srbski.	1371	Bitka ob Marici.
1198—1306	Přemislaviči, kralji češki.	1374	Habsburžani podedujejo Istrsko grofijo, Kras, Pivko in Metliko.
1204—1261	Latinsko cesarstvo v Carigradu.	1382	Trst se poda Habsburžanom.
1215	Angleška „magna charta libertatum“.	1386—1434	Vladislav Jagelo, kralj poljski.
1240—1480	Ruslja pod oblastjo Tatarov.	1389	Bitka na Kosovem.
1256—1273	Medvladje na Nemškem.	1393	Konec bolgarske države.
1273—1347	Nemški kralji iz raznih rodovin.	1409	Benečani kupijo Zader in Dalmacljo.
1273—1291	Rudolf Habsburški, kralj nemški.	1410	Bitka med Tannenbergom in Grunewaldom.
1282	Habsburžani dobijo Avstrijsko, Štajersko in Kranjsko.	1414	Zadnje umeščenje koroškega vojvode.
1282—1321	Uroš II. Milutin, kralj srbski.	1438—1806	Habsburžani na nemškem prestolu.
1301—1382	Anžuvinci na Ogrskem.	1453	Padec Carigrada.
1310—1437	Luksemburžani na Češkem.	1456	Ulrik II., zadnji celjski grof, umorjen.
1328—1589	Rodovina Valois na Francoskem.	1458—1490	Matija Korvin, kralj ogrski.
1331—1355	Car Dušan Silni.	1459	Konec srbske države.
1333—1370	Poljski kralj Kazimir III. Veliki.	1463	Konec bosanskega kraljestva.
1335	Habsburžani dobijo Koroško.	1486	Portugalci pridejo do južne točke Afrike.
1342—1382	Ludovik Veliki, kralj ogrski in poljski.	1492	Mavri izgubijo Granado.
1347—1437	Luksemburžani nemški vladarji.	1492	Kolumb odkrije Ameriko.

